

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**NESNE MERKEZLİ KORUMA YAKLAŞIMINA
TAMAMLAYICI BİR OLGU OLARAK
KENTSEL ARKEOLOJİK YIĞILMA**

Y.Mimar Hatice Senem DOYDUK

**F.B.E Mimarlık Anabilim Dalında Rölöve-Restorasyon Programında
Hazırlanan**

DOKTORA TEZİ

Tez Savunma Tarihi : 24 Haziran 2010
Tez Danışmanı : Prof.Dr. Cengiz CAN (YTÜ)
Jüri Üyeleri : Prof.Dr. Can BİNAN (YTÜ)
: Prof.Dr. Numan TUNA (ODTÜ)
: Prof.Dr. Nur AKIN (KTÜ)
: Prof.Dr. Uğur TANYELİ (YTÜ)

İSTANBUL, 2010

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÖNSÖZ.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT – URBAN ARCHAEOLOGICAL ACCUMULATION AS A COMPLEMENTARY NOTION TO THE OBJECT ORIENTED CONSERVATION APPROACH.....	viii
1. GİRİŞ: KENTSEL ARKEOLOJİK YIĞILMA OLGUSU	1
2. KENTSEL YIĞILMANIN KORUNMASINA İLİŞKİN KAVRAMLAR ARACILIĞIYLA NESNENİN KORUMADAKİ MERKEZİ KONUMUNUN ARAŞTIRILMASI	5
2.1 Arkeoloji: Kentsel Yığılmanın Araştırma Alanı.....	7
2.1.1 Katmanlaşma ve Yığılma Kavramları: Arkeolojik Birikim Süreçleri.....	11
2.1.2 Kentsel Yığılmanın Korunması Problemi	13
2.1.3 Kentsel Yığılmanın Korunmasında Yeni Bir Melez Mekan: Müze.....	20
2.1.4 Hatırlama Eyleminde Kentsel Katmanın Kültürel ve Toplumsal Rolü.....	22
2.2 Nesne: Koruma Disiplininin Odak Noktası.....	25
2.2.1 Nesne	26
2.2.2 Koruma Nesnesi.....	29
2.2.3 Koruma Tarihi ve Felsefesinde Nesne.....	35
2.3 Kentsel Boşluk: Koruma Disiplininde Dışlanmış Bir Alan.....	39
3. KENTSEL YIĞILMANIN KORUNMASINA İLİŞKİN KAVRAMLARIN KORUMA KANUNU ve TÜZÜKLERİNDE ARAŞTIRILMASI.....	43
3.1 Arkeoloji.....	43
3.1.1 Arkeolojik Tanımlamalar ve Koruma Teknikleri: 1904 Madrid–1931 Atina Konferansları	44
3.1.2 Arkeolojik Bilgi: 1990 Arkeolojik Mirasın Korunması Tüzüğü	46
3.1.3 Arkeolojik Sitlerin Sınıflandırılması: 1999 Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı	50
3.2 Nesne	54
3.2.1 Nesne Değerleri: 1994 Japonya Nara Özgünlük Konferansı.....	55
3.3 Boşluk.....	56
3.3.1 Anıtın Çevresine İki Yaklaşım: 1931- 1933 Atina Toplantıları	57
3.3.2 Bir Değer Olarak Anıt Çevresi: 1964 Venedik Tüzüğü	58
4. İSTANBUL TARİHİ YARIMADA BOŞLUKLARINDA KENTSEL ARKEOLOJİK YIĞILMANIN ARAŞTIRILMASI	61

4.1	Aspar Boşluğu	65
4.1.1	Aspar Boşluğu'ndaki Değişim ve Yığılma: Tarihsel Haritalar	66
4.1.2	Nesnelerdeki Değişimin Aspar Boşluğu'na Yansımaları: Koruma Kurulu Kararları	69
4.1.3	Bir Nesne Boşluk İkilemi: Aspar Boşluğu Koruma Değerleri	74
4.2	Beyazıt Boşluğu	84
4.2.1	Arkeolojik Yığılma Açısından Bir Fırsat: Beyazıt Boşluğu Fiziksel Değişim Süreci	84
4.2.2	Beyazıt Boşluğu'ndaki Sosyal Yığılma: Sosyal Yapıdaki Mekansal Süreklilikler	87
4.2.3	Yıkım ve Süreklilik İkilemi: Beyazıt Boşluğu Koruma Değerleri	92
4.3	Yenikapı Boşluğu	104
4.3.1	Bir Ulaşım Odağı Olarak Yenikapı Boşluğu'ndaki Süreklilik	104
4.3.2	Arkeolojik Yığılmanın Korunması Açısından Bir Fırsat: Yenikapı'da Arkeolojik Yığılma ve Melez Müze Potansiyeli	107
4.3.3	Nesne ve Yığılma İkilemi: Yenikapı Kazıları Koruma Değerleri	114
5.	SONUÇ	127
KAYNAKLAR		131
ÖZGEÇMİŞ		136

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1 S. Michalski'nin Koruma Nesnesi Değer Tablosu (Michalski, 1994)	33
Şekil 4.1 Tarihi Yarımada Kentsel Arkeoloji Boşlukları (Tuna, 2003).	63
Şekil 4.2 Suyolu Haritası (Çeçen,1997)	75
Şekil 4.3 İstanbul Haliç-i Dersaadet Şehremaneti Rehberinde Aspar Sarnıcı'nın Konumu (Kayra,1990) 76	
Şekil 4.4 Pervititch Haritası'nda Aspar Sarnıcı'nın Konumu (Pervititch,2003)	77
Şekil 4.5 Şehir Rehberi'nde Aspar Sarnıcı'nın Konumu (Lokmanoğlu,1955)	78
Şekil 4.6 Müller-Wiener Haritası'nda Aspar Sarnıcı ve Diğer Sarnıçların Konumu (Müller-Wiener,2002) 79	
Şekil 4.7 Aspar Sarnıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	80
Şekil 4.8 Aspar Sarnıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	80
Şekil 4.9 Aspar Sarnıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	81
Şekil 4.10 Aspar Sarnıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	81
Şekil 4.11 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	82
Şekil 4.12 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	82
Şekil 4.13 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	82
Şekil 4.14 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)	83
Şekil 4.15 Aspar Sarnıcı 2009 yılındaki görünüm	83
Şekil 4.16 Aspar Sarnıcı 2009 yılındaki görünüm	83
Şekil 4.17 Beyazıt Boşluğu'ndaki Fiziksel Değişimler	94
Şekil 4.18 Boşluktaki Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Kalıntılar (Müller-Wiener, 2002)....	95
Şekil 4.19 Boşluktaki Fiziksel Değişimin Karşılaştırılması (Cerasi, 2006)	96
Şekil 4.20 Stolpe Haritası'nda Beyazıt Boşluğu'nun Konumu	97
Şekil 4.21 Ordu Caddesi Genişletme Çalışmaları-1950'ler	98
Şekil 4.22 Ordu Caddesi Genişletme Çalışmaları-1950'ler	98
Şekil 4.23 Ordu Caddesi 1930 ve 2000'li Yıllar	99
Şekil 4.24 Basında Beyazıt Meydanı	99
Şekil 4.25 Meydandan Kaldırılan Nesnelere ve Boşluğun Güncel Kullanımı	100
Şekil 4.26 Meydandan Kaldırılan Küllük Kahvesi (Ayvazoğlu, 2008)	100
Şekil 4.27 Boşluğun Karşıt Gruplar Tarafından Kullanımı	101
Şekil 4.28 20 Haziran 1926 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi	101
Şekil 4.29 7 Aralık 1934 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi	102
Şekil 4.30 18 Mart 1978 Tarihli Milliyet Gazetesi	102

Şekil 4.31 Beyazıt Meydanı.....	103
Şekil 4.32 Arkeolojik Kalıntıların Alandaki Dağılımı (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi).....	116
Şekil 4.33 Yenikapı Trafik Kavşağı [www.ibb.gov.tr]	116
Şekil 4.34 Kazı Alanı Çalışma Bölgeleri (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi).....	117
Şekil 4.35 Neolitik Dönem Mimari Buluntular (Gökçay, 2007).....	117
Şekil 4.36 Kazı Alanı Sınırları (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi).....	118
Şekil 4.37 Arkeolojik Batık (Gökçay, 2007).....	119
Şekil 4.38 Arkeolojik Batık (Gökçay, 2007).....	119
Şekil 4.39 Arkeolojik Nesnelere (Gökçay, 2007)	120
Şekil 4.40 Arkeolojik İskele Kalıntısı (Gökçay, 2007)	121
Şekil 4.41 At ve Deve İskeletleri (Gökçay, 2007).....	121
Şekil 4.42 Arkeolojik Yapı Kompleksleri (Gökçay, 2007).....	122
Şekil 4.43 Arkeolojik Yapı Kompleksleri (Gökçay, 2007).....	122
Şekil 4.44 Arkeolojik Yapı Kompleksleri (Gökçay, 2007).....	123
Şekil 4.45 İsveç Stockholm’de Kungstradgarden Metro İstasyonu [www.inkstain.net].....	123
Şekil 4.46 İtalya Napoli’de Müze Metro İstasyonu.....	123
Şekil 4.47 İzmir Çankaya Metro İstasyonu	124
Şekil 4.48 Meksika Pino Suarez Metro İstasyonu [www.mexicolore.co.uk].....	124
Şekil 4.49 Portekiz Oporto’da Campo 24 de Agosto Metro İstasyonu [www.mic-ro.com] ..	125
Şekil 4.50 Avusturya Stephansplatz Metro İstasyonu [www.vienna.cc]	125
Şekil 4.51 Yunanistan Atina’da Syntagma Metro İstasyonu [www.greece-athens.com]	125
Şekil 4.52 Yunanistan Atina’da Syntagma Metro İstasyonu [www.greece-athens.com]	126
Şekil 4.53 Yunanistan Atina’da Monastiraki Metro İstasyonu [www.greece-athens.com] ...	126
Şekil 4.54 Roma Termini İstasyonu	126

ÖNSÖZ

Oldukça uzun geçen doktora sürecinde, çalışmaya katkıda bulunan kişilere teşekkür etmek isterim: Yıldız Mimarlık Fakültesi'nde konuşmaktan en keyif aldığım kişilerin başında gelen Bülent Tanju'nun, yalnız tez konusunda değil, tüm çalışmalarına geniş katkısı ve yardımı olmuştur. Çevresindeki öğrencilerin her türlü sorununu samimiyetle paylaşan, önemseyen tavrıyla çoğumuz için yakın bir arkadaştır. Bu nedenle öncelikli teşekkürü, tüm "B.T. Fan Club" üyeleri adına Bülent'e yapmalıyım. Uğur Tanyeli'nin bu çalışmaya olan katkılarının izleri, metnin pek çok bölümünden kolaylıkla okunabilir. Konunun seçilmesinde, konunun değiştirilmesinde, çalışmanın toparlanmasında, çalışmanın dağıtılmasında büyük katkıları olmuştur. Yaptığımız her görüşmede, kavramları kullanma ve dönüştürme becerisine hayran kalıp, beni yüreklendirmesiyle benzer bir deneyime, bu çalışma aracılığıyla ben de dahil oldum.

Çok yakın arkadaşlarım; Erkan Beyaz, Banu Çelebioğlu, Aynur Çiftçi, Alev Erkmen, Gülderen Görenek, Ebru Omay, Cenk Örtülü, Yekta Özgüven, Hossein Sadri, Ezgi Tuncer, Senem Zeybekoğlu, uzun doktora sürecim boyunca ellerinden gelen yardımı, paylaşımı, anlayışı, kaynak desteğini, bilgi desteğini, moral desteğini, benden esirgemediler. Hepsine ayrı ayrı teşekkürü borç bilirim. Kadim dostum Tayfun Gürkaş metne katkıları nedeniyle özel bir teşekkürü hak ediyor. Tezdeki kavramları arttırmış ve içeriklerini derinleştirmiştir. Nur Akın, Numan Tuna ve Gül Ünal ile koruma alanı üzerine konuştukça, bu alanla ilgili bilgimin ve sorularımın artmasını sağladıkları için özellikle anmak isterim.

Tez danışmanım Cengiz Can'ın, koruma alanında kuramsal çalışma yapmayı özellikle tercih edecek kişiler için nadir bulunabilir açık görüşlülüğe sahip danışmanlardan biri olduğunu düşünüyorum. Tez boyunca sağladığı özgür ortam için kendisine çok şey borçluyum. Rahatlatan, güven veren, destekleyen tavrıyla huzurlu bir tez yazma süreci yaşamamı sağlamıştır. Bu süreci bu rahatlıkta yaşamamda, tez bütününde ayrı zamanlarda Restorasyon Anabilim Dalı Başkanlığı yapmış Füsun Alioğlu ve Can Binan'ın da katkıları olduğunu belirtmeliyim. Özellikle son dönemde mesai saatleri ve iş yükünde gösterdikleri toleranstan dolayı tüm anabilim dalı üyelerine teşekkür etmek isterim. Tez bütününe oluşturan uzun yıllar boyunca tüm bu kişiler bana keyifli bir dönem yaşamamı sağlamıştır.

Sevgili Murat Çetin, yaptığım tüm çalışmalarda istisnasız teşekkür ettiğim ve bundan sonra da edeceğimden hiç şüphe duymadığım, hayatımda yeri doldurulamaz bir insandır. Ailem kadar yakınım olan Güneş-Fatma-Engin Akkor olmasalardı, İstanbul'da bu kadar rahat şartlarda yaşayarak, bu tezi yazamazdım. Biricik ailem Deniz Kağan-Sabiha-Muzaffer Doyduk her zaman bana özgür, mutlu, rahat bir hayat sağladılar. Koşulsuz destekleri, kararlarımdaki özgür tutumun en büyük dayanağı olmuştur. Sevgilerin ve teşekkürlerin en büyüğünü ve değerlisini bana sağladıkları kolaylıklar ve keyifler için aile üyelerime ayırıyorum.

ÖZET

Bu çalışma, koruma disiplindeki düşünsel altyapının, *nesneye* -farklı ölçeklerdeki fiziksel yapılanmalara- odaklandığı argümanını geliştirerek, bu saptamayı problemleştirir. Nesne merkezli algının etkisi, tarihsel çevre üzerine alınan kararlarda da gözlenir. Kültürel mirası gelecek kuşaklara aktarma sorumluluğunu üzerine alan koruma alanında, tarihsel çevre, nesnelere oluşan düzenli bir bütün olarak algılanır ve bir başka düzenli bütün olarak ele alınan kente eklenerek korunması -çağdaş bir motto olarak yaşatarak koruma- hedeflenir. Çalışmada, kentsel gelişimin ve birikimin bir düzen içerisinde gerçekleşmediği argümanına dayanılarak, korumanın tarihsel çevreyle kurduğu ilişkide belirleyici olan “düzene sokma” yaklaşımı sorgulanmakta. Kentteki kurlsız, kontrolsüz birikim, çalışmada geliştirilen *yığılma* kavramı ile anlatımını bulurken, kentsel koruma alanında kullanımı yaygınlaşan *katman* kavramına da yığılma olgusu ile anlam farkları kapsamında değinilmekte. Yığılma, kuşkusuz kentin her noktasında gerçekleşirken, çalışmada yığılmanın, kent boşluklarındaki yansımaları araştırılmakta. Günümüzde üzerinde nesne bulundurmayan kent boşlukları, geçmişte gerçekleşmiş ve günümüzde süregelen arkeolojik ve sosyal yığılmaları barındırmasıyla ele alınmakta.

Yukarıda içeriği özetlenen, “kentsel yığılmanın korunması” konusu, çalışmada arkeoloji, nesne ve boşluk kavramları ile birlikte -ya da bu kavramlarla ilişkilendirilerek- ele alınıyor. Giriş bölümünün ardından üç ana bölümü içeren çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturan 2. bölümde, sözü edilen kavramların anlam ve içerikleri araştırılıyor. Bölüm içerisinde yığılma öncelikle arkeoloji kapsamında zemin altında araştırılıyor. Yığılmanın içeriğindeki nesnelere, koruma nesnesi olarak incelenirken yığılmanın gerçekleştiği alanlardan biri olan kent boşlukları, korumada ihmal edilen kent parçaları olarak işleniyor. Koruma yasa ve toplantı kararlarının yer aldığı 3. bölümde de yine aynı kavramlar incelenmekte. Korumaya ait kavram ve kuramların önemli bir bölümü konferanslar çerçevesinde geliştirildiğinden, çalışmada ele alınan kavramların kuramsal dayanakları ve yasal çerçeveleri koruma toplantıları kapsamında araştırılmakta. Yığılma olgusunun fiziksel çevrede incelendiği 4. bölümde de 3 kent boşluğuna yer veriliyor. Sarnıç boşluğu, kent meydanı, ticaret limanı gibi birbirinden biçimsel ve işlevsel olarak bu derece farklı boşluklar, aynı kavramlar aracılığıyla ancak farklı yöntemlerle araştırılıyor. Özgün içerikleri ile farklı koruma problemlerini barındıran kent boşluklarındaki kentsel arkeolojik yığılmanın korunması konusu araştırılmakta.

Koruma uygulamalarına ve korumanın inşai içeriğine doğrudan atıfta bulunmayı hedeflemeyen çalışmanın sonucunda, kentin hangi biçimlerde biriktiği, bu birikimin korunmasının düşünsel araçları araştırılmakta. Kentin, kronolojik bir ardışıklıkta birikmediği kabulü, koruma alanının mevcut koşul ve bağlamı için radikal gibi görünen bir söylemi oluşturur. Ancak, koruma çerçevesinde gerçekleştirilecek bu tür bir kent birikimi okuması, tarihi çevredeki nesnelere düzene sokup kente eklemeye çabasına odaklanılmasını dengeleyebilir.

Anahtar Sözcükler: Yığılma, Katmanlaşma, Nesne, Boşluk, Kentsel Arkeoloji, Koruma

ABSTRACT – URBAN ARCHAEOLOGICAL ACCUMULATION AS A COMPLEMENTARY NOTION TO THE OBJECT ORIENTED CONSERVATION APPROACH

This study problematizes the argument that the intellectual foundations of the discipline of conservation focus on the *objects* -built formations at different scales-. The impact of this ‘object-centred perception’ is also observed in the conservation decisions regarding the historical environment. Historical context is conceived as a regular whole consisting of objects in the field of conservation which takes the responsibility of transmitting the cultural heritage to successive generations, and its preservation by articulation to the city which is also tackled as a regular unity -preservation by revitalizing” as a contemporary motto- is aimed. In the study, the approach of *putting things into order* that is a determining aspect in the relationship between the discipline of conservation and the environment is questioned based on the argument that urban development and accumulation do not take in a regular manner. The irregular and uncontrolled stratification of cities is delineated by the concept of *accumulation* while the notion of *layer* is discussed in terms of its difference from accumulation. While this process of accumulation is materialized in every part of the city, here its ramifications in the urban voids are elucidated. The urban voids, which do not accommodate object today, are analysed in regard to the archaeological and social accumulations that had taken place and have still been ongoing today in these voids.

The issue of the “conservation of urban accumulation” is tackled in accordance with the concepts of archaeology, object and void in the study. Following the introduction, the meaning and content of the aforementioned concepts are scrutinized in the second chapter that constitutes the theoretical foundation of the study. The concept of accumulation is primarily investigated focusing on sub-ground in the scope of archaeology. While the objects within the accumulation are handled as objects of preservation, the voids are tackled as urban components that are neglected in conservation as areas in which the accumulation occurs. The same concepts are also analysed in regard to legislations in the third chapter which conservation laws, regulations and decisions are discussed. The theoretical background and legal frameworks of the concepts studied in the thesis are explored within the scope of conservation charters since the majority of concepts and theories are developed in the conservation conferences. Three urban voids are analysed in the fourth chapter which studies the notion of accumulation in physical environment through case studies. These functionally and morphologically different voids, such as a cistern void, urban square and a commercial port, are analysed through the same concepts yet different methodologies. Here, the subjects of the conservation of archaeological accumulation in the urban voids which accommodate different conservation problems due to their unique contents are investigated.

In conclusion of the study, which does not directly refer neither to the constructional content nor the applications of conservation, the issues of how cities are accumulated and what are the intellectual instruments for the conservation of this accumulation are discussed. The assumption that city does not accumulate in a regular chronological sequence may constitute a seemingly controversial rhetoric for the current conditions of the discipline of conservation. However, such a complementary reading of urban accumulation within the framework of conservation may contribute to the alleviation of focusing merely on the endeavours of putting the objects of historical context into order and articulating them into the city.

Keywords: Accumulation, Stratification, Object, Void, Urban Archaeology, Conservation

1. GİRİŞ: KENTSEL ARKEOLOJİK YIĞILMA OLGUSU

Bir disiplin olarak kurulmaya başladığı 19. yy.ın sonlarından itibaren, koruma alanında çeşitli konvansiyonlar inşa edilmiştir. Bu çalışma, üzerinde uzlaşma sağlandığı gözlenen bazı koruma kavram ve yargılarını tartışmaya açmakta ve korumanın kuramsal yapısıyla ilintili sorgulamalar yapmaktadır. Korumanın pratik alanını ve inşai içeriğini değerlendirmek yerine, bu içeriği temellendiren düşünsel altyapı problemleştirilmiştir. Tezin temel sorunsalı, koruma disiplinindeki “nesne merkezli yaklaşım” olarak özetlenebilir. Korumanın odaklandığı tarihsel nesnelere -koruma değeri atfedilen mimari varlıkların-, kendi içlerinde bir bütünlük teşkil ettiği önkabulü ile tanımlandığı görülür. Ortaya çıktığı dönemin gereklilikleri doğrultusunda, eksiksiz bir şekilde tasarlandığı düşünülen koruma nesnelere *uyum* sağlayacak şekilde düzenlenmesidir. Nesnelere için kullanılan bu iç tutarlılık değerlendirmesinin tek yapı ölçeğiyle sınırlı olarak düşünülmediği de belirtilmelidir. Yapı ölçeğindeki nesnelere kadar, -tarihsel olduğu taktirde- fiziksel çevre de; iç tutarlılığı olan, tamamlanmış, dönüşümü sonlanmış, eksiksiz bir bütün olarak değerlendirilir. Her türlü mimari varlık için yapılan bu genellemeye paralel olarak, çalışmada kullanılan **nesne** terimi; yapı elemanından, yapı komplekslerine, tarihsel çevreye hatta kente kadar farklı büyüklükler için kullanılmakta. Tezin eksenini, tartışmaya açılan bu “bütünlüğün”, ne zaman ve hangi durumlarda “söz konusu olmadığı” sorusu oluşturmaktadır. Bu sorunun cevabı, çalışma kapsamında “kentsel yığılma” kavramıyla verilmeye çalışılıyor. Kentsel yığılma; planlama ve koruma disiplinleri içerisinde, çoğu kez özensizce kullanılan kentsel katmanlaşma kavramının aksine, kentteki birikimle ilgili daha gerçekçi bir duruma işaret eder. Kent gerçekliği, çok aktörlü, çok değişkenli ve dinamik bir olgu olarak daha karmaşık bir oluşum sürecinden ibarettir. **Katman**; nesnelere kentsel alanda tematik ve/veya kronolojik düzenlilik ile iç tutarlılığı olan bir bütünsellik gösterdiği kabulüne yaslanmaktayken, **yığılma** tam tersine, kentin geçmişinden kalan her türlü kalıntı ve artifaktın, gerçekte böyle bir düzenlilik içermediği saptamasına temellendirilmektedir. Katman terimi; kentin tarihini düşeyde, ardışık olarak dizili, her biri kronolojik bir aralığı temsil eden arkeolojik evreler şeklinde düşünmenin ifadesidir. Yığılma terimi ise, farklı çağlardan arta kalanların karışık halde bir arada bulunduğu, önceki ile sonrakinin düşeydeki sıralanmayla belirlenemediği, evrelerin iç içe konumlandığı, olağan kente işaret etmekte. Böyle bir yaklaşımın sonucu olarak koruma alanındaki önemli kabullerden birinin tartışmaya açıldığı söylenebilir.

Kentin sadece bazı kesimlerinde değil, bütününde geçerli olan yığılma hareketini bir koruma meselesine dönüştürmek için, bu tezde, kentsel alanın içinde boşluk olarak adlandırılan bölümlere yoğunlaşmakta. **Boşluk**; sadece her türlü nesne ve kalıntıdan arındırılmış, hiç bir dönemde yerleşilmemiş kent parçası anlamına gelmiyor. Kentsel boşluk, geçmişte yerleşilmiş olmasına karşın, sözü edilen yerleşmeye ait nesneyi içermeyebilen kent kesimlerine de işaret ediyor. Günümüzde yapısal eleman içermeyen bu yerler çalışmada, yeraltında ve kısmen yerüstünde “yığılma” verilerini okumak için olanak sağlayan, potansiyel mekanlar olarak değerlendirilmekte. **Arkeoloji** kavramı da yeraltındaki kültür varlıklarını korumadaki rolü ile; arkeolojik katman-arkeolojik yığılma bağlamında tartışılıyor. Kentin kronolojik katmanlar temelinde derinleştiğinin düşünülmesi; büyük oranda arkeoloji ve mimarlık tarihi disiplinlerinin geliştirdiği bir kavrayış biçimi olduğundan, çalışmadaki problemleştirme yaşamsaldır. Çünkü katman kavramı; sadece kente ait birikimi açıklamak için kullanılmamakta, koruma disiplinini de bu açıklama doğrultusunda, katmanlar inşa etme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Çoğu durumda kent parçalarının, okunaklı dönem bütünsellikleri oluşturacak şekilde ayıklandıkları, seyreltildikleri, bilinen bir koruma yaklaşımıdır. Kronolojik ayrıştırma, sınıflandırma ve dönem hiyerarşisine dayalı seçimin, korumacının sahip olacağı duyarlılık ve sağduyuyla çözümlenemeyeceği, doğrudan doğruya korumanın düşünsel altyapısına ilişkin bir konu olduğu söylenebilir.

Çalışmadaki kuramsal tartışmalar; yığılma konusu ile ilişkilendirilen kavramlar aracılığıyla gerçekleştirilmekte. Bu çerçevede öncelikle ve ağırlıklı olarak, yukarıda anılan katman-yığılma, nesne-boşluk kavramları üzerinde durulmakta. Bu kavramların yanı sıra -ya da bu kavramlarla ilişkili olarak- araçsallaştırılan diğer kavramlara da kısaca değinmek gerekir: **Bağlaşıklık** olgusu çalışmada; yapışma, birleşme, kohezyon, iç yapışkanlık anlamlarında kullanılmakta. Yığılma olgusundaki anlam; bağlaşıklık, temas ve bir aradalık kavramlarına yüklenmekte, bunların korunması yoluyla korumanın tekil nesnelere odaklanma probleminin çözülmesi öngörülmektedir. Bağlaşıklık gibi koruma alanında ihmal edildiği öne sürülen bir diğer konu da koruma bilgisi ile kurulan ilişkidir. Koruma uygulamalarındaki; sınıflandırma, ayıklama, ayrıştırma yöntemlerinin **bilgi üretimini** sınırladığı öne sürülmekte. Çalışmada koruma başarısının; nesnelere üzerinde zaman içerisinde gerçekleştirilecek değişikliği engelleme ölçüsüyle ya da nesnelere yerinin değişmemesiyle değil, nesnelere birikme sürecinden -ya da sonucundan- bilgi üretilmesiyle ilişkilendirilmesi önerilmekte. Nesne üzerinden bilgi üretimi konusuna, arkeolojik koruma kararlarında yer verilmekte, ancak koruma uygulamalarına yönelik kararlarda, yine nesneyle ilgili yapılacak değişiklik miktarının en aza indirgenmesi konusuna odaklanılmaktadır. Nesne üzerinden üretilen

materyalist koruma değerlendirmeleri, çalışma kapsamında **temsil** gücü ile ilişkilendirilmekte. Nesnenin korumadaki merkezi rolü, nesnenin temsil gücüne dayandırılabilir. Nesne yerine boşluğun koruma mekanı olarak araştırılması aşamasında koruma, analiz ve müdahale araçlarını yitirecektir. Dolayısıyla koruma kapsamında boşluk, nesne düzenliliği ile değil, özneler arası ilişki ile temsil edilebilir. Boşlukta ve yığılma ortamında bulunan nesnelere korunması konusu, nesnelere temsil niteliği değil, **anlam** değeri üzerinde durularak araştırılmakta. Nesnelere yüklenen koruma değerleri arasında olan anlam değeri, kentsel üretimde rol alan aktörler arasında sağlanacak **uzlaş** ortamını belirleyen özellik olarak tarif edilebilir. Nesnelere zerindeki bu uzlaş ortadan kalktığında koruma nesnesi de anlamını kaybedecektir. Olağan bir nesnenin, bir koruma nesnesine dönüşmesi, nesneye yüklenen değerle ve o değer üzerinde varılan uzlaş ile ilişkilidir. Koruma nesnelere arasında yapılacak ayıklama, kronolojik değer atfetme yerine, nesne değerleri hakkında uzlaş sağlanması; tam da çalışmada ileri sürülen, yığılma ortamındaki tüm nesnelere eşit mesafede yaklaşmak, bir nesneye karşı yapılacak seçim yerine yığılma ortamını ve bağlaşıklık olgusunu korumayı hedeflemek anlamına gelir.

Çalışmada girişin ardında yer alan 2. ve 3. bölümlerde, yukarıda kısaca değinilen kavramların anlamları ve yasal ervedeki pozisyonları araştırılmakta. İstanbul Tarihi Yarımada'da yer alan bazı tarihsel vrelerin incelendiği 4. bölümde de, seçilen kent boşluklarına bir kez de bu kavramlar ervesinde bakılmaktadır. Kent boşluklarından; sarnıç, meydan ve liman rnekleri; Aspar, Beyazıt ve Yenikapı bölgelerinden seçilmiştir. **Aspar** boşluğunda gerçekleşen yapılaşma ve yapıların yıkımıyla gerçekleşen değişim, sarnıç boşluğundaki yığılmayı aynı zamanda yığılmanın ortadan kaldırılması süreçlerini içerir. Bir kent çukuru olma niteliği ile ele alınan Aspar boşluğu, içerdiği arkeolojik duvarlar ile nesneyi ve boşluğu bir arada bulundurarak, koruma konusunda bir nesne-boşluk ikilemini içerir. İkinci alan çalışmasını oluşturan **Beyazıt** meydanına ait boşluk, geçirdiği fiziksel değişimler ve mekanın sosyal yapısı ile araştırılmakta. Beyazıt'taki fiziksel değişim, yığılma ortamındaki arkeolojik stoğa ulaşılması için bir fırsat sunmuştur. Sıklıkla gerçekleştirilen değişim müdahalelerine karşın boşlukta gelenekleşen işlev ve sosyal olaylar, yıkım-süreklilik ikilemi ile ele alınmaktadır. **Yenikapı** Limanı'na ait boşlukta da, Marmaray ve metro projeleri aracılığı ile ulaşılan arkeolojik yığılma ortamı ve kalıntılar incelenmekte. Ulaşım sistemindeki istasyonlarda korunup sergilenmesi düşünülen katman ve kalıntıların korunması problemi, çalışmanın kuramsal kısmında detaylarıyla incelenen, kentsel katman ve nesne koruma ikileminin fiziki mekandaki karşılığını içerir. Seçilen kentsel boşluklara ait değerlendirmeler, birbirleriyle zıtlıklar içeren koruma kavramları ya da koruma yaklaşımlarının oluşturduğu

ikilemler üzerinden yapılmıştır. Sonuç bölümünde de, benzer şekilde çalışmanın temel eleştiri ögesini oluşturan nesne kavramı, çeşitli ikilemler ve kavramsal zıtlıklar üzerinden değerlendirilmektedir.

2. KENTSEL YIĞILMANIN KORUNMASINA İLİŞKİN KAVRAMLAR ARACILIĞIYLA NESNENİN KORUMADAKİ MERKEZİ KONUMUNUN ARAŞTIRILMASI

Çalışmada kentsel çevre, fiziksel ve sosyal yığılmaların-birikimlerin-toplanmaların (accumulation) ürünü olarak tarif edilmekte. Koruma disiplini; kentsel çevredeki rastlantısal birikimden çok, yapılardan oluşan metodik nesne toplamına odaklanır. Kentsel çevreyi düzenli bir bütün olarak algılayan bu anlayış, koruma etkinliğini de, bu sisteme eklemlemeye çalışan bir pratik alanına dönüştürür. Kentsel çevrenin bir düzen çerçevesinde algılanması sonucu, çevreye ait birikimle ilgili olarak da; tabakalar halinde katmanlaşarak kalınlaşan fantastik bir kesit kurgulanır. Kentsel birikimi, yığılarak karmaşıklaşmış bir toplam olarak ele alan bu çalışmada ise, nesnelere korunması yerine, nesnelere de içeren yığılma ortamının, sürecinin ve olgusunun korunması üzerinde durulmaktadır. Kentsel yığılmanın korunması pratiğinin, sözü edilen yığılma sürecinin okunma biçimiyle yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Yığılmaya yüklenecek anlam; yığılma ortamı tarif edilirken seçilecek kavramlarda gizlidir. Kentsel çevreyi oluşturan nesnelere, zemin altında ve üstünde, tarih kitaplarındaki kronolojik sıralanma düzeninde birikmez. Kentteki birikim kuşkusuz çok daha karmaşık bir sürecin ürünüdür. Zemin altındaki yığılma sözkonusu olduğunda da benzer bir sofistike yığılmanın varlığından söz edilebilir. Mevcut koruma disiplini, kentsel çevredeki nesnelere kategorilere ayrıştırılarak kavranması geleneğiyle, zemin altı da benzer bir sıra düzeni doğrultusunda, katmanlar aracılığıyla okunur. Geçmiş dönemin ve onun altında da diğer ardıl geçmişlerin, adeta görünmez bir çizgi ile birbirinden ayrılarak derinliklere doğru uzandığı kurgulanır. Oysa kentin zemin altındaki birikimi de bir düzen içerisinde gerçekleştirmediğinden, bu sürece ait nesne toplamı da tamamlanmış bir bütüne işaret etmez. Sözü edilen birikme sürecine yüklenen anlam farkları, çalışmada; *katmanlaşma* ve *yığılma* kavramları arasındaki farkların belirtilmesini gerekli kılmıştır.

Zemin altındaki fiziksel birikim sürecini ifade eden katmanlaşma ve yığılma kavramları arasındaki anlam farkları, bu sürecin okunma biçimiyle ortaya konabilir. Katmanlaşma kavramı, birikimdeki sıradüzenini ve kronolojik ardışıklığı yansıtırken, yığılma içeriğindeki rastlantısallık, iki kavram arasındaki en belirgin fark olarak öne çıkar. Koruma disiplini, kentteki yığılma ortamı ile karşılaştığında bunu gelecek kuşaklara aktarma ve gündelik yaşama dahil etme hedefi ile yığılma ortamından katmanlar inşa eder. İnşa edilen katman, kentsel yığılmayı anlatmak-sunmak için koruma alanı tarafından yapılandırılmış bir sonuç

üründür. Bu üründen yola çıkarak kentteki birikimin bu şekilde gerçekleştiğini düşünmek yanıltıcı olacaktır. Yığılma sürecinin –bu sürecin ürünü olarak, nesnelere içiçe geçmiş girift pozisyonunun- *sergilenmesi*, katmanlar aracılığıyla gerçekleştirilirken, bu sürecin sürekliliğine müdahale edilmiş olunur. Yığılmanın sürekliliği, sözü edilen kontrolsüz birikimin sürmesi yoluyla gerçekleşirken, katman inşası; bu birikimi sonlandırmamakla birlikte, süreci düzene sokmak gibi bir etkide bulunur. Tasarlanmış yığılma kesiti (katman) bir sergi ürünü olarak birikim sürecinden ayrıştırılmış olsa da, yığılmanın zemin altından çıkarılarak, gündelik pratiğe dahil edilmesini sağlar. Yığılmanın sergilenmesi, katman inşası ile gerçekleşebileceği gibi, yığılma ortamının bir kabukla çerçevelenmesi yolu da izlenebilir. Bu durumda yapılan müdahale, yığılma sürecinin olağan bir aşaması, bu sürece yapılmış çağdaş bir dönem eki olarak da değerlendirilebilir.

Kentsel yığılmanın korunması konusu, geçmişe ait birikimin-yığılmanın sürmesi beklentisini içerir. Koruma disiplininin, birikime ait sürekliliği sonlandıran, engelleyici bir pratiğe dönüşmemesi için nesnelere odaklanmadan, sürecin anlatılması hedefini taşıması gerekir. Koruma hedefi ile yapılan müdahale, yığılma sürecinin (aynı zamanda nesneye ait değişim sürecinin) herhangi bir aşaması olarak da ele alınabilir. Bu noktada kentsel yığılmanın sürekliliği, koruma düşüncesi kapsamında süreklilikler kadar kopma-kırılma-kesinti kavramları aracılığıyla da konu edilebilir. Çünkü bazı -ya da çoğu- koruma müdahalesi tam da bu kavramları içerir. Hedef; sürekliliğin sağlanması olsa da, bazı nesnelere seçilmesi, bir diğerlerinin korumaya değer görülmemesi, nitelikli-niteliksiz değer saptamaları, koruma içerisindeki kesinti ve kopuşları oluşturur. Dolayısıyla koruma söyleminde yığılma, birleştirici ve bütünleyici özelliğinin yanı sıra, parçalayıcı ve çeşitlendirici etkisi ile de ele alınabilir. Kentsel birikimin gerçekleşmesi ve bu birikimin korunması, süreklilikler kadar farklılaşmaları ve eksilmeleri de içerir. Çünkü birikim süreci, kuşkusuz değişimi de barındırır. Ancak değişikliklerin gerçekleşmesi yolu ile geleneksel niteliğin kazanıldığı düşünülecek olursa, geçmiş-şimdi-gelecek arasındaki bağlantı, değişimin gerçekleşmesi ve bu değişime ait sürekliliğin sağlanması ile gerçekleşebilir. Süreklilikler ve değişimler aracılığıyla gerçekleşen kentsel birikimi anlama kanallarından biri de koruma disiplininin düşünsel altyapısıdır.

Bu çalışmada, mevcut koruma disiplinine ait düşünsel altyapının, nesnelere (ve nesnelere yakın çevrelerini) korumaya odaklandığı varsayımıyla, kentsel korumada (ve kente ait birikimin korunmasında) yetersiz kaldığı savunulmaktadır. Kuşkusuz koruma, söz konusu yığılmayı göz ardı etmemekte, yığılmanın oluşturduğu bir aradılığı koruma hedefini sürdürmektedir. Yüzeyle yatay yığılma *sit*, dikey yığılma ise arkeolojik koruma kavramları

aracılığıyla ele alınır. Ancak koruma uygulamalarındaki, yakın çevreye ve kentsel yığılmaya nesne merkezli yaklaşımdan dolayı, bütündeki yığılmanın ve yığılmadaki bir aradalığın etkin bir şekilde korunamadığı ileri sürülebilir. Bu sorun da, korumanın gerek kuramsal temellerinin nesne merkezli atılmış olmasıyla, gerekse gelişiminin nesne merkezli gerçekleşmesiyle ilişkilendirilebilir. Böylece koruma uygulamalarında ortaya çıkan sorunlar, korumanın nesne merkezli kuramsal altyapısına dayandırılarak araştırılabilir. Zemin altındaki kentsel yığılma, çalışmada, kronolojik ayrıştırma ve dönem hiyerarşisinden kaçınarak *arkeoloji* disiplini aracılığıyla ele alınır. Zemin altındaki *nesnelere* de ölçek, dönem, malzeme gibi ayrıştırmalara gidilmeden biraradalıkları öne çıkarılarak incelenmekte. Kentsel *boşluklar*, söz konusu yığılmanın incelenebileceği potansiyel, ancak koruma alanında ihmal edilmiş alanlar olarak değerlendirilmekte. Çalışmada, kentsel çevredeki yığılmayla ilişkilendirilerek araçsallaştırılan kavramlar; arkeoloji, nesne ve kentsel boşluk olarak sıralanabilir.

2.1 Arkeoloji: Kentsel Yığılmanın Araştırma Alanı

Bu çalışmada bir araştırma yöntemi olarak arkeoloji disiplinine, kentin zeminaltındaki yığılmanın araştırılması konularıyla ilgili olarak yer verilmekte. Geçmiş uygarlıklara ait bilgi toplamanın en geleneksel yöntemlerinden biri olan arkeolojik kazı pratiği, nesnelere keşfedilmesine odaklanmakla birlikte, arkeoloji, bulunan nesnelere yorumlanması konusuna da ilgilidir. Arkeolojinin koruma ile kurduğu ilişki, kazı alanındaki arkeolojik stoğun korunması ve alanın sunumu ile sınırlıyken, sözü edilen kazının kent içerisinde gerçekleştiği durumlarda, arkeoloji-koruma ilişkisi karmaşıklaşır. Geçmişte *kurtarma* veya *önlem* kazıları kent içerisindeki arkeolojik kalıntıya zarar gelmemesi hedefiyle gerçekleştirilirken, günümüzde kent içi arkeoloji kazıları *kentsel arkeoloji* disiplini içerisinde özel yöntem ve araçlarla daha sistemli bir şekilde gerçekleştirilmekte. Kentsel arkeolojik koruma kapsamında arkeolojik stoğun, kentle ilişkilendirilerek -gündelik kent yaşamına dahil edilerek- korunması hedeflenir. Böylece kent içindeki arkeolojik kazı pratiğinde, arkeolojik nesnelere kurtarmaktan daha karmaşık hedefler belirir. Kentsel yığılmanın korunması konusu, kentsel arkeoloji kapsamında bir problem alanını oluştururken, bu yığılmanın koruma altına alınacağı kabuk olarak müze mekanının araştırılması ve yığılma olgusunun hatırlama eylemindeki toplumsal rolü gibi konular da koruma disiplini kapsamında araştırılabilir.

Arkeoloji disiplini maddi buluntulara* ulaşma aracılığıyla bilgi toplamaya odaklanır. *Eski* ve

* Metnin bütününde kalıntı ve buluntu kavramlarının her ikisine de yer verildi. Buluntu (finding); eski

bilim kelimelerinin birleştirilmesi ile üretilen arkeoloji terimi, buluntuları toplama ve biriktirme merakından, kazı çalışmalarına doğru gelişmiştir. Kazı pratiğinin; arkeoloji alanında, en temel bilgiye ulaşma yöntemi olduğu söylenebilir. Arkeolojik kazı yapılırken yığılma ortamının tahribatı, sürecin olağan bir uygulaması olsa da, nesnelere üzerinden elde edilecek bilgiye ancak kazı aracılığıyla ulaşılabilir. Çeşitli sondaj* teknikleriyle gerçekleştirilen kazı çalışmalarında kayıt tutma, bilginin tekrar üretilmesini olanaklı kılmak amacıyla titizlik içerisinde gerçekleştirilir. Nesne üzerinden bilgi elde edilmesinin yanı sıra, fiziksel yapılanmadaki kronolojinin aydınlatılması ve yığılma içerisindeki en erken tarihteki nesnelere ulaşılması da arkeolojinin hedefleri arasındadır.

Arkeoloji disiplini aracılığıyla gömülü şeylere ulaşılmasının ardından, buluntuların incelenmesi ve yorumlanması yoluyla, geçmiş toplulukların yaşam biçimlerine ait bilgi dönüştürülebilir kılınır. H. İnalcık; G. Pulhan'ın gerçekleştirdiği kapsamlı söyleşisinde, arkeolojinin tarihle olan ilişkisine değinerek, geçmiş toplumları değerlendirme olanağı sunabilecek tüm kanıtların, toprak üstü ve altındaki konumlarıyla, o toplumun yaşayış tarzı, ilişkileri, teknolojisi hakkında yeni bilgi ürettiğini vurgulamıştır (Pulhan, 2001). Arkeoloji, sözü edilen bilgi üretme ve bilgiyi dönüştürme prosedürünü, ulaştığı nesnelere üzerinden gerçekleştirdiği için, bir *nesne bilimi* olarak adlandırılır (Schnapp, 2001).

Yaygın olarak kazıbilimsel bir yöntemi benimseyen arkeoloji, yalnız kazın ve bulunduğu nesnelere tarifleyen bir uygulama alanından fazlasını içerir. Bu noktada F. Dikkaya, insan ve insanla ilgili değişimlerle uğraşan arkeoloji ile nesneyi ve onun değişimleriyle uğraşan bir diğer arkeoloji olarak iki ayrı arkeoloji dalı tanımlar (Dikkaya, 2003). Arkeoloji de, tıpkı koruma disiplini olduğu gibi *nesne fetişizmi* eleştirisine** maruz kalacak kadar nesne merkezli bir disiplindir. Ancak, tıpkı koruma disiplini olduğu gibi arkeolojide de nesnenin merkeziliğine alternatif arkeoloji söylemlerinden söz edilebilir. Kazı pratiği, nesne bulmaya odaklanmakla birlikte, keşfedilen nesnenin yorumlanması, insan ve toplumlara ait bilgi

dönemlerden kalma eşya anlamında kullanılır. Kalıntı (remain) ise yine eski dönemlerden kalmış anlamını içermekle birlikte, yapı parçaları için kullanımı yaygındır. Kalıntı, ayrıca iz-işaret anlamını da içerir. Yığılma içerisindeki taşınabilir şeylere buluntu (bu şeylerin tasarım-mimarlık ürünü olması durumunda ise kalıntı) kavramı kullanılmış, yığılmanın korunması problemi ele alınırken, buluntu ve kalıntıların toplamı genelleştirilmiş ve nesne (object) kavramı kullanılmıştır.

* Arkeolojik kaynaklarda sondaj teriminin yanı sıra bu işlem için *açma* terimi de kullanılır.

** Arkeoloji disiplini içindeki nesne fetişisti yaklaşımlarla ilgili eleştiriler için bkz. Erdur, Oğuz (2003) "Bilginin Değeri Sorunsalı ve Türkiye'de Arkeoloji'nin Koşul ve Olasılıkları Üzerine" (Der: O. Erdur ve G. Duru) "Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne için?" Ege Yayınları, İstanbul.

üretimi gibi çalışmaların arkeolojik araştırma sürecinden soyutlanması olanaklı değildir* .

Arkeoloji disiplini, yığılmanın kronolojik yapısının yorumlanma biçimiyle ilgilenir. Arkeoloji alanında birikim, dönemlerin birbiri ardına geldiği çizgisel bir kurgu ile anlatılır. Bu anlatıdan farklılaşan kronolojik yapılanmadaki bozulmalar; çizgisel kurgudaki sapmalar, bir sonraki başlık altında, katmanlaşma ve yığılma kavramları çerçevesinde ele alınmakta. Bu noktada arkeolojik korumanın; kopukluk ve kırılmalara olanak sağlayan çözümlerle de okunabileceği belirtilip, bu yargıyı destekleyen veriler sözü edilen başlık altında detaylandırılacaktır.

Nesnelere ulaşma amacıyla gerçekleştirilen kazı pratiğinin, arkeoloji disiplininin bütünü oluşturmadığı vurgusu yinelenebilir. Kazı ile ulaşılan bulgulardan üretilen bilgi, arkeolojik araştırma içeriğinin önemli bir bölümünü oluşturur. Bir diğer deyişle, buluntulara ulaşılarak elde edilen arkeolojik bilgi, geçmişle olan bağlantıların açığa çıkarılmasına katkı sağlamadığı sürece yetersiz ya da eksik bilgi niteliği taşır. Geçmişle kurulan bağlantı, yalnız buluntuya ulaşmakla değil, bilgi arkeolojisi ile çözümlenelere gidilerek de kurulabilir. Özellikle kent içerisinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar doğrultusunda elde edilen bilginin kentle ilişkilendirilmesi ve gündelik kent hayatına dahil edilmesi, kentsel arkeoloji kapsamında önemli bir kriteri oluşturur.

Kentsel Arkeoloji: Kentsel arkeoloji, arkeolojik kazıda bulunan nesnelere analiz edilmesi ve korunması sorunlarının yanısıra, elde edilen arkeolojik bilginin kent yaşamı ve bilgisi ile bütünleştirilmesi hedefini de taşır. Kentsel arkeolojik nesnelere üzerinden üretilen bilgi ile geçmiş kent yaşamının; sosyal, spiritüel, mimari gibi kültürel pratiklerine ait ipuçları elde edilir. Kentsel arkeoloji, tarih öncesi dönemlerden modern dönemlere kadar uzanan zaman segmentleri arasındaki bağlantıları kurar ve bu bağlantıları karmaşıklaştırır. Kentsel arkeolojik bilgi, kalıntıların analiziyle olduğu kadar tarihsel çözümlerle ilişkili olarak da çoğalabilir. Kentsel arkeolojinin kent tarihi çalışmalarındaki rolü; yazılı dokümandan elde edilen bilgiye katkı sağlamak, arkeolojik yığılmadan bilgi elde etmek ve bu bilgiler üzerinden tıpkı yazılı belgede yapıldığı gibi yeni tarihler yazılmasını olanaklı kılmak olarak çeşitlendirilebilir.

Kent içerisindeki arkeolojik kalıntılarla büyük çaplı imar projeleri kapsamında karşılaşılması

* B. Aksoy, arkeolojinin keramik araştırmalarından, sosyo-politik hareketlerin irdelenmesine kadar ilgi alanının genişçe bir kesiti içerdiği ve araştırılan konuların çeşitliliği doğrultusunda, interdisipliner çalışmaları içeren ürünlerin giderek arttığına değinmekte (Aksoy, 2003).

yaygındır. Arkeolojik stoğun zemin altından çıkarılması ve korunması önceliğiyle kazılar gerçekleştirilirken, diğer yandan da imar projelerinin sürdürülmesi ve tamamlanması gerekliliği belirir. Kentsel yenileme projeleri ile arkeolojik koruma kararlarının birbirine engel teşkil edecek pozisyonda kalmaması için gereken çalışma; kentsel arkeoloji disiplini çerçevesinde gerçekleştirilecek veri tabanı hazırlanması sürecidir. Arkeolojik veri tabanları, arkeolojik kazı sonuçları ve arşiv bilgisi ile desteklenerek hazırlanır. Sözü edilen veri tabanının eksikliğinde gerçekleştirilen kentsel arkeoloji çalışmalarında, koruma ve yenileme girişimlerine ait öncelikler birbirleri ile çelişmekte ve çatışmaktadır. Kentsel arkeoloji verilerinin belgelenmesi amacıyla oluşturulan veritabanları, kentsel arkeoloji disiplinine özgü içerik ve araştırma yöntemlerini barındırır*. Kentte ulaşılan toprak altı ve üstü kalıntıların belgelenecek, kent bütününe ait veri tabanlarının hazırlanması, zemin altındaki birikimin haritalar ve diyagramlar aracılığıyla kayıt altına alınmasını sağlar. Kent içi arkeolojik nesnelerin yer aldığı bir veri tabanının bulunmaması ve verilerin güncel haritalara işlenmemesi, akademik araştırmalara olduğu kadar büyük ölçekli kentsel projelerin karar ve uygulama aşamalarında da aksaklıklar yaşanmasına neden olmakta. Veri tabanı bulunmadığı için kentsel arkeolojik varlıklar ile çeşitli imar çalışmaları sırasında, rastlantısal olarak karşılaşılmaktadır.

Kentsel arkeolojik veritabanları, koruma ile yenileme arasında tercih yapılmasını değil, uzlaşma ve dengenin gerçekleştirilebilmesini sağlayacak karar verme mekanizmalarının araçlarını oluşturur. Buna karşın kentsel arkeolojik kalıntıların, dönüşüm projelerine engel teşkil eden bir unsur olarak görüldüğü değerlendirmelerle sıklıkla karşılaşılmakta. Bu nedenle kentsel arkeolojinin kent tarihine ve kentsel koruma projelerine katacağı bilgiden faydalanılamamaktadır. Kentsel arkeoloji aracılığıyla ulaşılan yığılma ortamı; mekan kullanıcılarına, geçmiş uygarlıklarla ilgili verdiği ipuçları ve işaretler aracılığıyla aktarılan bilgilerin okunma platformudur. Karmaşık kentsel yapıyı açığa çıkaran kentsel arkeoloji verileri, kent tarihine ilişkin çoklu okumaları (ve yeniden yazınları) olanaklı kılar. Kalıntıların toprak altında varlıklarını sürdürmeleri ile varlıkların korunması sağlansa da, sözü edilen deneyim ve bilgi üretimi kısıtlanmış olur.

Arkeolojik birikim, kamusal mekanlarda kent belleği oluşumuna katkı sağlayacak potansiyel bir referans ögesidir. Kamunun kentsel arkeoloji bilgisine ve projelerine dahil edilmesi,

* Kentsel arkeoloji disiplinine özgü belgeleme araçları (ör: diakronik, hacimsel, alimetric planlar...) için bkz. G. B. Altınöz (2006) “Çok Katmanlı Kentteki Tarihsel Katmanlaşmayı Çözümlemek: Kent Arkeolojisi” [www.metropolistanbul.com]

birikimin korunması sürecine katkı sağlar. Günümüz kentsel arkeoloji uygulamaları sözü edilen araçlardan bağımsız olarak gerçekleştirildiği için, tarihi dokuya zarar veren müdahaleleri içermekle kalmayıp, yenileme projelerinde de ekonomik kayıplara sebep olmakta, proje sürecini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca kazı sürecindeki stratejik hatalar, kazının (ve dolayısıyla kentsel arkeoloji çalışmalarının) kamudan bağımsız, gündelik yaşamı sekteye uğratan keyfi çalışmalar olarak algılanmasına neden olmakta. Kazı çalışmaları sırasında, alanın çevresinin güvenlik nedeni ile kapatılması; gerekli belgeleme ve araştırma çalışmalarının ardından yüzeyin kapatılması yolu ile kentli projeden soyutlanmaktadır. Kent içerisindeki arkeolojik kazıların; gündelik yaşamı aksatan ve süresi gereksizce uzatılan bir kentsel proje şantiyesi olarak algılanması bilgi paylaşımıyla önlenebilir.

Arkeoloji disiplini, sözü edilen veritabanlarının içeriğini oluşturacak bilgileri yeniden üretecek bir disiplin olduğundan, bu kaynakları ortaya çıkarırken hedeflerini tekil nesnelere, toprak altındaki birikim sürecine, diğer bir deyişle, kentsel yığılmaya doğru yönlendirmelidir. Bu nedenle çalışmada yığılma olgusunun somutlaştığı morfolojik bir unsur olarak, yığılma olgusu içeriği ve korunma sorunlarıyla ayrıca ele alınmıştır.

2.1.1 Katmanlaşma ve Yığılma Kavramları: Arkeolojik Birikim Süreçleri

Kentsel arkeolojik korumanın temel sunum ögesini oluşturan kentsel katmana ait içeriğin araştırılmasından önce; yığılma, bir aradalık ve bağlaşıklık kavramları ele alınacaktır. Zemin altındaki arkeolojik *yığılma*; nesnelere kimi zaman nedensiz, tamamlanmamış ve rastlantısal birikimi ile gerçekleşir. Bu noktada, söz konusu birikimin biçimsel yapısı, yığılma olgusuna ait anlamı ortaya koyacak niteliktedir. Sözü edilen birikim; üst üste olmak zorunda değildir, yanyana veya diagonal de olabilir; önemli olan birikimdeki rastlantısallıktır. Ayrıca yığılmanın biçimsel yapısı; çizgisel bir şema ile anlatılmak yerine, birbiriyle çaprazlaşan, üst üste gelen farklı şemalar ile de ifade edilebilir. Yığılmanın biçimsel oluşumunun şematik ifadesi bağlamında, birikim doğrultusunun değerlendirilmesi de önem kazanır. Arkeolojik açıdan bakıldığında, zemin altındaki morfolojik oluşumdan edinilen ilk izlenim, yataydan çok, dikey bir birikim olduğu kanısını uyandırır da, sözü edilen yığılmadaki düzensizlik, tek bir doğrultudan söz edilemeyeceğinin ipuçlarını verir. Diğer bir deyişle, kentsel yığılma süreci salt dikey ya da yatay bir çizgisellik üzerinden aktarılamaz.

Çok doğrultulu, karmaşık ve rastlantısal bir nitelik sergileyen yığılmanın diğer bir biçimsel özelliği ise zemin altındaki pozisyonu nedeniyle saydam olmayışıdır. Bu geçirimsizlik, biriken bilginin analitik olarak değerlendirilmesini güçleştirmekte, bu nedenle de mevcut

bilgiyi bir anlamda kutsallaştırarak statikleştirmektedir. Kentsel yığılma; yapısal olarak saydam olmayan bir derinlikten oluştuğundan, bu derinliğin içeriği (kazı ile açılmadığı sürece) bir tür belirsizlik taşır. Koruma amacıyla yığılma ortamına yapılacak her türlü müdahale -katman oluşturma pratiği- kent kimliğini biçimlendirme, yeni kurgularla kent tarihini arttırma girişimi olarak değerlendirilebilir. Bunu gerçekleştirebilmenin öncelikli şartı kuşkusuz zemin altındaki arkeolojik stoğun saydamlaştırılmasıdır. Dolayısıyla, arşiv verileriyle kuralacak olası-çoklu ilişkiler doğrultusunda kentsel projeler, arkeolojik stok içeriğinin geçirgenleştirilmesi için birer fırsat olarak da değerlendirilebilir. Bunun gerçekleştirilebileceği ortam elbette kentsel arkeolojik kazılardır.

Katmanlaşma içeriğinin ve oluşum şeklinin, kentsel arkeoloji disiplininde ele alınış şekline bakılacak olursa, kullanılan kavramlardaki çeşitlilik dikkat çeker. Katmanlaşma süreci ve katman oluşmu, arkeoloji disiplininde stratigrafi kavramı ile araştırılmakta. Stratigrafinin yanı sıra *tabakalanma* ifadesi de kullanılır. Arkeoloji alanında katmanların araştırılması *katmanbilim* olarak isimlendirilmekte, yüzeysel çökeltilerin incelenmesi olarak tanımlanmaktadır (Schnapp, 2001). Hangi amaçla olursa olsun toprak kazmak ya da toprağı bir yerden bir yere taşımak yeni bir katman oluşumunu sağladığı düşünülür (Sevin, 1999). Görüldüğü gibi arkeoloji kaynaklarında; zemin altındaki birikim sürecinin kavramsal karşılığıyla ilgili bir araştırma göze çarpmaz. Zemin altındaki birikim katman, bu birikime ait süreç de katmanlaşma ve diğer kavramlarla anlatılır.

Zeminaltıdaki birikimin kronolojik olarak gerçekleştiği yaygın görüştür. Arkeoloji kaynaklarının çoğunda bu kronolojiye ve sıra düzenine değinilme gereği dahi duyulmamıştır. Ancak T. Tanyeri, çalışmasında çeşitli etkenlerin bu sıralamayı bozabildiğine yer vermiştir. Kronolojik sıralanmanın; deprem, yangın, erozyon gibi doğal afetlerle bozulabildiği gibi; savaş, baraj yapımı gibi insan eliyle gerçekleşen müdahalelerin de bozulmada etken olabildiği belirtilmekte. Bu bozulmanın çeşitli dönem kayıplarına sebep olduğu ya da, daha erken dönemlerin yeni dönemlerin arasına karıştığı, örnekler üzerinden detaylandırılmakta* (Tanyeri, 2001). V. Sevin de, kronoloji hiyerarşisiyle ilgili şu ifadeyi kullanmakta: “Arkeolojik kazıda derinlik her zaman eskiliğin göstergesi değildir” (Sevin, 1999). Doğal

* V. Sevin, zemin altındaki birikimi aktarırken, bir ırmağın taşmasıyla oluşabilecek sel baskınında, başka yerden farklı dönemlere ait mil tabakalarının yapıların üzerini kaplaması ve afet sonrası, tabaka üzerinde yapılaşmanın tekrar edildiği örneklere rastlandığını belirtir (Sevin, 1999). Ya da daha erken dönemlere ait bir toprağı açılan çukur boşluğuna, geç dönemlere ait kalıntılar dolabilir. Erken Tunç Çağı'na ait kalıntıların arasına binlerce yıl sonra, örneğin Erken Demir Çağı'nda tahıl depolama amacıyla kuyu kazılmış, ya da defin işlemi veya ağaç ekme için çukur açılmış olabilir. (Sevin, 1999). Bu tür uygulamalar toprak altındaki kronolojik sıralamanın

yollarla ya da insan müdahaleleriyle dönemler arasındaki değişim, nadir karşılaşılan örnekleri oluştursa da, “kronolojik değişimin *olanaklılığı*”, belirtilmesi gereken bir birikim özelliğidir. Ancak zemin altındaki birikme süreciyle ilgili en belirgin görüşün, birikimdeki kronolojik sıra düzeni olduğu söylenebilir.

Katmanlaşma kavramının içeriğinde kullanılan kronolojik sıra düzeni vurgusu nedeniyle, zemin altındaki rastlantısal birikimin anlatımı için çalışma kapsamında yığılma kavramı geliştirilmiştir. Zemin altındaki birikimle ilgili okuma farklılıkları, alınacak koruma kararlarında etkili rol oynayacağından, kavramların içerikleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur. Yığılma kentin tüm kesimlerinde gerçekleşirken, zemin altındaki birikme sürecinin korunması konusu zemin üzerindeki nesnelerin korunmasından daha problemlidir. Nesne korumadan farklılaşan yığılma ortamının korunması konusunda alınacak koruma kararlarının da konvansiyonel koruma kararlarından önemli farklar içermesi kaçınılmazdır.

2.1.2 Kentsel Yığılmanın Korunması Problemi

Kent içerisinde dokunulmaması ve müdahale edilmemesi gerektiği düşünülen, bir anlamda kutsallaştırılmış alanları oluşturduğundan, kentsel yığılma ortamlarıyla, çoğunlukla imar etkinlikleri sırasındaki kazılarda karşılaşılır. Toprağın altında daha emniyetli bir korunmuşluğa sahip olduğu düşünülen yığılma ortamının; yıpranmadan, en iyi şekilde yalnızca toprak altında korunabileceği düşünülmektedir*. Proje aşamasında karşılaşılmamasından dolayı, yığılma ortamındaki arkeolojik nesnelere kazılar sırasında hızlıca belgelenecek kaldırılmakta, kentsel projenin tamamlanması ile arkeolojik yığılmanın korunması kararları birbirleriyle çatışmaktadır. Ayrıca, koruma disiplininin sözü edilen baskı ve çelişkiler karşısında bir savunma mekanizması olarak geliştirdiği *dokunmama geleneği* ile gömülü kalmış ve kamusal alanla ilişkisi kısıtlanan arkeolojik kalıntılar, barındırdığı kültürel zenginlik değerlendirilmeden, birçok yerde de içeriği dahi bilinmeden varlığını sürdürmektedir. Bu noktada, dokunmadan varlığını sürdürme geleneği, korumada minimum müdahale ile karşılığını bulmaktadır. *Minimum müdahale* koruma alanında yaygın bir yaklaşım olmakla birlikte, çağdaş koruma anlayışı içerisinde müdahalenin derecesi

değişimine örnek oluşturur.

* Bu yaklaşım tarih öncesi dönemlerden itibaren kullanılagelen güvenli saklama yöntemi olarak karşımıza çıkar. Geleceğe bırakılmak istenen şeylerin aşınmasını engellemek için, değer verdikleri nesnelerin gömülerek korunması yöntemi, tarihte uygulanagelen bir yöntemdir (Schnapp, 2001).

sorgulanabilir. Korumanın hangi amaçla yapıldığı, müdahaledeki minimum düzeyi belirlemektedir (Caple, 2000). Dolayısıyla, en az müdahale oranı, kendi içerisinde çeşitlilik gösterebilir. Örneğin arkeolojik alanlara akademik araştırma amacıyla yapılan müdahaleler ile bu alanları kamunun kullanımına açma amacıyla yapılan imar müdahaleleri arasında, kuşkusuz önemli müdahale farkları olacaktır. Buna karşın birçok kaynak, bir arkeolojik yerleşmenin tehdit altında olmadığı sürece kazılmaması gerektiği yönünde görüş bildirir*. Araştırma kazılarına oranla, kurtarma kazılarının gerçekleştirilmesi için gerekli izin alınması daha az sıkıntılı bir süreci içerir**. Bunun nedeni tehdit altında olmayan arkeolojik alanların güvenli ve statik bir şekilde yeraltında varlığını sürdürmesi gerektiği yönündeki görüşün giderek güçleniyor olması olarak yorumlanmaktadır***. Kent altında biriken bilginin analitik olarak çözümlenmesi kentsel arkeoloji aracılığıyla mümkündür. Kentsel arkeolojik kazılarda yapılacak müdahalenin minimum düzeyi de kazıdan üretilen bilgi ile belirlenebilir.

Arkeolojinin birikimle ilgilenen bir disiplin olduğu ve bu birikimin sonlanmadığına da değinmek gerekir. Günümüzde, modern mimarlığın araştırılmasına yer veren arkeolojik çalışmalar dahi bulunmaktadır****. Bir diğer deyişle, kentleşme hızıyla bağlantılı olarak, 20. yy.a ait yapılaşma dahi, kentsel yığılma içeriğinde yerini almıştır. Dolayısıyla, kentsel arkeolojik birikim sürmekte, belirli bir aralıkta sonlanmamaktadır. Araştırma amacıyla zemin altındaki arkeolojik birikimin açılmasına tereddütle yaklaşıldığında, kente ait arkeolojik bilginin ortaya çıkması, gelişen tekniklerle korunması, sergilenmesi ve kamusal yaşama dahil edilmesi imkanı yitirilmektedir.

Kentsel yığılmanın anlamı ve korunması: Kentsel yığılmaya ait koruma ölçütleri aracılığıyla, bu kavramın koruma alanında karşılık gelen anlamları araştırılmaktadır. Statik

* Bu geleneksel görüşün yasal süreçteki gelişimi için bkz. “3.1.3. Arkeolojik Sitlerin Sınıflandırılması”

** Arazi kazılarında sorumlu olan, Türkiye Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün, arkeolojik kazı başvurularında, ağırlıklı olarak tehdit altında olan alanlara izin verme, araştırma kazılarına yönelik izin süreçlerine ise kuşkuyla yaklaşma, çoğunda da olumsuz cevap verme politikası, çok sayıda arkeolog tarafından belirtilir. “Türkiye’de Arkeolojik Kültür Mirası Yönetimi”, Cogito Dergisi (2001).

*** İleride daha da gelişecek tekniklere kadar bu sondajları erteleme yaklaşımına R. Matthews, bu tekniklerin ancak arazi çalışmaları yapıldıkça ilerleyebilir olmasına dikkat çekerek cevap vermekte. Yani, hiç kazı yapılmadan tekniğin gelişmesini beklemek olanaklı görülmemekte, tekniğin gelişimi de ancak kazıların sürmesi koşuluna bağlanmakta. R. Matthews: *Kazmazsak, daha iyi nasıl kazacağımızı öğrenemiyoruz* ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca, sonsuz olmamasına karşın, doğru yönlendirildiği taktirde bugüne ve geleceğe yetecek kadar arkeolojik malzeme olduğunu belirterek, kazıların hızları göz önüne alındığında, Çatalhöyük gibi bir yerleşmeye ait kazının tamamen kazılmasının onyıllar değil yüzyıllarca süreceği örneğini vermekte (Matthews, 2001).

**** W. Gropius evinin gelecekteki kullanımı için hazırlanan projeler kapsamında, 2. Dünya Savaşı’ndaki bombalamalarla yıkılan evin olduğu alanda arkeolojik kazı gerçekleştirilmiştir. Proje içeriğiyle ilgili bilgi için bkz. H. Thaler, (2004) “The Archaeology of Modernism” Ed: M. Hollwich, R. Weisbach “Umbauhaus: Updating Modernism” s. 156-161.

niteliğinden ötürü belirsizlikler barındıran kentsel yığılma'yı çözümlenmek amacıyla içeriğinin saydamlaştırılması, kentsel arkeoloji disiplininin temel bilgi üretme yöntemidir. *Temas* kavramı, yığılma olgusunun stratejik bir özelliğidir. Yığılmanın içeriğinde yer alan nesnelere *bir aradalığı*, koruma aşamasında göz ardı edilmemesi gereken bir diğer özelliktir. Yığılma içeriğindeki bir aradalık koşulunun korunamaması yığılmanın yapısına -ve anlamına- aykırı bir müdahaleye karşılık gelir. Arkeolojik koruma sürecinde önceliği olan belgeleme işleminin gerçekleştirilmesi için, iç içe geçmiş durumdaki buluntular *işaretlenmektedir*. Kentsel arkeolojik korumada, kent hafızasına katkı sağlayabilmesi için işaretlenen buluntuların; işaret ettikleri duruma ne şekilde gönderme yaptıklarının vurgulanması gerekir. İşaret edilenle bağlantı kurma problemine Klasik Dönem *temsil çözümlenmesi* aracılığı ile cevap verirken Modern Dönem, aynı probleme *anlam verme* aracılığı ile karşılık vermektedir (Foucault, 2006). Anlam verme cevabı, kentsel yığılmanın korunması konusunun biçimlenmesinde önemli rol taşır. Niceliksel veriler, sayısal çözümlenmeler ve tarihlendirmeye dayalı analizlerin yerine *anlam* değeri üzerine yoğunlaştırılması, yığılma olgusunun korunmasında belirleyici rol oynayacaktır. Yığılma içeriğindeki nesnelere ait anlamın korunması ilkesi, sayısal belgeleme, tarihlendirme ve biçimi koruma anlayışının ötesinde, buluntunun bir aradalık niteliği ve yığılma içeriğindeki konumun korunmasını içerir. Nesnelere yığılma içeriğindeki birikme şeklinin korunmasıyla, yalnızca nesnelere değil, yığılma süreci -birikme biçimi de- korunmuş olacaktır.

Yığılma içeriğindeki nesnenin anlamı ve korunması: Yığılma olgusundaki anlamın; temas, bağlaşıklık ve bir aradalık gibi kavramlarda saklı olduğunun belirtilmesinin ardından, yığılma içeriğindeki nesnelere ait koruma ölçütleri* araştırılacaktır. Yığılma olgusunun anlamı, birikim sürecine yüklenince, içerikteki nesnelere odaklanma olanağı kalmaz. Bu nedenle de, yığılma içeriğindeki nesnelere, önem derecelerine bakılmaksızın eşit mesafe ile yaklaşılarak, nesnelere *aynılaştırılması* dolayısıyla bu nesnelere birbirleriyle özdeşleştirilmesi gerekir. Bu tür bir özdeşleştirme yoluyla, nesnelere ait özgünlük ve koruma değerlerinin yitirilmemesi, ancak bu nesnelere ait niteliklerin soyutlanmasıyla sağlanabilir. Niteliklerin soyutlanması ile yığılma ortamındaki nesnelere arası ilişki** yalnız başına öne çıkar.

Zemin altındaki yığılma olgusunun korunması hedefinde bağlaşıklık olgusuna ve temas

* Koruma disiplininin nesne merkezli pozisyonu bir sonraki "2.2. Nesne: Koruma Disiplininin Odak Noktası" başlıkta ele alınacaksa da bu bölümde yığılma ortamı içerisindeki nesnenin korunmasının anlamı ve koruma sorunları üzerinde durulmaktadır.

** Yığılma ortamındaki nesnelere arasındaki ilişki; nesnelere, pozisyonu-birbirleriyle teması- birbirleriyle sıkı sıkıya bağlaşıklıklarının işaret eden bağlaşıklık olgusu anlamında kullanılmaktadır.

niteliğine dikkat çekmek, koruma pratiğinde tekil nesnelere odaklanılmamasını getirir. Bu amaç doğrultusunda; altta veya üstte konumlanan, erken veya yakın dönemlere tarihlenen, bir yapıya veya doğaya ait olan kalıntıların yığılma içerisinde *özdeşleştirilmesi* söz konusu olabilir. B. Brody, özdeşliği tam ya da tıpatıp benzerlik olarak tanımlar (Brody, 1980). Ancak, buradaki *özdeşleştirme* kavramı, yığılma içeriğini oluşturan unsurların birbirlerine tıpatıp benzerliği anlamında ele alınmamakta, aksine buluntuları oluşturan nesnelere ortak özellikleri bağlamında genelleştirilmesi vurgulanmaktadır. H. Bergson'a göre, bu anlamdaki bir genelleme, ortak nitelikler soyut olarak ele alınmadan yapılamaz (Bergson, 2007). Bu nedendir ki, yığılmanın içeriğinde yer alan tüm buluntuların genelleştirilmesi için, buluntu niteliklerinin soyutlanması gerekir. Söz konusu soyutlama, ortak özellikler bazında tüm nesnelere aynılaştırırken, özgün nitelikler özelinde ise nesneyi ayırır ve kılma hedefler. Buluntuların tekil niteliklerinin göz ardı edilmesi yoluyla yapılacak soyutlama sonucunda, nitelikler arası *ilişki* tek başına öne çıkacak ve korumanın hedefi olarak yığılma da odak noktasına yerleşecektir. Mevcut koruma disiplininin uygulanmasında tekil niteliklerin göz ardı edilip, bir aradalık ilişkisinin öne çıkarılması yaygın bir yaklaşım olmasa da, yığılmanın korunması söz konusu olduğunda, buluntulara ait bir aradalığın öne çıkarılması, yığılmanın vurgulanması için gerekli bir ön koşuldur*. Koruma disiplini, nesnelere niteliklerinin korunmasının yanı sıra, ait oldukları yerle kurdukları ilişkiyi de elbette göz ardı etmez**. Ancak mekanla kurulan ilişkiye karşı disiplinin geliştirdiği duyarlılık, yığılmanın merkeze taşındığı bir yaklaşımla aynı içeriğe işaret etmez. Yığılmaya odaklanan bir koruma yaklaşımında bağlaşıklık olgusu büyük önem taşıyan ve önceliği olan bir kavram olarak ortaya çıkar.

Yığılma ve bağlaşıklık olgularının korunması: Bağlaşıklık (cohesion) olgusunun anlamı; yapışma, birleşme, kohezyon, iç yapışkanlık olarak açıklanabilir. Bağlaşıklık terimi çalışmada geliştirilen ve tartışmaya açılan; yığılma içeriği, yığılmaya ait bütün (integrity) ve bir aradalık-temas (concurrence) kavramlarının bir bileşkesi olarak ele alınmakta. Ayrıca bu terimin, kentsel yığılmanın çok-doğrultulu, karmaşık ve rastlantısal niteliğine doğrudan atıfta bulunmasından ötürü, özellikle kentsel koruma disiplini içinde, koruma ölçütleri arasında yer

* Yığılma ortamında yer alan *olağan* buluntular (kemik, seramik,...) ile, *değerli* buluntuların (altın sikkeler, cam eşyalar ...) niteliklerinin soyutlanması ile bu buluntuların bir aradalığının-yığılma şeklinin vurgulanması hedeflenir. Örneğin, İstanbul Üsküdar metro kazılarında ortaya çıkan şapel mimari öğeleri ile kemik ve haç parçacıklarının oluşturduğu bir aradalık korunamamış, yapı *temizlenerek* tek başına koruma altına alınmıştır. Ayrıca, İstanbul Üsküdar metro kazı sürecinde yaşanan diğer koruma problemleri için bkz. M. Bağdatlı, (2005), "İstanbul'dan Kurtarma Kazısı Örnekleri", İstanbul Dergisi, 54: 30-41.

** Nesnenin ait olduğu yerle birlikte korunması hakkında geliştirilen yasal süreç için bkz. "3. Kentsel

alması gerektiği çalışma kapsamında ileri sürülmektedir. Daha önce, yığılma ortamındaki bir aradalığın korunması gerekliliği üzerinde durulmuştu. Bu noktada, *bağlaşıklık* özelliğinin kendi başına özgün bir koruma değeri olduğu vurgulanmakta ve çalışmada eleştirel bir bakış açısıyla ele alınan, nesne merkezli koruma yaklaşımının temel unsurları olan sınıflandırma, (kronolojik) sıralama ve tescilleme mekanizmalarının kentsel arkeolojik mirasın anlamlandırılması sürecinde sebep olduğu eksiklikler tartışılmakta. Bu nedenle, arkeolojik buluntu ve kalıntıların bilgi üretmeksizin, zemin altındaki bütünden ayrıştırılmasının, kentsel yığılma ve bağlaşıklık özelliğini olumsuz yönde etkileyeceği öne sürülmektedir.

Koruma disiplininde; işlev, ölçek, eskilik gibi niteliklere göre derecelendirme ve sınıflandırma yolu ile ayrıştırma yapılarak, ayrıştırılan sınıflar için farklı koruma ve müdahale ölçütleri geliştirilir. Ölçeklerine göre sınıflandırılan nesnelere, taşınır-taşınmaz varlıklar olarak ayrıştırılır. Ölçeğe yönelik sınıflandırma, arkeoloji disiplininde de gözlenirken*, yığılma bütünü için alınan koruma kararlarında ölçeğin belirleyiciliği olumsuz etkilere yol açarak, kimi zaman kayıplara sebep olduğu gözlenir. Küçük objelerin kolay taşınabilir olmasından yola çıkılarak, taşınır kültür varlığının *hareket ettirilerek* başka yere taşınması, birikim ortamının oluşturduğu bütünün ve o bütüne ait anlamın yitirilmesine neden olacaktır**. Yığılma içeriğindeki nesnelere; taşınabilirlik, ölçek ya da tarihsellik gibi özelliklere dayandırılarak sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya göre koruma kararı alınması, içerikteki üç boyutlu ortamın bozulmasına, yığılma ve bağlaşıklık unsurlarının korunamamasına neden olacaktır.

Yığılma içeriğinin taşınarak korunması: Yığılmanın içeriğini oluşturan nesnelere, bütünden ayrıştırılarak taşınmasının koruma açısından sebep olacağı olumsuzlukların açıklanmasının ardından bu başlık altında, yığılma bütününden belirli bir kesiti -katmanı- bir bütün olarak, tüm içeriği ile birlikte başka yere hareket ettirilerek korunması sorununa yer verilecektir. Burada, bir önceki bölümde tartışılan ve yığılmanın bağlaşıklık özelliğinin özgün bir koruma değeri ve ölçütü olduğundan yola çıkılarak, kentsel yığılmayı oluşturan nesne veya dolgu parçalarının, çeşitli gereksinimlerden dolayı taşınmasının zorunlu olduğu durumlarda, arkeolojik bütünün orijinal konumundan başka lokasyonlarda da bir katman

Yığılmanın Korunmasına İlişkin Kavramların Koruma Kanun ve Tüzüklerinde Araştırılması”

* Arkeoloji alanında taşınır-taşınmaz kültür varlıklarının yanı sıra ölçek olarak ara büyüklükteki varlıklara da *unsur* adı verilmektedir. Taşınabilir eşyalardan büyük, mimari yapılardan küçük arkeolojik oluşumlara; gömüt, çöplük çukuru, temel çukuru örnek gösterilebilir (Tanyeri, 2001).

** Aynı özelliğe sahip bir buluntunun, örneğin bir batık içerisindeki küpte yer alması ile bir mezar odasında bulunması arasında nasıl ve ne için kullanıldığına dair birbirinden çok farklı anlamlar çıkarılabilir.

oluşturularak sergilenebilmesinin çeşitli koşullarda gerçekleşebileceği tartışılmaktadır. Bu koşullardan biri; öğelerden elde edilecek bilginin eksiksiz edinilmesi, kentsel arkeolojik veri tabanına katkı sağlayacak hale getirilmesi iken, bir diğeri de; kentsel yığılma morfolojisinin ve bağlaşıklık özelliğinin korunması olarak ifade edilebilir.

Bu noktada yığılma bütünü oluşturulan parçaların ayrıştırılarak dağıtılması ile yığılma bütünüden oluşturulan katman kesitinin bir bütün olarak taşınması arasındaki farka değinmek gerekir. Yığılma ortamının anlamına ve bütünlüğüne aykırı olarak içerikten ayrıştırarak nesne taşınması gibi müdahalelerin yaratacağı koruma problemleri vurgulanırken, söz konusu yığılmaya ait bütünü taşınması olduğunda, farklı parametreler devreye girer. Zemin altındaki arkeolojik birikimle -yığılma ortamıyla- karşılaştığı zaman, koruma alanının bu stok için alacağı kararlar; bu bütünü olduğu gibi bırakılarak üzerinin toprakla örtülmesi, olduğu yerde aynen bulunduğu gibi açıkta bırakılması ya da belgelenecek kaldırılması gibi, çeşitlilikler gösterir. Yığılma ortamına ait bütünü, eksiksiz bir şekilde kayıt altına alınması koşulu ile kaldırılması gerçekleştirilebilir. Bir diğeri deyişle, koruma açısından değerlendirildiğinde, yığılmayı oluşturan her bir parçanın yerinde tutulması ya da bütünü yerinden kaldırılması arasında seçim yapılması gerektiğinde, nesnelere arası seçicilik yapmadan, yığılma ortamına ait bütünü kaldırılması kararı alınabilir. Her iki karar ile arkeolojik bütüne ait bilgiye ulaşma yolu açıktır. Korumanın; kalıntıların yerinden kaldırılması ya da olduğu yerde korunması konusunda alacağı iki ekstrem karar, birbirinden o kadar da farklı, birbirine o kadar da uç olan iki farklı kararı oluşturmamaktadır. Kentsel arkeolojik yığılmayla ilişkili alınacak koruma kararının *başarısı*, söz konusu yığılmadan elde edilecek *bilginin* varlığı ile de değerlendirilmesi gerekir. Dolayısıyla arkeolojik stoğu yerinde bırakma bir koruma başarısı, yerinden kaldırmak da başarısızlık örneğini oluşturmaz. Koruma başarısı, arkeolojik stoğun yerinde, olduğu gibi bırakılması ile değil arkeolojik stoktan gerekli bilginin üretilip üretilmemesi ile ölçülebilir*.

Kentsel yığılmadan taşınan bütünü kentsel katman olarak yeniden inşası: Bir koruma yaklaşımı olarak, arkeolojik yığılma ortamının belgeleyerek parçalanıp yerinden kaldırılması, taşındığı yerde özgün malzemesi ile yeniden inşası yolu ile rekonstrüksiyonu gerçekleştirilebilir. Koruma disiplninde tartışmalı bir konu olan yeniden inşa kararlarına ve

* Arkeolojik birikime ait bütünüle ilgili örnekleri oluşturmasa da tek yapı ölçeğinde, taşınarak koruma kapsamında başarılı bulunan örneklerden birkaçını anmak gerekirse, Assuwan Baraj Gölü altından kurtarılan Abu Simbel Tapınağı ve Türkiye’de Keban Barajı Projesi kapsamında kurtarılan Pertek Camisi taşıma örnekleri sıralanabilir (Tuna, 1998).

uygulama örneklerine tereddütle yaklaşmaktadır*. Arkeolojik bütüne ait unsurların kaydedilerek başka yerde, arkeolojik katman olarak yeniden inşa edilmesi (taşınma uygulaması) ile günümüze ulaşmayan şeylerin belgelere dayanarak yeniden inşa edilmesinin (rekonstrüksiyonunun yapılması) birbirinden farklı iki uygulama olduğu belirtilmeli, aralarındaki fark vurgulanmalıdır. M. Ferraris'in bir tür *fantezi* olarak tanımladığı; "akılda kalan imgelerin yeniden işlenmesi" olgusu, salt "akılda tutma" eylemine göre hataya kuşkusuz daha yatkındır (Ferraris, 2008) ve dolayısıyla daha risklidir. Bu nedenle, yeniden inşanın en önemli özelliği belgelere dayandırılarak gerçekleştirilmesidir (Philippot, 1996). Geçmişe ait belgenin eksikliği, yanılgı ve aldatmaya yol açacak ürünler ortaya çıkarabilmektedir. Yeniden inşanın yarattığı yanıltıcılık ve kurmaca tehlikesi hakkında F. Nietzsche; geçmişe ait nesnelerin taklit edilmesinin, geçmişin çarpıtılarak güzel gösterilmesi, böylelikle geçmişin bir hayal ürününe yakınlaştırılması tehlikesine sebep olabileceğine dikkat çekmiştir (Nietzsche, 2006). Geçmişe ait nesnelerin inşası ile mitsel bir kurmaca arasında ayırımın yapılamadığı durumlar ortaya çıkabilir. Ancak tüm bu çekinceler, geçmişe ait nesnenin niteliklerinin bilinmemesi, yeniden kurgulanması yoluyla tamamlama müdahalesi ile ilişkilidir. Kentsel katmanın başka bir yere taşınarak korunması konusunda gerçekleştirilecek yeniden inşa eylemi, koruma açısından bir tamamlama müdahalesi değil, yerinden taşınma müdahalesidir. Yeniden inşa edilen katmanlar ile gerçek olan fiilen yok olurken -gerçeğin kendisi gözden yiterken- benzerinin yeniden işlenmesiyle gerçeğin tekrar belirdiği söylenebilir.

Yeniden inşa edilen katmanın yarattığı eşdeğerlik algısı: Orijinal malzemesi ile yeniden inşa edilen yeni *yapay* katmanın yaratacağı *eşdeğerlik algısı*, koruma alanında yaygın bir tartışma konusudur**. Orijinal arkeolojik yığılma ile yeniden oluşturulan kentsel katman arasındaki eşdeğerlik algısı, tüm eski şeylerin tekrar birleştirilerek bütünlüğüne ulaştırılmasında yarattığı algıdan farksız olduğu hakkındaki görüşlere değinilebilir***. A. Denkel, yeniden inşa edilenle, orijinal olan arasındaki eşdeğerlik farkını, ayırıştırılan ve tekrar

* Yeniden inşanın yanıltıcı tehlikeleri göz önüne alındığında, bulunan arkeolojik kalıntıların görsel imgeler ile sunulma olasılıkları üzerinde de durulabilir. Ancak bu şekildeki dolaylı araçlarla aktarılan bilgi ile gerçekleşen algı, doğal ve dolaysız yolla edinilen algının yerini alamayabilir.

** Arkeolojik yığılma içerisinde yer alan her türlü kalıntının, hatta dolgu maddesinin saklanarak tekrar inşa edilmesi yöntemi ile ortaya çıkan yeni katman ile orijinal bütünün özdeşliği, Atina Metro İstasyonu projesinde sergilenen katmanlar üzerinden yürütülmektedir. Atina Metro İstasyon Projesi içeriği için bkz. "4.3.2. Arkeolojik Yığılmanın Korunması Açısından Bir Fırsat"

*** Bu noktada, arkeolojik alanlarda uygulanagelen anastilosis tekniklerindeki müdahale içerikleri anılabilir. Arkeolojik kazı sonucu yıkıntı halinde olan yapı parçaları hiçbir yeni öge eklemeksizin, eski biçiminde yerine konması yoluyla yapılan arkeolojik restorasyonda (Saltuk, 1997) da parçaları yerleştirme yolu ile bir çeşit yeniden inşa gerçekleştirilmektedir.

oluşturulan nesnenin bütününe yüklenen *anlam değeri* ile ölçmektedir. Oluşturulan yeni nesnenin içerdiği *anlam* büyükse, yenilenen nesnenin orijinali ile olan eşdeğerliliğini ileri sürme eğiliminin güçlü olacağı belirtilmektedir. Tarihsel önemi olan nesnelere yeniden inşası ile nesnelere geri getirildiği savunulmakta, yeniden inşa sırasında gerçekleştirilen tamamlamaların dahi eşdeğerlik algısının gücünü arttırdığı belirtilmektedir (Denkel, 2003). Burada sözü edilen anlam değerinin içeriği, bir sonraki bölümde yer alan “2.2.2. Koruma Nesnesi” başlığı altında ele alınmakta.

Arkeolojik yığılma ve katmanlara ait koruma problemleri, yığılma olgusunda öne çıkarılan biraradalık-temas-bağlılık olgularının korunması kapsamında ele alınmıştır. Koruma ve arkeoloji disiplinlerinde, müdahale edilmesine tereddütle yaklaşılan zemin altındaki arkeolojik kalıntılar, çalışmada, kent altında biriken bilginin analitik çözümleme ve barındırdığı yığılmanın saydamlaştırılması imkanını veren platformlar olarak değerlendirilmekte. Arkeolojik stoğun imar projeleri sırasında bulunması ve taşınarak yeni mekanlarda kent katmanı olarak inşa edilip korunması söz konusu olduğunda yeni bir yapı tipi olarak melez mekanlar- müze yapıları ile karşılaşılmaktadır.

2.1.3 Kentsel Yığılmanın Korumasında Yeni Bir Melez Mekan: Müze

Koruma olgusunun mekanlaştığı nesne merkezli koruma yapıları olarak tanımlanan müzeler, içerisinde katmanların yer alması durumunda, yığılma sürecinin ve bağlantılık niteliğinin gözlenebildiği mekanlara dönüşür*. İmar projelerinde karşılaşılan arkeolojik yığılmaların, inşa edilen yapıların programlarına dahil edilmesi yoluyla, yapıların özgün işlevlerine müze işlevi de eklenmekte, dolayısıyla yeni *melez müze* (hybrid museum) yapıları ortaya çıkmaktadır**. Melez müze; sanat galerisi, kültür merkezi ve müze arasındaki sınırları yumuşatan yapı tipi olarak anılmaktadır. Geleneksel müze pratikleri bağlamında yarattığı değişiklikler ile gündeme gelen melez müze örnekleri, koleksiyonlarla kolaylıkla aktarılma imkanı bulamayan yaratıcı sergilere, hikaye anlatma ve fikir sunma olanakları ile diğer müze tiplerinden farklılaşır (Suchy, 2004). Arkeolojik birikimin gözlenebildiği platformlar olarak katmanların müze yapılarındaki varlıkları, mekanda nesne sergisinden daha yoğun bir içeriğin yer almasını sağlar. Yeni işlevler ile kesişen melez müzeler kapsamında, İstanbul’da da bir örneğinin inşa

* Kentsel katmanları içeren müze projesi örneği için bkz. Çetin, M. ve Doyduk, S. (2008) “Kentsel Arkeoloji Bağlamında Koruma-Restorasyon ve Mimari Tasarımı Uzlaştırmaya Yönelik Bir Deneme; Tarsus Makam-ı Danyal Kültür ve Dini Turizm Kompleksi Önerisi” Mimarist, 27: 97-109.

** Melez Müze olarak adlandırılan ulusal ve uluslararası müze örneklerine “4.3. Yenikapı Theodosius Liman Boşluğu” başlıklı bölümde yer verilmektedir.

edilmesi beklenen, metro inşaatlarının hafriyat kazılarında ortaya çıkan arkeolojik katmanların değerlendirildiği yapı tipleri olarak *müze-istasyonlara* yer verilecektir*.

Müze yapılarının, geçmişin “ölü ağırlığını” yansıttıkları ve kültürel kemikleşmenin belirtisi olarak eleştirildiği düşünülecek olursa, müze-istasyon, dinamik yapısı ile diğer müze yapılarından farklılaşır. Geleneksel müzenin koruma merkezli rolü dönüşüme uğramış, müze yapısı; geleneğin ve yüksek kültürün kalesi iken, dinamik ve fonksiyonel bir kitle iletişim aracına, seyirlik bir mizansen ve abartılı bir gösteri alanına dönüşmüştür. Müzenin; eskiyen, yok olmaya yüz tutan nesnelere koruma görevinde değişiklikler olmuş, yıpranma, eskime, unutma olguları ile *geçmişin mezar odası* niteliği değişmiştir (Huysen, 1999). Geleneksel müze tipolojisi, mekân tanımlamasında hafıza kavramı ile özdeşleştirilir. Bir başka deyişle müze nesnelere, hatırlamanın aracı olarak kullanılmaktadır. Nesne ile hafıza arasında kalan mekan, müzenin mekanıdır (Savaş, 2005). Dolayısıyla mekan; kültürel objeler olarak *nesnelere* ile kültürel bütünü içselleştirilerek özümsemiği süreç arasında bir algılama ve yorumlama mecrası olarak rol oynar. Taşınarak yeniden inşa edilen katmanların korunacağı müze, rolünü nesne bağımlı bir mekandan süreç odaklı bir mekana doğru değiştirmiş ve nesne ile birlikte *yığılma* sürecinin (ve bu birikimin *bağlaşıklık* niteliğinin) de sergilendiği mekanlar olarak işlev görmeye başlamıştır. Yeni müze ve sergileme pratikleri, modern toplumun değişen izleyici beklentilerine denk düşmekte. Bilginin ciddiyet ve titizlikle sistematik ve kategorik olarak edinilmesi yerine, abartılı deneyimler, parlak olaylar ve çarpıcı gösterilerle algılanabilmesi aranır olmuştur. Tarihi tapınak pozisyonundan çıkan müze, halk panayırı ile alışveriş merkezi arası bir mekan olarak kurgulanmaktadır (Huysen, 1999). A. Huysen, müze yapı tipindeki değişimi: “Geçmişe ait nesne bekçiliğinden, fırtınadan korunaklı duvarlara sahip olmayan dış dünyaya açık, engelsiz bir alan” sözleri ile tarifler (Huysen, 1999).

Müze-istasyonlar da, transit bir geçiş noktası olarak, içerdiği hızlı yaya trafiğinin yanında yer alan sergileme mekanları ile melez mekan olarak tanımlanabilecek çok işlevli mekanlardır. Müze-istasyonun içeriği düşünülecek olursa, nesnelere kendi dönemlerine ait mekanlarda sergilenmesi artık yerini yeniden inşa edilmiş odalara bırakmıştır (Thompson, 1999). Kentsel katman kesiti, farklı bir döneme ait müze-istasyonda yapay bir oluşumla sergilenmekle birlikte, ait olduğu *yerde* kalma şansı bulmuş olur.

* İstanbul Marmaray ve metro kazılarının yapıldığı istasyon projelerinde, yeni bir yapı tipi olarak *müze-istasyon* inşasının talep edildiği gözlenmektedir. İstanbul müze-istasyon konusu ile ilgili gelişmelere “4.3. Yenikapı Boşluğu” başlıklı bölümde yer verilmekte.

Müze-istasyonlarda sergilenen katmanlar aracılığıyla, toplumun olağandışı deneyime duyduğu gereksinim karşılanır. Kentin değişik hız sistemleri arasında, yatay ve düşey geçiş mekanlarında yer alan müze-istasyonlar, ulaşılabilirlik açısından serbestçe girilen, kent içi ulaşım aksı üzerinde konumlanan yapılardır. Müze-istasyonun, geleneksel müzenin seçkin bir azınlığa ayrılan kullanımından oldukça uzak bir noktada pozisyon alarak, geçirgen bir kapalı kamusal mekan, yeni bir kitle iletişim aracı haline geldiği söylenebilir. Yeni müze yapıları, yapay kent katmanlarının kesitlerini içeren, geniş halk kitleleri için bir gösteri ve mizansen alanı olarak kente verilen anlamın yatayda derinleştiği birer dönüşüm mekanıdır. Arkeolojik yığılmaların özdeşlerinin yapay olarak yeniden inşası, toprak altından çıkarılıp inşa edilen kesitin bu kez bir istasyon yapısı içerisinde de olsa ait olduğu yere iade edilmesi yolu, farklı bir koruma yaklaşımı ve sergileme çözümlenmesi olarak anılabilir. Katman kesitinin yapaylığı göz ardı edilmemekle birlikte ait olduğu yerde yeniden oluşturulması, olumlu ve yapıcı bir koruma stratejisi olarak değerlendirilebilir. Böylece, daha önce kentin altında statik konumda gizlenmiş olan arkeolojik yığılmanın belirsiz içeriği, kentli tarafından bu kez dinamik olarak anlamlandırılan katmana dönüşür. Müze-istasyonda gerçekleşen bu deneyim de arkeolojik yığılmaya ait içeriğin saydamlaşması ve geçirginleştirilmesi olarak yorumlanabilir.

2.1.4 Hatırlama Eyleminde Kentsel Katmanın Kültürel ve Toplumsal Rolü

Kentsel katmanın anlamlandırılması ve katmandan bilgi üretilmesi süreçlerinde önemli rol oynayan unsurlardan biri *hatırlama* eylemi bir diğeri de bu eylemin kamusal alandaki yansımalarına etki eden *hafıza* kavramıdır. Nesne ile hafıza arasında kalan mekan olarak tariflenen melez müze yapıları içerisinde katmanlar, bu aşamada, kentsel hafıza ve hatırlama kavramlarına katkılarıyla ele alınmakta. Anların ve anıların biriktirilerek korunduğu ve aktarıldığı kültürel hafızanın içeriği, hafızanın oluşmasında *algının ve ilginin* rolü ile katmanın, hatırlama olanaklarına katkıları araştırılmaktadır.

Kültürel hafızanın içeriği ve ne kadar süre ile muhafaza edildiği, bireylerin kapasite ya da yönelimlerinden çok, kültürel çevrenin koşulları ile ilişkilendirilmekte (Assmann, 2001). Bir diğer deyişle hafızanın, onu üreten kültürel yapılanma tarafından belirlendiği öne sürülür (Huyssen, 1999). Kentsel katmanın korunması ve sergilenmesi konusunda, katman aracılığı ile yeniden inşa edilecek hafızanın, var olan kültürel yapılanma ile ilişkilendirilerek araştırılması gerekir. Hafızanın kültürle ilişkisinin izleri, hafıza olgusunun sınıflandırılmasından izlenebilir. J. Assmann hafızayı *kültürel ve iletişimsel hafıza* olarak ikiye ayırmakta, kültürel hafızanın biçimlendirilmiş olduğunu belirtmekte. A. Assmann ise

hafızayı *kaydedici* ve *işlevsel hafıza* olarak ikiye ayırmaktadır. Kaydedici hafıza (pasif hafıza), kaynak oluşturacak nesnelere toplayarak muhafaza ederken işlevsel hafıza (aktif hafıza), geçmişten çekip sahiplendiği, güncelleştirdiği seçkiyi içermektedir (Sancar, 2008). Jan ve Aleida Assmann'ın hafıza sınıflandırmaları ilişkilendirilecek olursa, kaydedici hafızanın, geçmişten gelen nesnelere depolama özelliği ile kültürel hafızanın arşivi gibi çalıştığı söylenebilir. Sürekli alışveriş içerisinde olan, içerik ve unsurlarının birbirlerine nakledildiği kaydedici ve işlevsel hafıza, birbirleri ile olan bu ilişki aracılığıyla, kültürel hafızanın yapısını belirler. Bir diğer deyişle kültürel hafızanın; karmaşık, heterojen, dönüşüme açık olan yapısını, kaydedici ve işlevsel hafıza arasındaki ilişki oluşturur. M. Sancar, sınıflandırılan bu hafıza türlerinin tümünün; kültürel, kaydedici, işlevsel hafızaların; birbirleriyle etkileşim içinde bulunduğunu belirtir (Sancar, 2008).

Hafıza içeriği ile ilgili bir diğer sınıflandırmada P. Nora; pazar, kahve gibi *etkisi hala devam eden hafıza mekanları* ile müzeler, yazılı ve görsel belgeler gibi *yeni hafıza kurumları* olarak hafızayı ikiye ayırır (Nora, 2006). P. Nora'nın tanımlamasında, hafızanın yaşanan gruplar tarafından üretildiği vurgusu dikkat çekicidir. Sürekli gelişim gösteren hafıza, geçmişin bir tasarımı değil, şimdiki zamanla kurulan bir bağ aracılığıyla güncel bir olaydır (Nora, 2006). Dolayısıyla hafıza, anılardan beslenirken ve onları kutsallaştırırken, kaçınılmaz olarak var olan kültürel yapıya da bağlıdır. Kültürel ve diğer hafıza türlerinin tamamının günümüzle ilişkili olması ve bu yolla kesintisiz olarak yeniden üretilmesi göz önüne alınırsa, hafızaların; anılar toplamından oluşmadığı, geçmişle ilişkinin yeniden ve tekrar belirlenmesi ile ortaya çıktığı söylenebilir. Katman içeriğinde yer alan nesnenin üretilen bilgilerle yeniden tanımlanması hafızayı geliştirir. Oluşturulan bu tür bir kent hafızası da, güncel koruma paradigmalarına ait ipuçları verir.

Algı ve ilginin rolü, hafızanın kültürel yapılanmayla kurduğu ilişkide belirleyicidir. Hafızanın *algı* sürecine bağlı olduğu, algının da, bilgiyi öğrenme şeklinden ve gelecekte o bilgiyi yeniden kurma-kavrama yetisinden etkilendiği belirtilmekte (Thompson, 1999). Bilgiyi öğrenme şekli ve bunları hafıza ve hatırlama yoluyla yeniden kurma işlevi kuşkusuz toplumlar değil, özneler tarafından gerçekleştirilmekte. Ancak toplumlar, üyelerinin hafızalarını, yani bilgileri kurgulayışlarını belirlemektedir. Anıların ve hafızaların kurgulanması, toplumların oluşturduğu kültürel yapı aracılığıyla gerçekleştirilir. Bu kurgulamanın çoklu okumalar aracılığıyla yapılması, toplum ve kentle ilgili yeni bilgilerin üretilmesine katkı sağlar. Kentsel katman da bu tür bir çoklu okuma potansiyelini ve yeni bilgi üretimine olanak sağlayacak nitelikleri bünyesinde barındırır. Bireyin (ve toplumun)

geçmişe ait bilgiyi yalnız bağlantı kurduğu ilişki çerçevesinde kavradığı -hatırladığı- belirtilmektedir. Geçmişle kurulan ilişki ve geçmişe ait ayırt edilebilenler dışında kalan herşeyin unutulma potansiyelinden söz edilir (Assmann, 2001). Dolayısıyla hatırlamayı sağlayacak çerçevenin kurgulanması ancak ayırt etme yetisiyle mümkün görünmekte. Ayırt etmeyi sağlayacak şey de algının şekli ve ilginin miktarıdır*. Algı süreci kadar ilginin sürekliliği de hatırlamayı aktifleştiren önemli bir etken olarak ortaya çıkar.

Hafızanın katmanla ilişkisi ve katmanın öznelere üzerinde yaratacağı etki, diğer koruma nesnelere yaratacağı etkiden oldukça farklıdır. Arkeolojik katmanın kamusal alanda gözlenmesi, yapı ve arkeolojik kalıntıların görünürlülüğüne kıyasla yeni bir deneyimdir. Nesnelere eski bir imge ile özdeşleştirilmeden tanınmasının ileri sürülemeyeceğini belirten H. Bergson'un bu argümanı göz önüne alınacak olursa (Bergson, 2007), katmandaki yığılmaya ait görüntü, daha önceki imgelerle özdeşleştirilmesi güç olan yeni bir görsel imgeyi barındırır. Arkeolojik nesnelere bağlamlarından uzaklaşmış bir şekilde tekil olarak sergilenmesi ile kentsel katmanın sergilenmesi, gözlemci üzerinde birbirinden farklı etkiler bırakacaktır. Katmandan gözlenebilen yığılma olgusunun, daha önce deneyimlenmemiş, *yabancı* görüntüleri içerdiği söylenebilir. Dolayısıyla anlamlandırılmaları görece güçlükler içerebilir. Bu bağlamda kentsel katmanların algılanışı ve korunma gerekçeleri, toplumsal hafızada yer etmiş diğer nesnelere farklılıklar gösterebilir. Bu katmanların eski çevreye ya da yeni projelere dahil edilmeleri farklı bir koruma problemini içerir. Korumada benzerleriyle sınıflandırma ve bu yöntemle bir koruma stratejisi geliştirme uygulaması yaygınken, yakın geçmişte ortaya çıkan bu kalıntılar için alınacak koruma-sergileme-sunum içeriğine ait kararların, bu pratiğin yeni deneyimlemeleri içerdiği göz önünde bulundurularak alınması gerekir.

Kentsel arkeolojik katmanlar, kent tarihi için birer zenginlik işaretidir. Bu işaretlerin içeriğindeki zenginliğin, salt işlevden türeyen kriterler ile ölçülemeyeceği açıktır. Katmanların varlıkları, belirli bir işleve sahip olmasından çok kent hafızalarının parçalarını oluşturmaları ile değer taşır. Hafıza zamana vurgu yapar. Aynı biçimde, arkeolojik yığılmanın oluşması -dolayısıyla kent katmanının inşası- ve böylece kent hafızasında yer etmesi için de

* İlginin belirlenebilmesi için yapılan çeşitli araştırmalar kapsamında, 50 yılı aşkın süreler yayılan laboratuvar deneyleri ile bireyler üzerinde testler gerçekleştirilmiş ve toplumlara genelleştirilen *unutma eğrileri* elde edilmiştir. Bu testlerle hafızadaki bilgi tutma sürecinin ilgi ile bağlantısı sorgulanmıştır. Toplumsal ilgi ve ihtiyaçlara cevap verdiği sürece hatırlamanın sağlandığı bulgusu sinanmıştır. Hafızayı bozan unsurun, ilgi eksikliği ile ilişkilendirildiği farklı türde gerçekleştirilen deneysel çalışmalar da bulunmaktadır (Thompson, 1999).

zamana gereksinim duyulur. Kente ait zaman katmanlarının izleri, kentin gelişim izlerinin göstergesidir. Katmanlar, zamana bağlı kent izlerinin yığılmalarını ve bağlaşıklığını simgeleyerek, kentlerin kişiliklerini ifade eder, kentin geçmişi ile kurulabilecek *iletişim çizgilerini* (Shaukland, 1996) oluşturur. Dolayısıyla, katmanların algılanmasıyla gerçekleşecek hatırlama eylemi ile nesnelere odaklı fragmanlaşmış bir hafıza yerine bütüncül ve analitik bir hafıza oluşumundan söz edilebilir. Bütüncül hafıza ile bir aradalığa vurgu yapılırken, analitik hafızanın da çoklu okumalara, ilişkilendirmelere dolayısıyla analizlere imkan verdiği ortama dikkat çekilmektedir.

Kentsel katmanların segilenerek korunmasında, orijinal yığılma sürecinin yitirilmemesi, hatta öne çıkarılması için, katmanı oluşturan nesnelere ikincilleştirilmesi yaklaşımına daha önce değinilmişti. Bu noktada katmanın; hafıza ve hatırlamaya katkısı, nesne ve hafıza arasında kalan müze mekanları içeriğindeki dönüşümü, hafıza üzerindeki etkisinin nesne ile yaratılacak etkiden farkları incelenmiştir. Katmanın tanımlanması ve korunması problemleri yığılma olgusu ile nesnenin fragmanlaştırıcı niteliğinin karşılaştırılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bir diğer deyişle, kentsel katmanın içeriğindeki anlam yığılma sürecine temellenmekte ve bu gerçekleştirilirken nesne geri plana itilmektedir. İkincilleştirilen nesne, bu noktadan itibaren, içeriği ve koruma disiplini içerisindeki mevcut konumu ile ele alınacaktır. Yığılma; kentsel arkeolojik koruma sorunsalı olarak incelenirken nesne; koruma disiplini içerisindeki merkezi konumu kapsamında araştırılmaktadır.

2.2 Nesne: Koruma Disiplininin Odak Noktası

Mevcut koruma söyleminin nesne merkezli olması, çalışmada temel problem olarak ele alınmakta. Koruma disiplini içindeki tanımlamalara bakılacak olursa, yapıların; tek başlarına birer kültürel obje olarak değerlendirilmediği, *yakın çevreleri ile birlikte* ele alındığı özellikle vurgulanır. Ancak yakın çevre, *yapının* yakın çevresi olması koşulunda korumanın ilgi alanına girer. Kentsel çevrenin koruma değeri kazanması, çevrenin tarihsel bir yapıyla ilişkilendirilmesi ölçüsünde olanaklıdır. Yapıların (nesnelere) ortadan kalktığı ve tarihsel çevrenin bir kentsel boşluktan ibaret olduğu durumlarda, korumanın o alan ile ilişkisi zayıflar ya da tamamen yok olur. Oysa kentsel çevre, yapılar ve onları tanımlayan -veya onlara fon oluşturan- yakın çevreleri olarak nitelenebilecek basitlikte bir toplama işaret etmez. Kentsel çevre; yığılmış, çok doğrultulu (Eisenmann, 2007), karmaşık ve rastlantısal kültürel birikim ortamları olarak değerlendirilir (Mumford, 2007). Kentsel çevreye yapılan gerek koruma gerekse yenileme müdahalelerinin her biri, sözü edilen kültürel birikimde yer alacak izleri

oluşturur. Tarihsel çevrede gerçekleştirilen her türlü müdahalenin içeriğine (anlamı, başarısı, gerekliliği...) ait her türlü tartışmanın, müdahalenin nesne üzerindeki etkisi üzerinden gerçekleştirilmesi, koruma söyleminde yerleşmiş bir gelenektir. Bir başka deyişle, koruma veya yenileme müdahalelerin temsili, nesnelere gerçekleşen değişiklik üzerinden gerçekleştirilir.

Nesnelerin sahip olduğu temsil ve imgeleme gücü, nesneyi, nesne olmayana karşı avantajlı ve baskın bir konuma getirir. Koruma disiplininde nesne; kent hayatındaki değişim karşısında, değişmemesi için çaba gösterilen, orijinal halini muhafaza etmesi için yöntemler geliştirilen ana çalışma malzemesi olarak merkezi bir pozisyona sahiptir. Tek yapı ölçeğinde kendi iç tutarlılığını koruyan ve yapı malzemelerine dek odaklanarak disiplininin ölçeğini gittikçe küçülten koruma, etki alanını genişletme niyetiyle ölçeğini bu kez diğer yönde arttırdığında - kent ölçeğinde koruma argümanları geliştirdiğinde- teorik ve pratik sorunlarla karşılaşır. Korumanın temellendiği nesne merkezli yaklaşım doğrultusunda, kent bütünü, ilgi alanındaki nesnelere sıkı sıkıya ilişkilendirilerek algılanır. Korunması hedeflenen kent -ya da kent parçası-, nesneyle (tarihsel ve kültürel yapıyla) uyum içerisinde gelişmesi beklenen bir toplam olarak algılanır. Kentsel koruma ölçeğindeki sorunsalın temelini bu beklentinin oluşturduğu söylenebilir. Tarihsel nesnenin -ve çevresinin- geçmiş dönemlerde tamamlanmış düzenli bir bütünlüğe sahip olduğu düşüncesi ve kentsel çevrenin de bu düzenlilikle uyum içerisinde gelişmesi beklentisi koruma konusundaki önemli sorunsallardan birini oluşturur. Problemlenilen bu kentsel algının merkezini de sözü edilen koruma nesnesi oluşturur.

2.2.1 Nesne

Belirli bir ağırlığı ve hacmi olan *her türlü* cansız varlık olarak tanımlanan nesne, çalışmada; her türlü maddi kalıntı, buluntu, yapı, yapı parçası yerine kullanılmıştır. Koruma literatüründe, taşınır kültür varlıkları olarak nitelenen küçük objeler nesne kavramı ile anılırken, taşınmaz kültür varlığı olarak sınıflandırılan yapılar için nesne ifadesi kullanımı yaygın değildir. Çalışmada nesne kavramı ile genelleştirme yoluna gidilmesinin başlıca nedeni, kentsel çevrenin; maddi nesnelere ve kentin yapılaşmamış bölümlerini oluşturan kent boşlukları olarak ayrıştırılmasıdır. Bir diğer deyişle, nesne olarak nitelenen stoğun içerisinde kültürel varlıkların tümü dahil edilmekte, geçmişe ait yapılaşmanın günümüze ulaşmadığı, içerisinde nesne bulunmayan boş alanlar da başlı başına birer “varlık” olarak ele alınmaktadır. Koruma disiplini içerisinde, bu çalışmadaki “kentsel boşluk” kavramına karşılık gelen alanlar için *yakın çevre* ifadesi kullanılır. Bu terimin kullanımı; çevreyi yakın olduğu nesne üzerinden

tanımlaması, bir diğer deyişle çevreye, yine nesne merkezli yaklaşımı nedeniyle tercih edilmemiştir. Bu tercihin gerekçeleri “2.3 Kentsel Boşluk” başlıklı bölümde detaylarıyla tekrarlanacaktır. Bu noktada *nesne* ile tanımlanan içerik incelenebilir.

Arkeoloji ve koruma disiplinlerinin konusunu oluşturan nesnelere, hangi şartlarda birer koruma nesnesine dönüştüğüne değinmeden önce, söz konusu nesnelere içeriğine yer verilebilir. Koruma alanına dahil olan nesnelere; anıtsal yapılar, sivil yapılar, yapı parçaları, zemindeki yapılaşma izleri, müze objeleri, yalnız laboratuvar şartlarında gözlemlenebilecek konsantrasyonlar gibi farklı ölçekteki örnekleri oluşturur*. Ölçeklerine göre ayrıştırılan nesnelere ait koruma ölçütleri de farklılaşır. Mevcut koruma disiplini, nesne ölçeğine odaklanarak, kültürel bir müze objesi ile anıtsal yapıya ya da arkeolojik yığılma ortamına karşı ayrıştırıcı tutumla farklı koruma ölçütleri geliştirir. Bu tutum, yığılma ortamının ve bağlaşıklık olgusunun korunmasında kayıplara neden olabilir.

C. Binan, küçük objeler ile yapılar için alınan koruma kararlarındaki farklılaşmayı, müzedeki nesneden (örneğin vazodan) farklı olarak kentteki nesnelere (örneğin yapıların) topluma ait ekonomik ve sosyal yapısı, değişimi ve dinamiğiyle olan bağlantısı temelinde gerekçelendirmiştir (Binan, 1999). Müzede yerini alan nesnenin (aynı örnek üzerinden gitmek gerekirse; vazodan), toplumsal yapıdan görece soyutlanmış olarak değerlendirildiği görülür. Oysa taşınabilir nesnenin arkeolojik yığılma içerisinde yer aldığı durumlarda, yerinden uzaklaştırılması olanaklı olan vazo, en az kentteki yapılar kadar bulunduğu yerle kuvvetli bir bağlantıya sahiptir. Bu noktada küçük obje olarak nitelenen küçük ölçekli nesnelere “yerinin değiştirilemeyeceği” vurgulanmamakta. Ancak korumanın nesnelere ölçekleri bağlamında koruma kararı geliştirmesinin sakıncaları, yığılma içerisinde yer alan taşınabilir nesnelere üzerinden örneklenerek ortaya konmakta. Koruma alanında nesnelere sınıflandırılması, farklı parametrelere temellenerek gerçekleşmekteyken, ölçek merkezli sınıflandırma, yığılmanın korunması konusunda sorunlu bir uygulanma yöntemi olarak karşımıza çıkar**.

* Burada kullanılan nesne kavramının kültürel nesnelere kapsadığı belirtilmeli. Toprak, taş ve doğal parçacıkları oluşturan (özellikle arkeolojik yığılma ortamının dolgu bölümünde yer alan) nesnelere çalışma kapsamına dahil edilmemiştir.

** Yapılar ve küçük objeler arasında yapılan bir başka karşılaştırma da S. Vinas tarafından yapılmıştır. S. Vinas, küçük ölçekli nesnelere koruma nesnesi olarak adlandırmış ve yapıların, koruma nesnelere farklarını şu maddelerle belirtmiştir: a. Yapılar, koruma nesnelere daha görünürdürler ve sosyal donatıları daha yüksektir. b. Yapıların korunmaları, koruma nesnelere göre daha pahalıdır. Bu nedenle müdahale sırasındaki inceleme ve gösterilen dikkat daha yoğundur. c. Yapılar, koruma nesnelere göre kullanıcıları tarafından daha yoğun kullanılmış ve doğrudan temas geçirmişlerdir. Yapılar, küçük objeler gibi sadece görülmezler, aynı zamanda yapıları dokunulur, içlerinde yürünür. Küçük objelerden daha çok yolla ve değişik duygularca deneyimlenirler (Vinas, 2005). Yapıların küçük objelerden nitelik farklılıklarını ortaya koyan maddeler, küçük obje ile yapının

Farklı ölçek ve kategorilerdeki çok sayıdaki nesnenin koruma alanındaki varlıkları, disiplini sınıflandırma yöntemine yöneltmiştir. Korumanın ilgi alanını oluşturan nesnedeki artışın sürecini incelemek anlamlı olacaktır. Korumanın ilgi alanının genişlemesi gibi görünse de, sözü edilen artış, aslında ilgilenilen nesne sayısındaki artıştır. Bir diğer deyişle, korumanın ilgisine daha çok sayıda ve farklı içerikte nesne dahil olmuş, ancak ilginin nesne merkezli pozisyonu değişmemiştir. Koruma alanında ilk *mücadele** anıtlar, sanatsal ve tarihsel açıdan ilginç ve nadir olan yapılar için verilmiş, daha sonra bu içerik genişlemiştir. Koruma konusunun sınırları, anıtsal yapıdan sivil yapılara, daha sonra yapı gruplarına ve yakın çevreye, son olarak da boşlukları da içinde barındıran sit kavramına genişlemiştir**. Nesnenin tek başına korunması bir problem olarak görülmüş ve yakın çevre kavramı, koruma alanına dahil edilmiştir. Sözü edilen ölçek genişlemesi, koruma tarihinde bir kırılma noktası oluşturur. Korumanın ölçeği genişlemiş; ancak koruma yakın çevreye; yapı için kullanılan argümanlarla (diğer bir deyişle nesne merkezli) yaklaşımı nedeniyle korumanın bilgi ve etkinlik alanı yalınlığını kaybetmiştir. “Tarihi anıt ve çevresi” yerine “tarihi yerleşme”, - *önemli* “anıtsal yapılar” yerine -*basit*- “sivil mimarlık yapıları”nı kapsayan kültürel varlık deyimine geçiş bu genişlemeye örnektir. Tek yapıdan; yapı çevresine, yapı kümelerine, kentsel ve kırsal tümlere dönüşen sınırlardaki genişleme, yasal düzenlemelerden de izlenebilir (Erder, 2007). Yasal süreçte sınırlar genişlese de, ilgi nesne merkezli kalmıştır. Bu konu kanun ve tüzüklerin incelendiği 3. bölümde tartışılacaksa da, bu tespite örnek olacak birkaç saptamaya değinilebilir.

S. Vinas’ın konu hakkındaki şu değerlendirmesi, koruma alanında nesne-çevre karşılaştırmasını ortaya koymak için alıntılanmaya değer görülmüştür: “Koruma alanında nesnelere yüklenen değer çevre faktöründen yüksek olduğu söylenmeli, ancak korumanın nesne ile olan ilişkisi söz konusu olduğunda, nesneyi korumanın yalnız bir araç olduğu, amacın nesnelere anlamlarını muhafaza etmek ve güçlendirmek olduğu vurgulanmalıdır.” (Vinas, 2005). Bir diğer değerlendirmede, görece erken tarihli bir kaynak sayılabilecek S. Kandemir’e ait koruma kılavuzunda, onarım başlığı altında yapılması gerekli işler sıralanırken

birbirinden farklı koruma yaklaşımları gerektirmelerinin gerekçeleri olarak ele alınmıştır.

* Birçok koruma metninde, yapıların ve yakın çevrelerinin korunması gerekliliği üzerine gerçekleştirilen akademik ve yasal çalışmalar, *koruma mücadelesi* olarak anılmaktadır. Koruma pratiğinin bir mücadele alanından çok uzlaşma ortamı sağlanarak gerçekleştirilebileceği ile ilgili tartışmalara “2.2.3. Koruma Tarihi ve Felsefesinde Nesne” başlıklı bölümde yer verilmektedir.

** Örneğin miras kavramı; 1970 yılında basılan Larousse’da, anadan ya da babadan kalan mal ile sınırlı tutulurken, 1979 yılı basımında ise “Ana babadan kalan mülkiyet, bir ülkenin kültürel ortak malı” ifadeleri ile yer almıştır. Yalnız anıtsal yapıları kapsayan dar bir alandan, UNESCO’nun 1972 yılındaki Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesiyle, teorik olarak, hiçbir kültürel varlığın yitirilmesine izin

şu vurgu dikkat çekicidir: “Anıtın çevresini saran manzaranın bütünlüğünü kollamak...” (Kandemir, 1935). Çevre ifadesinden de anlaşılacağı gibi ilgilenilen çevre, yapının yakınındaki çevredir. Nesnenin yakınında olan çevre, nesne yakınında olduğu için değer atfedilmiş bir alandır. Nesneden bağımsız bir değerlendirmeden söz edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bir diğer deyişle nesnenin ortadan kalkması halinde sözü edilen çevre, koruma alanının ilgileneceği bir alan olmaktan çıkacaktır. Bu da korumanın ilgisinin nesne üzerinde olduğunu gösterir. Korumanın çevreye verdiği değer, nesnenin ortadan kalkması ile azalmakta ya da yok olmaktadır. Oysa kentsel çevre korunmasında, nesnenin yanı sıra, kentsel boşluk, arkeolojik yığılma gibi nesne olmayan ancak içeriğinde koruma nesnelerini barındıran ortamların da, nesneye odaklanılmadan değerlendirilmesi gerekir. Kentsel boşluk ve kentsel yığılmaya ait koruma ölçütlerinin tanımlanarak koruma değerlerinin belirlenmesi gerekir. Bu hedef doğrultusunda boşluk ve yığılma gibi nesne olmayan unsurların da koruma etkinliğinde yer alması için -nesne merkezli olmayan- düşünsel altyapının oluşması ve geliştirilmesi gerekir.

Daha önce de değinildiği gibi nesnelere yüklenen değer ile koruma nesneleri ortaya çıkar. Bazı nesnelerin diğer bazı nesnelere tercih edilmesi, bir kısmının ortadan kalkması, yok olması ile bazı nesnelere değer kazanır. Nesnenin koruma alanında bulunduğu değer, koruma nesneleri başlığı altında araştırılacaktır.

2.2.2 Koruma Nesnesi

Koruma alanının konusu olan tüm nesnelere birer koruma nesnesidir. Olağan bir nesnenin bir koruma nesnesine dönüşmesi, o nesnenin eskime, değişme ve yok olma süreci ile ilişkilidir. Koruma nesnesinin özellikleri, o nesneye atfedilen değerler üzerinden araştırılabilir. Koruma nesnesine ait özellikler; tarihsellik, özgünlük gibi değerler ile anlamını bulur. Koruma teorileri de, koruma nesnelere yüklenen farklı anlamlar aracılığıyla gelişmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan kentsel arkeolojik yığılma içeriğindeki nesnelere, hiç şüphesiz birer *koruma nesnesi* iken, zemin altındaki konumları nedeniyle aynı zamanda da birer *arkeolojik nesne* dirler. Koruma değeri taşıyan her bir nesneye koruma nesnesi tanımı yapılırken, arkeolojik nesne tanımı da zemin altındaki yığılmaya dahil olan tüm nesnelere için kullanılabilir. Bu noktada arkeolojik nesne tanımına yüklenen dönemseldir. Sınırlandırmalara değinmek yerinde olacaktır.

Arkeolojik nesne için yapılan; “...günümüze ulaşmamış uygarlık ve kültürler tanıklıkları ile

arkeolojik bilginin artmasına fayda sağlayan nesnelere...” (Bradley ve Creagh, 2006) tanımındaki dönemselsel referans dikkat çekicidir. Günümüze ulaşmamış uygarlık ve kültürler için olma vurgusu, arkeolojik nesnenin modern öncesi zamanlara ait olma gerekliliğine işaret eder. Bir diğer deyişle, nesnenin arkeolojik nitelik kazanabilmesi için, ait olduğu kültür ve uygarlığın günümüze ulaşmamış olması kriteri aranmaktadır. Oysa zemin altındaki yığılma içeriğinde yerini almış, arkeolojik araştırma yöntemleri ile bulunan kalıntılar çok daha yakın geçmişlere de ait olabilmekte. Kentsel yığılma içeriğindeki her döneme ait nesne, bir arkeolojik nesne niteliğini barındırır. Büyük bir hızla gerçekleşen kentsel değişimlerde, 20. yüzyıla ait nesnelere dahi zemin altına girerek, kentsel arkeolojik yığılmanın bir parçası olduğu örnekler görülmekte. Arkeolojik kazı pratiğinde, dönem hiyerarşisi yapılarak, yakın geçmişe ait kalıntıların uzak geçmişlere ait kalıntılara ulaşma hedefiyle yok sayılıp bilgi elde edilmeden ortadan kaldırılması, görece azalmış ancak tamamen de ortadan kalkmamış bir uygulamadır. Bu tür ayıklamalarda, Antik Yunan nesnesine ulaşmak için yok edilen Antik Roma’ya ait nesnenin korunamamasındaki endişe teslim edilirken, Bizans nesnesine ulaşmak için yok edilen Osmanlı nesnesinin korunmaması olağan karşılanmaktadır. Osmanlı nesnesine ulaşmak için zemin altındaki yığılmaya dahil olmuş Erken Cumhuriyet Dönemi nesnelere korunması ya da belgelenmesi fikri ise koruma çevrelerinde dahi, henüz bir koruma fantazisi olarak algılanmaktadır. Bu yadırgamaların temelini, nesnelere ait koruma değerinin, eskilik değeri üzerinden atfedilmesi alışkanlığı oluşturur. Oysa yığılma olgusu düşünüldüğünde ve bu yığılmanın korunması hedeflendiğinde, sözü edilen dönemselsel seçicilik ve yakın tarihsel dönemleri yok etme tutumu, birikime ait anlamın yitirilmesine neden olmaktadır. Arkeolojinin; bir araştırma yöntemi ve nesnelere de bu yöntemin materyalleri olduğu, belirli ve sınırlı bir döneme ait nesnelere araştırılan bir alan olmaktan çok daha geniş bir anlam içerdiği burada tekrarlanabilir. Kentsel yığılmanın içeriğine dahil olup, bu içeriğin bir parçası olan her bir arkeolojik nesne, yalnızca yığılmanın parçası olması nedeniyle dahi koruma değeri kazanır. Dolayısıyla yığılma ortamındaki her bir arkeolojik nesnenin, dönemselsel ayırtmaya gidilmeden birer koruma nesnesi olarak değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Daha açık bir deyişle, arkeolojik yığılma içeriğindeki her arkeolojik nesne, çalışmada, taşıdığı bu değerle bir koruma nesnesi olarak ele alınmaktadır.

Çalışma kapsamında, koruma değeri atfedilen her bir nesne koruma nesnesi olarak değerlendirilirken, arkeolojik nesne niteliği de ait olduğu döneme değil, yığılma olgusunun bir parçası oluşuna dayandırılmakta. Bu bağlamda, arkeolojik araştırma ile arkeolojik bilgi üretilen tüm nesnelere, koruma değeri olan arkeolojik nesnelere -aynı zamanda koruma nesnelere- olarak değerlendirilmekte. Nesnelere; ait oldukları döneme dayanarak değer

atfetmek, nesnelere bağlamından bağımsız olarak değerlendirmek, koruma alanını sınırlamak anlamına gelir: “Nesne merkezli anlayış” ifadesi ile eleştirilen değerlendirme yöntemlerinden biri de nesnelere, koruma ortamlarından (yığılmadan) ayrıştırılarak, bu tür dönemsel hiyerarşi uygulamalarıyla karşı karşıya kalmasıdır. Yalnızca tarihsellik değeri aranarak nesnelere korumaya dahil edilmesi, korumanın anlamını sığlaştırma riski taşır. İlgisini, tarihsel nesnelere ile sınırlandıran koruma, mimarlık üretiminden yalıtılmakta, eski nesnelere nasıl ayakta kalacağına dair teknikler üreten bir pratiğe dönüşerek, disiplin sınırlarını keskinleştirmekte. Koruma disiplini, her nesne ile ilgilenir. Bir diğer deyişle her bir olağan nesne korumanın ilgi alanına girebilir. Olağan bir nesnenin, bir koruma nesnesine dönüşmesi, nesneye yüklenen değerle ve o değer üzerinde varılan uzlaşma ile ilişkilidir. Aksi takdirde, yalnızca koruma uzman ve yetkililerinin tescilleme yöntemi aracılığıyla nesnelere, koruma nesnesine dönüşemez. Koruma alanı ve bu alanın kurumları, korunması konusunda uzlaşma varılan nesnelere tespit edebilir. Nesneye ait koruma değerlerinin ortaya konması, belirlenmesi, işaret edilmesi konularında söylem geliştirebilir. Sözü edilen değer olgusu ve uzlaşma ortamının, koruma nesnesi ile örtüşmediği durumlarda, koruma disiplininin her türlü çabasına karşın (tespit ve tescil etme, kural ve yasak koyma eylemlilikleri gibi) o nesnenin korunmadığı sıklıkla deneyimlenir. Sözü edilen bu uzlaşma, nesneye atfedilen değeri belirleyen en önemli unsurlardan biridir.

Koruma nesnesinin; üzerinden tekrar bilgi edinilebilmesi ve çoklu okumaların yapılabilmesi için, gelecekte varlığını sürdürmesi gerekir. Gerek yapı gibi algılanabilen, gerek boşluk gibi yığılmayı sergileyebilen, gerek örf ve gelenek gibi deneyimlenebilen, gerekse anı, mit ve ritüel gibi aktarılabilen kültürel öğelerin korunabilirliği, onlara yüklenen koruma değerleriyle ilişkilidir. Görüldüğü gibi tüm bu olgular korumanın ilgi alanı içindedir ve koruma değerlerine sahiptir. Bu noktada, nesnelere yüklenen değer ve değer türlerine yer verilebilir.

Değer: “Koruma değeri”nden önce değer kavramına değinmek gerekir. Değer; ihtiyaç ve fayda teorisi ile açıklanabildiği gibi, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç olarak da tanımlanmakta. Değerler; öznelere ilgileri, ilgilerinin cinsi, miktarı, yoğunluğu çerçevesinde açıklanır. Değeri belirleyen; bir şeyin ilgi konusu olmasıdır; bir şey ilgi konusu olduğu takdirde değer taşımakta veya ona değer verilmektedir. Lehte ve alehte olmak üzere iki tür ilgiden söz edilebilir. Hangi türlü ilgi ağır basarsa o şeyin değeri de ona göre belirlenir. E. Güngör, değeri; nesne için üretilen istek olarak değil, isteğin tatmini olarak tarif eder (Güngör, 1993). Dolayısıyla, koruma nesnelere değerini araştırmak için değeri yüklenen bu nesnelere korunması yolu ile hangi isteklerin tatmin edildiğinin araştırılması

anlamli olabilir. Örnek olarak; kültürel ve entellektüel tatmin, toplumsal doaygunluklara ya da kişisel tercihlere dayandırılabilir*. Kişisel ve toplumsal saygınlık çerçevesinde, nesnelere yüklenen değerler aracılığıyla koruma isteği tatmin edilir. Koruma, nesnelere; ölçüğe, eskiliğe, konuma göre farklılaşan değerler atfetse de E. Güngör değer alanlarını bir çeşit ağırlık hiyerarşisine sokmanın sakıncalı olduğunu belirtmekte (Güngör, 1993). Değer hiyerarşisince temellendirilen koruma nesnelere, yüklenen değerlerin niteliğine göre ayrıştırılarak bir sınıfa dahil edilir ve nesneye o sınıf için öngörülen koruma kararları alınır. Örneğin ölçüğe göre sınıflandırılan (1. veya 2. sınıfa dahil edilen) koruma nesnelere, ait oldukları sınıfa göre koruma müdahaleleri ile karşı karşıya kalır.

Sınıflandırma işleminde nesnelere yüklenen koruma değerleri** arasında olan “anlam değeri”, bir nesnenin koruma nesnesi olarak nitelendirilmesinde sağlanacak uzlaşma ortamının belirleyici özelliği olarak tarif edilebilir. Olağan nesnelere birer *koruma nesnesine* dönüşmesi, tüm tarafların bu nesnelere üzerinde uzlaşmaları ile gerçekleşebilir (Vinas, 2005). Öznelerin üzerinde uzlaştıkları nesnelere, koruma nesnelere haline gelmektedir. Nesnelere üzerindeki bu uzlaşma ortadan kalktığında koruma nesnesi anlamını kaybedecektir***. Uzlaşmanın temelinde ise üzerinde uzlaşılacak nesneye verilen anlam değeri yatar.

Anlam değeri: S. Vinas, koruma nesnesinin anlamını belirtirken, aşağıdaki özelliklerin tümünün ya da birkaçının bulunmasının o nesneyi bir koruma nesnesi haline getirmeyebileceğine de değinerek, koruma nesnesine ait özellikleri sıralamıştır:

a. Kültürel anlam b. İdeolojik anlam c. Duygusal anlam (Vinas, 2005).

Kültürel ve ideolojik anlam, toplumsal kimlikle ilişkilidir. Toplumların kültürel miraslarıyla kuracakları ilişkinin, koruma nesnelere üzerindeki kültürel ve ideolojik anlam değerleri aracılığı ile gerçekleşebileceği düşünülür. Duygusal anlam da, öznelerin kişisel gerekçelerle nesnelere yükledikleri anlam değerine karşılık gelir. Kişisel seçimlerle oluşturulan koruma nesnelere, olağan nesnelere duygusal anlam değeri yüklenmesi sürecinin ürünleridir.

* Eskimiş bir şeyi koruyarak yaratılan tatmin duygusuna benzer bir koruma nedeni de saygı oluşturma merkezinde anlatılmaktadır. F. Nietzsche, bir şeyin eskimesi gerçekliğinin, onun ölümsüz olması gerektiği isteğini doğurduğunu söyler. Eskiye ait olanın varlığı sürdüğünde toplanacak saygı hesaba katılınca; böyle bir eskiliğin yerine bir yeniliği geçirmek, sayısal bir saygı yığını karşısında, henüz oluşmakta olan ve şimdiki zamana ait olanı koymak, cüretkarlık hatta alçaklık olarak görülebileceğini belirtir (Nietzsche, 2006).

** Koruma değerlerinden; anlam değeri, özgünlük değeri ve tarihsellik değerlerine ayrıca değinilecektir.

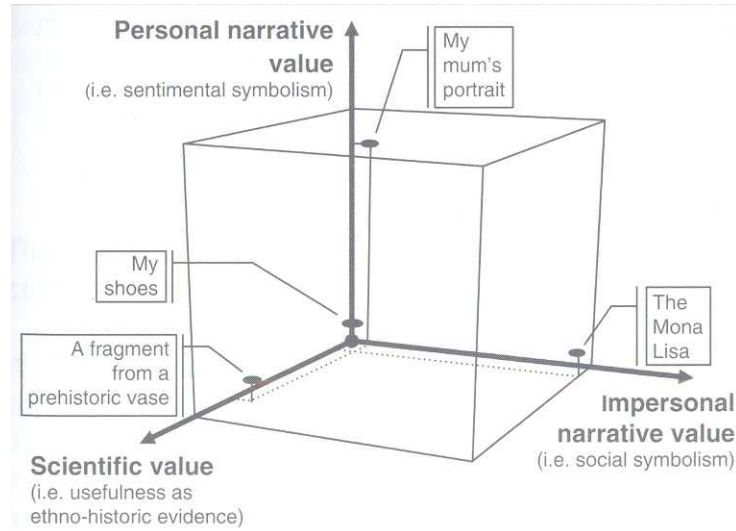
*** Koruma, nesnelere üzerinde sağlanan uzlaşma ile gerçekleşebilir. Korunmuşluk derecesini de yine nesnelere üzerindeki sözü edilen uzlaşma miktarının belirleyeceği burada belirtilmeli. “2.2.3. Koruma Tarihi ve Felsefesinde Nesne” başlığı altında uzlaşma ile koruma değeri arasındaki ilişki detaylandırılmaktadır.

M. Clavir'in koruma nesneleri için saptadığı üç nitelik ise:

a. Fiziksel nitelik b. Estetik nitelik c. Tarihsel nitelik olarak maddelenmiştir.

Fiziksel nitelikler; nesnenin bozulup ayrıştırılmadan değiştirilemeyen materyal bileşenlerine, estetik nitelik; gözlemci üzerinde oluşan estetik duyguya, tarihsel nitelik ise tarihin o nesne üzerindeki etkisi-izi, söz konusu nesnenin özgün tarihselliği olarak açıklanmaktadır (Clavir, 2002). Koruma literatüründe koruma değerlerinin içeriği çeşitlilik gösterir. Farklı değer sınıflandırmaları içerisinde S. Michalski'nin değer tablosuna, olağan nesnenin bir koruma nesnesi konumuna gelişini görselleştirmesi nedeniyle yer verilmiştir.

S. Michalski'nin koruma nesnesine ait değer tablosunda her bir aks üç ana temadan birini temsil etmektedir: Bilimsel-Özel-Sosyal Değer (Şekil 2.1). Aks orijininden uzaklaştıkça nesne, koruma nesnesi özelliği kazanır (Michalski, 1994). Tabloda koruma nesnelерinin aldıkları değer ölçütleri örneklenmiştir. Tablo aracılığı ile koruma nesnesine ait değer kategorileştirmesini tanımlanması hedeflenmemekte, olağan bir nesnenin koruma nesnesi niteliği kazanma sürecinin şemalaştırılması gözlenmektedir. S. Michalski'nin bilimsel-özel-sosyal değerler olarak üç sınıfa ayırdığı koruma değerlerinin yanısıra diğer koruma değerlerinden özgünlük ve tarihsellik değerlerine de yer verilecektir.

Şekil 2.1 S. Michalski'nin Koruma Nesnesi Değer Tablosu (Michalski, 1994)

Özgünlük değeri: Nesneye ait özgünlük değerinin araştırılmasında, öncelikle özgünlük kavramı ile özdeşlik kavramı karşılaştırılacaktır. Özgünlük ve özdeşlik değerlerinin karşılaştırılması, başka bir deyişle özel ile geneli karşılaştırmak anlamına gelir. Özgünlük; bağımsızlığa, orijinaliteye, benzersiz, gerçek ve saf olmaya işaret ederken, özdeşlik; bir sınıfa

ve o sınıfa ait ortak özelliklere sahip olma anlamını taşır. Daha önce değinilen yeniden inşa uygulamaları ile elde edilen katmanlar, orijinaleri ile özdeş özellikleri taşıırken, özgünlük değerlerinden söz edilemez. Nesneye ait özgünlük değeri, yaratıcı süreç içerisinde oluşturulan biçimsel farklılıklara ve bu farklılıkların tarihsel akış içerisinde korunma gerekçelerine karşılık gelir (Jokilehto, 2008).

Koruma nesnesinin özgünlüğü, kendi varoluş anından başlayıp, kendi özüyle varlık sürdürdüğü tarih boyunca tanıklık ettiği herşeyin özü olarak da tanımlanabilir. Tanımdan da anlaşıldığı gibi, dönemler içerisindeki her bir ek aslında özgün nesnenin bir parçasını oluşturur. Tarihsel tanıklık, özgünlüğe dayalı olduğundan, nesnenin özgün durumuyla varlık gösterdiği süreç, yeniden inşa teknikleri ile kısalmakta, nesnenin kendi tarihi için yapacağı tanıklık da azalmaktadır*. Dolayısıyla nesneye ait özgünlük değerinin tarihsellik değeri ile iç içe olduğu söylenebilir.

Tarihsellik değeri: Nesnelerin ilk varoluşlarından itibaren, geçen zaman içerisinde edindikleri birikmişlik, tarihsellik değerinin niteliklerinden biridir. Tarihsellik değeri olan nesnelere, kaybolmaya yüz tutan nadirlik değerlerini temsil ederler. Nesnelerin üretildiği zamana ait dönemsel özellikler -nadirlik değeri- nesnenin tarihselliğiyle ilişkilidir. Nesnelerin varlıklarını sürdürmeleri -korunmaları- aşamasındaki öncelik, tarihsellik değerinin yitirilmemesidir. A. Huyssen, çevredeki nesnelere ait tarihsellik değeri ne kadar korunduysa, deneyim ve sahicilik duygusunu aktarma yetilerinin de o kadar yoğun olduğunu belirtir (Huyssen, 1999). Bu bağlamda nesnelerin; eskilikleri oranında koruma disiplini içerisindeki varlıklarını pekiştirdikleri söylenebilir.

Tarihsellik değeri; koruma nesneleri arasında öncelikli bir koruma kriteri olmakla birlikte, koruma nesnesi olması için tek başına yeterli niteliği oluşturmaz. Örneğin, kamunun dikkatini çekmeyen arkeolojik kalıntılar gibi nesnelerin sembolik değerleri, tarihsel değerleri kadar güçlü olmayabilir. Ancak bunlar da birer koruma nesnesidir. Bu tanımlamaya dahil olabilecek çok sayıda materyal sayılabilir. Yalnız arkeolojik nesnelere değil, örneğin 1800'lü yıllara ait endüstriyel makineler, tarihsel kağıt belgeler, Antik parçalar gibi nesnelere sembolik değeri yüksek olmayan, araştırmacılar için önem taşıyan tarihsel belgeler arasındadır. Yalnız araştırmacılar için veri değeri olup, kamusal değeri olmayan nesnelere; müze, depo, araştırma

* W. Benjamin, nesnenin tarihe tanıklığının, bu şartlar altında yaralandığını, nesnenin ölgünleştiğini ve nesnenin özgünlük halesinin ortadan kalktığını belirtir. Yeniden üretilen nesne, geleceğin dünyasından koparılmış ve dışlanmış olarak tarihsel varoluşu ortadan kaldırılmıştır. Böylece nesnelere tarihsizleşmektedir. Her bakımdan birbirinin aynı nesnelerin gelenekleri yok olmaktadır (Benjamin, 2007).

merkezleri gibi yerlerin etütlük depolarında korunabilmektedir*. Örneğin kentsel arkeolojik yığılma içerisindeki nesnelere, sembolik değeri olmayan ancak tarihsellik değerleri ve bağlaşıklık olgusuna katkıları ile korunması gereken nesnelere oluşturur. Korumanın odaklandığı nesneye ait değer türlerinin ardından koruma tarihi ve düşüncesinde nesnenin ele alınış biçimi araştırılacaktır.

2.2.3 Koruma Tarihi ve Felsefesinde Nesne

Yukarıda yer verilen koruma değerlerine ve nesnelere eskime hızlarına odaklanılarak, nesnenin merkezi konumu, bu kez koruma teorileri kapsamında araştırılmaktadır. Bu yaklaşımlar doğrultusunda koruma tarihinde iki farklı koruma teorisi öne çıkar (Vinas, 2005): Estetik Teori ve Bilimsel Teori. “Estetik Teori”; estetik özelliğe odaklanması ve estetik kaygılar ile nesnenin eskilik izlerini göz ardı etmesi, tarihsellik değerinin kaybolmasına neden olması gibi konularla eleştirilirken, “Bilimsel Teori” de; koruma felsefesinden uzaklaşan materyalist yaklaşımı ile eleştirilir. Estetik Teori; koruma teorisyenlerinden *C. Brandi*, Bilimsel teori ise; *C. Boito* ve *G. Giovannoni*'nin bakış açıları ve felsefeleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Her iki koruma teorisinin de nesnenin farklı değerlerine odaklandığı gözlenir. Estetik niteliğe ve malzemenin maddesel yapısına odaklanan iki ayrı teoriye değinilmesinin ardından; bir önceki bölümde yer verilen koruma nesnesine yüklenen koruma değerleri üzerinden geliştirilen koruma ilkelerine yer verilecektir.

Koruma, nesneye yüklenen değerlerle olduğu kadar, nesnenin malzemesinde gerçekleşen *eskime hızı* ile de ilişkilidir. Sosyal yaşamdaki değişim hızının ve kültürel yapılanmanın, nesnelere eskime hızını etkilediği söylenebilir. Toplumdaki; bilimsel, teknolojik, kültürel yenilenme hızındaki artış, kısa sürede eskiyen hatta yeni olmasına karşın eskimiş nesnelere belirmesine neden olur. Koruma nesnesinin de, geçmişe ait olma-eskilik-tarihsellik nitelikleri bulanıklaşır. Nesnenin zaman ile olan ilişkisinin yitilmesi ile ortaya çıkan “yeni oldukları halde eskimiş nesnelere”, korumanın nesne ile kurduğu bağı etkiler. Bu da koruma söyleminin malzemesi (olan nesne) ile kurduğu ilişkiyi ve koruma nesnelere atfedilen değerleri

* Ayrıca arkeolojik nesnelere arasında *etütlük malzeme* olarak nitelenen gruba da, arkeolojik nesnelere korunması kapsamında değinmekte fayda var. Arkeoloji disiplini, kırık-dökük malzeme olarak nitelenen ve envantere dahil edilmeyen çeşitli kalıntılar bulunmaktadır. Belge ile eser kavramlarının birbirlerinden ayrılması kapsamında bu tür malzemeler belge niteliği taşımakta ve arkeoloji eğitiminde kullanılabilir. Bu tür malzemelerin eğitim için ayrılarak laboratuvar ve atölyelerde kullanılması, koruma kapsamında kayıp olarak nitelendirilemez. Aynı şekilde koruma eğitiminde de çeşitli yapı malzemeleri, eğitimin bir parçası olarak, örnek teşkil etmesi amacıyla kullanılabilir.

bulanıklaştırır^{*}. 1900'lü yılların ortalarında oluşan, odaklandıkları koruma değerleri açısından farklılıklar içeren koruma teorileri, klasik ve bütüncül çözümlenmeleri içerir.

Estetik Koruma Teorisi: Bu koruma teorisi, estetik bütünlük arayışına vurgu yapar. Çağdaş koruma anlayışı mümkün olduğunca, tarihsel izlerin tamamını nesne üzerinde tutmaya çalışır. Estetik teorinin, çağdaş koruma anlayışı karşısında taşıdığı bu çelişkiyi P. Philippot teorinin temel problemi olarak açıklamakta. Estetik teorisyenlerinden *C. Brandi* de bu çelişkiyi içeren kaygılarını belirtmiştir. C. Brandi, estetik kaygı güdülürken, tarihselliği bozan uygulamaların yapıldığını, bunları zamanı tersine çeviren müdahaleler olarak niteleyerek bu uygulamalardan kaçınılması gerektiğini belirtmiştir (Philippot, 1996). Estetik teorinin tarihsellik niteliği ile çelişmesi, yaklaşımın en problemlili noktasını oluşturmuştur. Nesnelerin tarihsel bütünlüğünü korumak, koruma alanının doğasını ve çıkış nedenlerinden birini oluşturan ilke iken, estetik bütünlük kaygısı ile korumanın zaman ve eskime ile olan ilişkisi bozulmuştur. Nesnenin tarihe tanıklık ettiği sürecin izleri korunmadan, estetik kaygı ile yapılan ayıklama, stil birliği yaklaşımındaki tek dönem hiyerarşisi yaklaşımıyla benzerlikler taşır.

Koruma tarihinde, korumanın estetik kavram ile ilişkisi anıtsal yapılardaki deneyimle başlamıştır. 1800'lü yıllarda gelişen koruma görüşünün, korumaya değer olarak nitelediği ilk yapıları anıtsal yapılar oluşturmuştur. Çağdaş koruma anlayışına doğru, korumanın nesnelere ile kurduğu ilişki, ölçek-büyüklik niteliğinden sıyrılmış, algı ve ilginin yönlendirdiği nesnelere üzerinde gelişmeye başlamıştır. Eğer Locke'un belirttiği gibi uyum, estetik ve güzelliğin nesnelere değil de bizim duyumlarımızda olduğu (Arat, 1996) düşünülecek olursa, bu konudaki değişimin de kişisel algı ve değerlendirmelerdeki farklılaşma ile gerçekleştiği söylenebilir^{**}. Estetik anlamı niteleyen nesneye ait biçim, yalınlık gibi özellikler (Arat, 1996), estetik korumada, anlamlı ve etkili olanın korunmasını sağlamak için yeterli olmamıştır. Biçimlilik yerine biçim bozukluğu, koruma düşüncesi içerisinde (örneğin harabe estetiği kapsamında) bir koruma niteliği olarak yer alabilmiştir. Koruma disiplini, estetik ölçütle birbir örtüşmeyen ancak disiplin içerisinde estetik değeri yüksek koruma nesnelere varlığından söz edilebilir. Sonuç olarak, nesnedeki estetik nitelik ile temellendirilen estetik koruma teorisinin, nesnelere diğer koruma değerleri ile çelişmiştir. Çağdaş koruma

* Örneğin tarihsellik değeri olmayan yeni nesnelere, kullanım değerlerini kaybetmiş eski nesnelere dönüşebilir. Ya da ilk varoluş şekillerini koruyarak özgünlük değeri yüksek olan, ancak toplum tarafından herhangi bir anlam değeri yüklenmeyen (korunması konusunda uzlaşa sağlanamayan) nesnelere koruma disiplini içerisindeki yeri belirsiz kalır, bunun sonucu olarak da koruma, bu nesnelere disiplinine dahil etmek için yeni koruma değerleri icat etme sürecine girmektedir.

** Bu yaklaşımın yanıltıcı olduğu düşünülürken, estetik nesneyi estetik öznenin

anlayışında estetik kaygı, koruma nesnesindeki; anlam, özgünlük ve tarihsellik değerlerinden ayrıştırılarak tek başına bir koruma kriteri oluşturamaz. Korumanın tarihsel süreci içerisinde yer alan estetik koruma teorisinin ardından, korumanın bilimsel tekniklerine, laboratuvar deneylerine ve kimyasal araştırmalara vurgu yapan bilimsel koruma teorisine değinilebilir.

Bilimsel Koruma Teorisi: *C. Boito, L. Beltrami* gibi koruma teorisyenleri tarafından geliştirilen bilimsel koruma, fikirlere değil, materyel ve nesneye ait fiziksel eskime etkilerine odaklanmıştır. Koruma etiği ve felsefesi ile ilgili ilke ve sorunların ikinci plana atılmış olması, bilimsel koruma teorisinin aksayan yönünü oluşturmuştur. Bilimsel koruma teorisyenlerinden *C. Boito*, korumanın felsefi sorunlarını ikincilleştirmesi konusunda eleştirilmekle birlikte, koruma ilkelerini objektif ve bilimsel araçlarla ortaya koyan ilk korumacılardan biri olması ile koruma tarihinde önemli bir yere sahiptir*.

1800'lü yılların sonlarında İtalya'da gerçekleştirilen onarımlar, adı geçen teorisyenler tarafından eleştirilmiştir. *C. Boito* ve *L. Beltrami*, bu onarımlara karşı, Bilimsel Koruma Teorisi akımıyla kendi uygulama ve çalışma tarzlarını geliştirmişlerdir. *L. Beltrami*, nesne korumasındaki teknikleri saydamlaştıran yöntemlerini uygulamış, *C. Boito* da korunacak nesnelere ait orijinal belge, çizim, yazıt, resim ve kalıntının önemini vurgulamış ve uygulamalarını arşiv bilgileri ile desteklemiş ilk korumacılar** . *C. Boito*'nun uyguladığı koruma yöntemlerini geliştiren ve bunları modernleştiren de *G. Giovannoni**** olmuştur (Vinas, 2005).

Bilimsel koruma teorisinin önceliği, nesne malzemesinin doğal yapısına verdiği (Vinas, 2005) daha önce belirtilmişti. Bu ilke, çağdaş koruma teorisinin de öncelikli ilkesini oluşturur.

ayrı tutan yaklaşımı tercih ederler (Arat, 1996).

* Özellikle *J. Ruskin*'in yapılar karşı müdahaleyi bütünüyle reddeden, kişisel tutuculuğu doğrultusundaki romantik görüşü (Vinas, 2005) ve *Viollet-le-Duc*'ün anıtta uygulanmasını öngören kişisel ayıklama hipotezleri gibi yaklaşımların ardından gelmesi, *Boito*'nun katkılarını daha da anlamlı hale getirmiştir.

** *C. Boito*, Fransa'dan *Viollet-le-Duc*'ün, İngiltere'den *J. Ruskin*'in yankılarını değerlendirerek, bu örneklerle karşı geliştirdiği eleştirilerle, çağdaş koruma ilkelerinin temel esaslarını belirlemiştir. *C. Boito*, koruma nesnelere, yalnız biçimsel özelliklerine bakarak değerlendirilmesine karşı olup, bunların insanlık tarihinin belgeleri olarak değerlendirilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Onarımı yapanın cehaleti sayesinde yeni ekleri eskisinden ayırt etmenin mümkün olabileceğini belirten *C. Boito*; "Onarımda başarı arttıkça sahtekarlık da artmaktadır." ifadesini kullanmıştır (Vinas, 2005).

*** *G. Giovannoni*'nin, bilimsel koruma teorisine katkılarının yanı sıra, tarihsel çevre konusundaki girişimleri ile de anılması gerekir. Tarihi anıtların etraflarının temizlenerek tek başlarına bırakıldıkları zaman ortaya çıkan boşaltılmış çevreye dikkat çekmiş, yerleşmelerin bir *bütün* olarak korunmalarının önemini belirtmiştir (Erder, 2007). Çevrenin bir bütün olarak ele alınması, *G. Giovannoni*'nin dikkat çektiği, döneminde gerçekleştirilen korunacak yapının çevresinin boşaltılması yerine, çevrenin de koruma kapsamına dahil edilmesi uyarıları, koruma ölçeğinin genişlemesindeki ilk girişim olarak değerlendirilebilir. Nesnenin ve nesneye *ait* çevrenin korunması konusu "2.2.1. Nesne" başlıklı bölümde incelenmiş olsa da, bu konuda öncü bir koruma teorisyenini olarak *G. Giovannoni*'nin etkisinin de ayrıca belirtilmesi gerekir.

Bilimsel koruma teorisindeki bir diğer ilke de uygulanan tekniklerin bilimsel yöntemleri içerme zorunluluğudur. Kişisel izlenim ve tercihlerden kaçınılması gerekliliği, koruma sürecinde örnekler üzerinde kayıplar vererek deneyimlenmiştir. Kişisel tercihlere yer verilmemesi önemli bir koruma ilkesi olsa da çağdaş koruma yöntem ve tekniklerinin, geleneksel ve bilimsel olmayan tekniklerden türetilerek oluşturulduğunu vurgulamak yerinde olacaktır.

Estetik ve bilimsel koruma teorilerine ait ilkelerin geliştirilmesiyle elde edilen “Çağdaş Koruma Teorisi”nin koruma nesnelere ele aldığı üç koruma boyutundan söz edilmektedir. Çağdaş koruma anlayışının merkeze oturttuğu koruma değerleri; bilimsel, özel ve sosyal değerlerden geliştirilmiştir. Çağdaş koruma disiplininde yer alan korumanın anlamlandırılması aşağıdaki gibi nitelendirilir:

- a. *Bilimsel Anlamın Korunması*: Nesnenin maddesel içeriğinin, çağdaş teknolojik yöntem ve malzeme ile ilişkilendirilerek korunması yolu ile nesneye ait doğal yapının korunması
- b. *Sosyal Anlamın Korunması*: Geniş gruplara ait olan nesnelere korunması
- c. *Özel anlamın Korunması*: Küçük gruplara hatta bireylere ait nesnelere duygusal ve sembolik anlamlarının korunması (Vinas, 2005).

Koruma düşüncesi, farklı koruma değerlerine ve koruma ilkelerine göre temellendirilmekte, farklı içeriklere göre sınıflandırılmaktadır. Korumanın öncelikli amacının, nesnenin varlığını sürdürmesini sağlamak olduğu açıktır. Korumanın daha uzun yaşatma, görüntünün bozulmadan korunması ve ilk-oluşum haline dönüş isteklerini barındırdığı düşünülmektedir*. Nesnenin korunmasının anlamı, birbirinden farklı koruma değerlerine dayandırılırken, koruma uygulamasının nesne kullanıcıları için gerçekleştirildiği de belirtilmeli.

Gerek korunan nesneyi kullananlar açısından, gerekse koruma kararlarını alan kurumlar açısından ele alınsın, çağdaş koruma düşüncesinin anlamı, korunacak nesne üzerinde sağlanacak uzlaşma ile belirlenebilir. S. Vinas, korumanın amacını, en çok sayıda insana, en çok miktarda tatminin sağlanması olarak belirtir (Vinas, 2005). Nesnelere korunması yolu ile çeşitli isteklerin tatmin edildiği belirtilmişti. Koruma uzmanlarının üzerinde uzlaştığı koruma ilkelerinin, genel toplum yapısı ile uyumlanabileceği ve toplumsal uzlaşmayı temsil

* J. Baudrillard, nesnelere korunması ve restore edilmesinin, anne rahmi içerisindeki duruma imrenmeyi anımsattığını belirtir (Baudrillard, 2006).

etmeyebildiği örnekler koruma gündeminde sıklıkla yer alır*. Etkilediği insanlar tarafından *katlanılan-pişman olunan-tolere edilen* uygulamalar olduğu taktirde, alınan koruma kararlarına karşın, koruma nesnesi üzerinde uzlaşma sağlanmadığı sonucu ortaya çıkar. Koruma kararı alma misyonunun, bir iktidar aracı olarak kullanılması ve korumanın bir denetleme aracı haline getirilmesi, koruma üzerindeki uzlaşmayı ortadan kaldırarak, koruma yaygınlığının ve başarısının olumsuz yönde etkilenmesi ile sonuçlanabilmektedir. Koruma; toplum içerisinde mümkün olduğunca çok kişinin benimsediği, saygı gösterdiği bir pozisyonel durumu hedefler. Bu noktada varılan uzlaşma zemini koruma başarısının bir göstergesi olabilir. Diğer yandan empoze edilerek gerçekleştirilen koruma yaklaşımının sonuçlarının olumlu olması beklenemez. Çağdaş koruma teorisi, *pazarlık, denge, tartışma ve uzlaşma* kavramları ile ilişkilendirilmektedir (Vinas, 2005). Kullanıcılar, gereksinimlerine, kültürel birikimlerine uygun olarak, koruma kararı üretilen nesneyi gündelik yaşamlarına dahil etmeyi sürdürmekte, korunan mekanı da *yer* olarak kullanmaktadır. Bir diğer deyişle korumanın kullanıcı ile sağlayacağı uzlaşma, korunan nesnenin gündelik yaşama katılmasını sağlar ve korunan mekana yüklenen anlamı belirler.

Koruma disiplini içerisinde; nesnenin merkezi konumu ve kentsel yığılmayı korumanın olanaklılığı çerçevesinde, çeşitli kavramlar üzerinde durulmuştur. Korumanın nesneye odaklanmasıyla, yığılma olgusunun ihmal edildiği argümanın gereklileri ortaya konmuştur. Bu noktada, koruma sürecini, yığılma olgusunu, koruma nesnelerini bir arada barındıran bir kentsel mekana, kentsel boşluklara yer verilecektir. Kentsel çevredeki yığılmanın araştırılacağı bir diğer alan, günümüzde nesne içermeyen kentsel boşluklardır.

2.3 Kentsel Boşluk: Koruma Disiplininde Dışlanmış Bir Alan

Çalışma kapsamında kentsel boşluk, nesneden bağımsız, başlı başına bir koruma varlığı olarak değerlendirilmekte. Tarihsel çevre içerisindeki kent boşlukları, zeminindeki nesnelere yitirmiş olsa da, geçmiş dönemlerdeki yapılaşmalara ait izleri ve yığılmaları zeminaltında barındırabilir. Kentsel boşluklardaki birikim, zemin altında gerçekleşip arkeolojik araştırmalarla çalışılabileceği gibi, zemindeki izler üzerinden de okunabilir. Kent boşluklarındaki mekansal hafıza, arkeolojik ve fiziksel yığılmalardan olduğu kadar, ortamdaki sosyal yaşama ait karakteristiklerle de oluşabilir. Geçmiş dönemlere ait ritüeller, işlevsel alışkanlıklar ya da sosyo politik olaylar, kent boşluklarında bir anlamda birikir. Kentsel

* S. Vinas, Kant'ın kategorik önermelerine başvurarak, uzmanların bilgi ve iyi niyetlerinin yeterli

boşluklara ait bu sosyal yığılmanın izleri de koruma disiplinince değerlendirilebilir. Tarihsel çevrede bulunan nesnelere için alınan koruma kararları ve uygulamaları, bu müdahalelerin fiziksel ve sosyal etkileri, nesne kadar boşluğa da yansır. Kentsel boşlukta gözlenebilen sosyal yığılmalar, geçmişten günümüze değişerek ulaşır, bir anlamda gelenekselleşir. Geçmişten gelen ritüeller, gelenekselleşen pratikler ve nesnelere aracılığı ile sağlanan aidiyet duygusu, boşluktaki gündelik hayata dahil olur.

Boşluk, kentsel mekanda bir eksiklik, doldurulması gereken bir açıklık değildir. Geleneklerin, yaşananların hafızasını oluşturacak mekanı içerir. Nesnelere gibi boşluklar da birer anı yığınlarıdır. Kentsel boşluk, bu yığılmanın yorumlanmasına olanak sağlar. Sonsuz ve sürekli bir alan olduğundan, boşlukta; sosyal ve fiziksel yığılma ile birikim sınırlanmamakta, geçmiş gittikçe artmaktadır. Korunamayan, yıkılan nesnelere de bıraktıkları izlerle, nesneye ait bilgiyi boşluğa aktarır*. Kente ait bilgilerin biriktiği bu boşluklar, arkeolojik izler aracılığı ile buldukları kentsel alanın tarihselliğinin kurgulanmasına katkı sağlar.

Tarihi çevrede yer alan kentsel boşlukların, koruma alanında değerlendirilmesi bazı güçlükleri barındırır. Kentsel boşluk söz konusu olduğunda, nesnenin statikliğinden dinamik bir yapıya geçilir. Nesnelere sınırları tanımlanabilirken, kentsel boşluk sonsuz ve sürekli bir alan olarak sınırlara sahip değildir. Sınırsız olması ile her yeri çevreler; içi, dışı, merkezi yoktur ve *temsil* edilemez. Temsil edilmeme özelliği korunmasındaki karmaşayı yaratır. Temsilin maddi araçları olan nesnelere ve nesnelere maddesel bileşenleri boşlukta bulunmaz. M. Ferraris, mekandaki somutluğun algılanmasının bir zorluk içermediğini, güç olanın mekânın boşluklar olarak temsil edilmesi olduğunu belirtmekte (Ferraris, 2008). Boşluğun, koruma alanında bir varlık olarak temsil edilmeye çalışılması öncelikle tanımlama, ardından uygulama sorunlarına neden olmaktadır. M. Foucault, temsili; insanla kurulan dış ilişkinin açık edilmesi ile bağlantılandırmakta (Foucault, 2006). Boşluktaki temsil edilme durumu, nesne düzeninin sergilenmesi değil, özneler arası ilişkilerin anlatımı ile ifade edilebilir. Maddi nesnelere teori ve pratik geliştiren koruma, sosyal yaşamdaki rolleri ile de ele alınabilen boşlukta, araçlarından yoksunlaşır. Korumanın tarihsel nesnelere düzene sokma hedefi ve geleneğinin ötesinde, boşluktaki nesnesizliğe rağmen teori geliştirilmesi koruma alanı için zorluklar içerir. Koruma disiplininde tarihsel bir izden söz edildiğinde, reaksiyonel olarak bu izi temsil eden

olmayabileceğini, çünkü, biri için iyi olanın diğerleri için olmayabileceğini belirtmektedir (Vinas, 2005).

* Ayrıca buradaki bilgi iletişimini sağlayan izler, nesnelere ait kalıntılar olabileceği gibi, *kurgu izler* de olabilir. Gözden kaybolan nesne her zaman bir iz bıraktığından bu da bazı nesnelere diğerlerine dönüşerek anlatımını bulur. Böylece fiziki ve kurgu izlerin dönüşümü ile gerçekleşen bir birikimden söz edilebilir (Lektorsky, 1998).

bir nesne, mutlaka maddi bir kalıntı arayışı belirir. Geçmişte varlığı bilinse de üzerinde tarihsel bir nesne barındırmayan kentsel mekanla korumanın ilişkisi bulunmaz. Bunun başlıca nedenleri şu noktalarda aranabilir:

Sınırları olmayan ve temsil edilemeyen boşlukta, koruma disiplini, nesnenin korunmasında kullandığı analiz araçlarını da kaybetmiş durumdadır. Nesne korunmasında kullanılan (malzeme ve teknoloji araçlarına dayalı) analiz yöntemleri, kentsel boşluğun korunması konusunda anlamını yitirir. Analiz edilecek fiziksel nesne yitirildiğinden ve korunacak statik bir nesne bulunmadığından, korunacak olgu bulanıklaşır. Korumada nesneye odaklanılmasından dolayı yığılmanın korunmasında yaşanan sorunlar gibi, nesnelere yitirildiği kentsel boşluğun korunması da problemlidir. Bu sav, yasal çerçevenin gelişiminin incelendiği bir sonraki üçüncü bölümde konferans metinleri çerçevesinde ortaya konacak, dördüncü bölümdeki alan çalışmalarında da örneklendirilecektir. Korumanın kuramsal altyapısında, yasal çerçevede ve koruma uygulamalarında birer problem alanı oluşturan yığılma olgusunun ve kentsel boşluğun korunması, koruma konusu için, yeni dinamikler taşıyan potansiyel çalışma alanlarını oluşturur.

Kentteki dinamik kullanımı düşünüldüğünde, boşluk sürekli yenilenen aynı zamanda yenilenen yapısı ile kesintisiz değişim ve birikim platformudur. Kırılmalara açık yapısı ile gelişmeye veya dönüşmeye elverişli, genişleyebilen açık bir sistemdir (Doğan, 2006). Bir varlık olarak boşluk da tıpkı nesne gibi sürekli değişikliğe uğrar. Nesnenin değişiminde, malzemesinden kaynaklanan yapısal bozulmalar da birer etkenken, boşluktaki değişim; fiziksel müdahaleler kadar sosyal yaşamdan da kaynaklanır. P. Gökğür, boş alanların anlamını, boşluktaki nesne miktarı ile değil, kullanılabilir mekandaki hareketlilik ve mekandaki aktivite ile ölçülmesini önerir (Gökğür, 2008). Nesnelere birbirlerini (ve özneleri) hareket aracılığı ile etkilerken, söz konusu etki boşlukta gerçekleşmektedir (Bergson, 2007). Sosyal hareketlilik ve aktivite ile boş alan; kendini sürekli karmaşıklarlaştırır ve zenginleştirir. Boşlukta gerçekleşen fiziksel ve sosyal yapılanmadaki değişimin sürekliliği, fiziksel aynı zamanda sosyal yığılmayı da sağlar. Boşluktaki birikim ve tarihsellik, biriken nesnelere çokluğundan olduğu kadar, biriken nesnelere azlığı ya da ortadan kalkması üzerinden de araştırılabilir. Zaman içerisinde nesnelere birikirken, bazıları da yok olur. Birikim için zamana ihtiyaç duyulduğu gibi yok oluş için de tarihsel sürece gereksinim duyulur.

Koruma söylemindeki, tarihsel çevrenin nesnelere ve nesnelere yakın çevrelerinden oluştuğu görüşünün, boşluk ve yığılma olgularının korunamamasına neden olduğu, çalışmada

geliştirilen argümanların başında yer alır. Bu hipotez, koruma yasa ve tüzüklerindeki yasal gelişmeler incelenerek geliştirilecektir. Koruma kanunu ve tüzükleri; arkeoloji, nesne ve boşluk kavramları çerçevesinde incelenecektir.

3. KENTSEL YIĞILMANIN KORUNMASINA İLİŞKİN KAVRAMLARIN KORUMA KANUN ve TÜZÜKLERİNDE ARAŞTIRILMASI

Çalışma kapsamında yığılma olgusu; bir problem olarak ele alınan korumanın nesne merkezli pozisyonuna, alternatif bir kavram olarak önerilmekte. Yığılma; bu olguyla ilişkilendirilen arkeoloji, nesne ve boşluk kavramları aracılığıyla incelenmektedir. Bu bölümde yine aynı kavramlara karşılık gelen maddeler, bu kez koruma kanun ve tüzüklerindeki konumlarıyla ele alınmakta. Koruma kavramlarının içeriklerine dair tartışmalar, mimarlık kongrelerindeki bildirge ve deklarasyonlarla gelişmiştir. 1900'lü yıllardan günümüze kadar geçen süreçte gerçekleşen koruma konferansları arasından, yığılma olgusu ile ilişkilendirilen kavramlarla ilgili karar alınan toplantılar incelenmek üzere seçilmiştir.

Arkeoloji kavramı, arkeolojik tanımlama ve koruma tekniklerinin belirlendiği “1904 Madrid” ve “1931 Atina Konferansları” çerçevesinde araştırılmakta. Bir koruma ölçütü olarak ele alınan arkeoloji nesnelere bilgi üretilmesi konusu, bu bölümde, “1990 Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü”nde yer alan kararlar doğrultusunda incelenmekte. Arkeolojik koruma konusunda geliştirilen ulusal ölçütler ve arkeolojik sitlerin derecelendirilme kriterleri ise, “1999 Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı” üzerinden araştırılmaktadır. Nesnelere ait koruma değerleri arasında yer alan özgünlük değerine bu bölüm kapsamında bir kez daha, ancak bu kez “1994 Nara Özgünlük Belgesi” kapsamında değinilmekte. Kentsel boşluklar, tarihsel çevre ve sitlerin yer aldığı toplantı ve tüzüklerde alınan koruma kararlarında araştırılmakta. İncelenen konferanslarda alınan koruma kararları kapsamında, boşlukların nesnelere çevreleme nitelikleri ile değer kazandığı gözlenir. 1931 ve 1933 yıllarında Atina’da gerçekleştirilen konferanslar, kentsel boşlukların iki farklı şekilde ele alınışını ortaya koyar. Anıt çevresi niteliğiyle ele alınan kentsel çevreye bir konferansta saygı gösterilmesi beklenirken bir diğer konferansta anıt çevresine boşluk oluşturma önerisiyle yaklaşıldığı gözlenir. Bu tartışmaların ardından “1964 Venedik Tüzüğü” ile kentsel boşlukları içeren tarihsel çevrenin günümüzdeki algılanış biçiminin ipuçları belirir.

3.1 Arkeoloji

Ulusal ve uluslararası koruma konferanslarındaki koruma kararlarına yer veren çok sayıda

çalışma* bulunmakta. Bu konferanslar arasında, arkeolojik alanların korunmasıyla ilgili kararları içeren bölümler olduğu gibi, yalnız arkeoloji veya kentsel arkeoloji temalı** olanlar da bulunmakta. Koruma alanındaki araştırmaların birçoğunda bu toplantılara ait kararlara genişçe yer verilmesinin nedeni, koruma alanının kuramsal altyapısının büyük oranda bu toplantılarda atılmış olması ile ilişkilendirilebilir. Bu bölümde yer alan uluslararası tüzükler; evrensel geçerliliği olan temel koruma ilke ve ölçütlerini yansıtır. Arkeoloji kavramının uluslararası koruma toplantılarındaki yeri Madrid ve Atina toplantıları aracılığıyla, ulusal arkeolojik koruma kararları ise “Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı” çerçevesinde araştırılmaktadır.

3.1.1 Arkeolojik Tanımlamalar ve Koruma Teknikleri: 1904 Madrid–1931 Atina Konferansları

Bu bölümde, uluslararası tüzüklerde arkeoloji tanımının ve arkeolojik koruma tekniklerinin gelişiminin ortaya konması amacıyla 1900’lerin ilk yıllarında gerçekleştirilen iki mimarlık konferansına yer verilmiştir. 1904 Madrid ve 1931 Atina Konferansları, arkeoloji tanımlarındaki farklılıkların gözlenebilmesi ve her iki konferansta yer alan arkeolojik koruma yaklaşımlarının günümüzle olan benzerliklerinin ortaya konmasına olanak vermeleri nedeniyle incelenmeye değer görülmüştür.

1904 “IV. Uluslararası Mimarlar Kongresi”nin, kaynaklarda “Madrid Konferansı” başlığı ile de anıldığı gözlenir. Kongrenin kararlarında anıtlar; *ölü* ve *yaşayan* olarak ikiye ayrılmıştır. Ölü anıtlar olarak nitelenen arkeolojik nesnelere, “geçmiş bir uygarlığa ait olup artık kullanılmayanlar” olarak tanımlanmıştır (Erder, 2007). Bir diğer deyişle arkeolojinin anlamı, işlevselliğin yitirilmesi ile ilişkilendirilmiştir. Ölü anıtlara müdahale olanağı, yalnız yıkıntı haline gelmelerini önleyecek kadar sağlamlaştırma yapılması ile sınırlandırılmıştır.

* Koruma kanun ve kararlarını içeren çok sayıdaki yayın arasında öne çıkan birkaç örnek şöyle sıralanabilir: R. L. Tubesing (1982) “Architectural Preservation and Urban Renovation: an Annotated Bibliography”, C. Binan (1999) “Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü’nden Günümüze Düşünsel Gelişimin Uluslararası Evrim Süreci”, E. Madran ve N. Özgönül (1999) “International Documents Regarding the Preservation of Cultural and Natural Heritage”, E. Madran (2002) “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin Tutumlar ve Düzenlemeler”, Ş. Ö. Hoşkara ve N. Doratlı (2004) “Kentsel Koruma ve Canlandırma Üzerine”, S. Kanadoğlu (2007) “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Hukuku”, R. White ve J. Carman (2007) “World Heritage: Global Challenges, Local Solutions”

** C. Binan’a ait çalışmada, 1964-1996 yılları arasında, Kentsel Arkeoloji konusunun yer aldığı toplantılar şu şekilde sıralanmıştır: (1981) Chartes-Fransa ICOMOS, (1987) Floransa-İtalya Avrupa Konseyi, (1990) Conimbriga-Portekiz Avrupa Konseyi, (1993) Haifa-İsrail Univ. Of Haifa, (1994) Sardinya-İtalya Instituto di Architettura Cagliari, (1994) Mar del Plata-Arjantin Centre Intern. Cons. Du Patr., (1994) Montreal-(Kanada ICOMOS ICAHM. C. Binan, kentsel alanlarda arkeolojik mirasın korunması ve toplumla bütünleşmesi konularındaki tartışmaların 1975-80 döneminde başladığı, 1980-90 yılları arasında belirli bir seviyede kaldığı,

Müdahalenin minimum seviyede tutulmasının temelleri konferans kararları kapsamında Madrid Kongresi'nde atılmıştır. Madrid Kongresi'ndeki tanımlamalar ile müdahale yaklaşımlarının ilişkisi incelenecek olursa, “ölü olarak adledilen anıtlara mümkün olduğu kadar (en azından daha fazla) müdahale edilmemesi, müdahalenin; yaşadığı varsayılan anıtlara yapılabileceği” gibi argümanlar geliştirildiği gözlenmektedir. Madrid Konferansı; arkeolojik nesnelere dokunulmaması gereken, onları ölmüş sayan ve sadece saygı gösterilmesi gereken ikonlar olarak algılayan bir bakış açısına sahip olmuştur. Yaklaşık yüz yılı aşkın bir sürenin geçtiği kongrenin ardından günümüzde, arkeolojik ortama yaklaşımın benzer olduğunu ileri sürmek, abartılı bir değerlendirme olurdu. Arkeolojik stoğun ortaya çıkarılması ve kamusal yaşantıya dahil edilmesi fikirleri, teorik olarak kabul gören ve koruma çevrelerince de desteklenen öngörüler olsa da uygulama alanının henüz teorideki açıklığa ve uzlaşma ortamına sahip olmadığı yorumu yapılabilir.

1931 “Atina Konferansı” sonuç bildirgesinde ise arkeoloji ile ilgili kararlar, “Koruma Tekniği” başlığı altında korumanın teknolojik boyutu kapsamında ele alınmıştır (Erder, 2007). Arkeolojik kalıntılar bu kez Madrid Kongresi'nden farklı olarak *ölü* niteliğinden çıkarılarak *harabe* olarak tanımlanmış, harabelerin korunmasında gereken titizliğe dikkat çekilmiştir. Bulunabilen her orijinal parçanın yerine konması (anastylosis) önerisi, birleştirme sırasında kullanılacak malzemenin yeniliğinin algılanabilir olması gerekliliği gibi detaylara vurgu yapılmıştır. Yeni inşaat malzemelerine (döneme ait yeni malzeme olarak beton kullanımı örnek verilmiştir) izin verilmesi, süreklilik ve birikim olgularının geliştirilmesindeki somut adımlar olarak yorumlanabilir (Jokilehto, 2008). Zemin üzerindeki harabe niteliğindeki arkeolojik kalıntıya dönemin güncel malzemesi ile müdahale etme olanaklılığı gelişirken, zemin altındaki yığılmaya dokunmanın tabu olma niteliğinin sürdüğü gözlenir. Örneğin, kazı sonucu ortaya çıkan harabelerin korunması problemine, toprak altına tekrar gömme önerisi getirilmiştir. Madrid Konferansı'ndaki ölü anıt tanımlamasına yer verilmese de, harabeleri gömerek geliştirilen koruma önerisi, benzer bir algının sürdüğünü gösterir. Arkeolojik bilginin kaydedilmesine özen gösterilerek “...*tabi olarak*, kapatılma işleminden önce kalıntıların doğru bir şekilde belgelenmiş olması da beklenmektedir.” ifadesine yer verilmiştir. Arkeolojik kalıntıların toprak altında varlığını sürdürmesi görüşünün koruma kararlarında bu netlikte yer alışı ilk kez Atina Konferansı sonuç bildirgesinde karşımıza çıkar. *Gömme* işleminden önce kalıntıların kayıt altına alınması, arkeolojik bilginin kaydedilmesinin önemsendiğini göstermekle birlikte, bu konferans kararındaki, kalıntıların gömülmesi

önerisiyle, bilginin tekrar üretiminin engellendiği söylenebilir.

Arkeolojik kalıntılar 1900'lerin ilk yıllarından itibaren koruma kararlarında birer koruma nesnesi olarak değerlendirilirken, “ölü anıt veya harabe” olarak tanımlanmışlardır. Tanımlamalardan arkeolojik kalıntıların, işlevini yitirmiş, yalnız geçmişe ait olma misyonları bir diğer deyişle “tarihsellik değerleri” ile ele alınmış oldukları gözlenir. Toplantı kararları, kalıntıların gündelik yaşamın içerisinde değerlendirilmeleri ile ilgili bir düşünceyi içermez. Kalıntılar barındırdıkları değerler nedeniyle korunmaları gereken varlıklardır, ancak tanımlandıkları gibi, “ölmüş” olduklarından ya da “harabe” niteliklerinden dolayı, yeniden değerlendirilmeleri, kullanılmaları ya da üzerlerinden tekrar bilgi üretilmesi, o tarihlerde henüz gündemde değildir*. Koruma önerileri; kalıntıların kaydedilmesinin ardından gömülerek, geçmişe teslim edilmeleri fikirlerini içermiştir. 1900'lerin son yıllarına gelindiğinde ise, tanımlamalarda arkeoloji içeriğine ait sınırların genişlediği göze çarpar. Gelişmelerden bir diğeri de arkeolojik kalıntıların yanı sıra arkeolojik bilgi üretiminin de bir koruma değeri olarak öne çıkmaya başlamasıdır.

3.1.2 Arkeolojik Bilgi: 1990 Arkeolojik Mirasın Korunması Tüzüğü

ICOMOS komitelerinden “Arkeolojik Miras Yönetimi Uluslararası Komitesi” (ICAHM) tarafından hazırlanıp, İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan ICOMOS Genel Kurulu tarafından onaylanan tüzük, geniş kapsamlı bir arkeoloji tanımı içerir. Arkeolojik mirası koruma nedenleri ve koruma önlemleri arkeolojik mirastan edinilecek bilgi ile ilişkilendirilmiştir [www.kultur.gov.tr].

Arkeolojik miras, tüzükte “geçmişteki insan etkinliklerinin temel belgesini oluşturması niteliği**” ile ele alınmıştır. “...İnsan varlığı ile ilgili her türlü iz, insan etkinliğini yansıtan yer, terk edilmiş yapı, toprak ve su altı sit alanlarını da kapsayan *her türlü kalıntı* ve bunlarla ilişkilendirilen *tüm kültürel malzeme*” miras içeriği*** olarak belirtilmiştir

* 20. yy.ın sonlarında, sandıkta saklanır bir değer olmaktan çıkan arkeolojik mirasın korunması, kentsel yatırım faaliyetlerine entegre edilen bir etkinliğe dönüşmüştür. 1996 yılındaki 2. Habitat toplantısı, kentsel mirası, kullanılabilir, katma değer üretilebilir bir yatırım unsuru olarak deklare etmiştir (Jokietho, 2008).

** Tüzük kapsamında arkeolojik miras için “İnsan etkinliği belgesi” ifadesi kullanılmıştır. Kentsel arkeolojik miras söz konusu olduğunda, kent tarihi belgesi ya da yerleşme belgesi kavramları öne çıkacaktır.

*** Arkeolojik Mirasın Korunması Tüzüğü'nden iki yıl sonra 1992 yılında hazırlanan Malta Sözleşmesi'nde de bu tüzüğe benzer tanımlamalar ve koruma kararları alınmıştır. Malta Sözleşmesi'nde, her çeşit mekanda bulunan tüm kalıntı, varlık ve insanlığın geçmişine ait diğer izler arkeolojik mirasın öğeleri olarak kabul edilmiştir. Yapılar, inşaatlar, mimari eser grupları, açılmış sit alanları, taşınır varlıklar, diğer tür anıtlar ve bunların çevresi toprak altında bulunsada dahi arkeolojik mirasa dahil edilmiştir. Malta Sözleşme'si Türkiye'de 4434 nolu 5.8.1999 tarihli kararla yasalaştırılmıştır.

[www.icomos.org.tr]. 1900'lerin sonlarında, arkeolojik miras tanımındaki sınırların genişlediği göze çarpar. Sözü edilen her türlü kalıntıyı kapsayan geniş miras içeriği, bu çalışmada, nesne-koruma nesnesi-arkeolojik nesne terimleri ile adlandırılmıştır. Tüzükte, arkeolojik mirası koruma nedenleri arasında; "...gerek günümüz araştırmacılarına gerek gelecek kuşaklara sağlanan inceleme ve yorumlama imkanları" vurgulanmıştır. Arkeolojik mirası inceleme ve yorumlama sorumluluğu ve serbestliği, yalnız gelecek kuşaklara bırakılmamıştır. Gelecek kuşaklara ve günümüz araştırmacılarına bilgiye ulaşmak için eşit olanaklar sağlanmış, gelecek kuşaklara öncelik tanınmamıştır. Günümüz araştırmacılarının, gelecek kuşaklara da kalması için araştırma ve kazı pratiğinden kısıtlanmasının yalnızca gündelik pratiklerde gözlemlendiği söylenebilir. Arkeolojik mirası koruma tüzüğünün; gelecek kuşaklar için sakladığı bir kontenjanın varlığından bu tüzükte söz edilemez. İlerleyen zamanlardaki tüzüklerde, arkeolojik kalıntıların gömülerek korunması ve gelecekte *daha da ilerleyecek* tekniklerle araştırılması önerileri ile nadiren karşılaşılmaktadır. Ancak geçmişe ait bu geleneğin kazı pratiklerindeki etkisi azalmakla birlikte, halen sürmektedir.

Tüzüğün 4. maddesindeki koruma önlemlerinde, alınacak tedbirlerin belirlenmesi için önerilerde bulunulmuştur. Arkeolojik alanların kent içi ve kent dışında bulunması ile ilgili bir ayırım açıkça yapılmasa da, tehditlerin sınıflandırılmasıyla, kalıntıların yer aldığı konuma göre iki ayrı koruma stratejisi geliştirildiği göze çarpar. Arkeolojik mirasın korunması için alınacak önlem politikaları arasında, mirasın yok oluşunu en aza indirmek için, arazi kullanımlarının denetlenmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Arazi kullanımıyla ilgili (2.) maddede, planlama ile ilişkinin kuvvetlendirilmesi vurgulanmış, ancak arazi kullanımının kısıtlanması ya da kontrollü kullanımına değinilmemiştir. Arazi kullanımı ile işaret edilen çevrenin kent dışı alanlar olduğu ve kentleşme hareketlerinin olmadığı bu alanlardaki arazi kullanımında daha az tehdit unsuru görüldüğü anlaşılmaktadır. Arkeolojik mirasın kent çevresinde karşılaştığı koruma tehditlerine ise bayındırlık projeleri kapsamında yer verilmiştir. Tüzüğün 3. maddesinde; bayındırlık projeleri, arkeolojik miras için en büyük tehditlerden biri olarak görülmektedir. Bu tehdiye karşı uygulama projelerine geçilmeden önce arkeolojik etkilenme araştırmalarının zorunlu olarak yapılması vurgulanmıştır. Tüzükte bayındırlık projeleri öncesi ve proje sürecinde alınması gereken önlemlere yer verilmiştir*. Bayındırlık projeleri 1990'lı

* Arkeolojik mirasla karşılaştığı zaman projenin iptal edilmesi ya da projenin yerinin değiştirilmesi ihtimallerinin varlığından söz edilmemektedir. Ancak toplumda zaman zaman bu tür beklentiler gözlemlenmektedir. Oysa ki bayındırlık projeleri aracılığı ile bulunan arkeolojik kalıntılar, kentler hakkında bilgi elde edilen kaynaklardır. Örneğin, bayındırlık projeleri kapsamında, İstanbul Yenikapı'da gerçekleştirilen kazılar aracılığı ile İstanbul'un tarih öncesi verileri, kent merkezine taşınmıştır.

yıllarda arkeolojik miras için bir tehlike olarak algılansa da günümüzde kent içerisindeki arkeolojik kalıntılara ulaşmanın önemli bir aracın bayındırlık projeleri olduğu söylenebilir.

Arkeolojik bilginin önemi ve arkeolojik bilgiye ulaşma konularına, 4. maddede, “Araştırma” başlığı altında yer verilmiştir. Arkeolojik mirasın korunması konusunda, kalıntının içeriği hakkında mümkün olan en ayrıntılı bilgiye ulaşılması gerekliliği vurgulanmıştır. Mirasın korunması ve yönetilmesinde öncelik arkeolojik araştırmaya, bir diğer deyişle arkeolojik bilgi edinmenin en temel yöntemine verilmiştir. Arkeolojik araştırma ile elde edilecek bilgilerle ortaya çıkacak envanter, temel veri tabanını oluşturacaktır. Tüzükte “...envanter hazırlamak sürekli ve dinamik bir süreçtir.” ifadesinden, sözü edilen bilginin tekrar ve yeniden inşa edilmesi, bilgi üretiminin yalnız bir seferle sonlanamayacağı çıkarımında bulunulabilir. Ayrıca koruma önlemi alınması için yüzeysel bir bilginin dahi başlangıç noktası oluşturabileceğinden, “...envanterin, değişik önem ve güvenilirlik düzeyinde bilgileri içermesi gerektiği” vurgulanmaktadır. Dolayısıyla elde edilen bilginin sınırlı ve tanımlı bir çerçeve içerisinde ele alınmasından çok, bilgi yığılmasının tercih edildiği anlamı çıkarılabilir. Tüzükte arkeolojik bilgi, arkeolojik mirasın araştırılmasıyla, bir diğer deyişle kazı pratiğiyle ilişkilendirilmiştir. “Araştırmalar, zarar vermeyen tekniklerden örnek alma ve kazıya kadar değişen yöntemleri kapsar.” ifadesine yer verilmiştir. Arkeolojik kazılar sırasında bazı kalıntıları yok etme zorunluluğu ile karşılaşıldığında, belgelenecek kaldırılacak olanlar arasında tercih yapılması* gerektiği vurgulanmış ve duruma özel** karar alma önerisi getirilmiştir. Kazı; kentsel büyüme, arazi kullanım değişimi, soygun, doğal bozulma gibi koşullarda teşvik edilmektedir. Bir diğer deyişle, kazı yapmanın zorunlu kalındığı durumlar sıralanmıştır. Tehlike altında olmayan alanlarda, kazı yapılmasının araştırma kazıları ile söz konusu olabileceği belirtilmiştir.

Tüzüğün 4. maddesinde arkeolojik araştırmanın gerekliliğine değinilmekle birlikte, aynı maddede kazılan alan içerisindeki tüm bölgenin kazılmaması, dokunulmamış bir bölgenin bırakılması önerilmiştir. Öngörüşlerde arkeolojik bilgi önemsenmekle birlikte, kazılara yönelik önerilerin olduğu maddelere yer verildikçe daha muhafazakar bir tutum göze çarpar. Arkeolojik sit alanlarının tamamının kazılmaması ve rezerv alanların bırakılması, arkeolojik stoğun gelecek kuşakların daha da gelişmiş teknolojilerine emanet edilmesi nedeni ile önerilmektedir. Ayrıca, “zorunlu olmadıkça bazı arkeolojik sit alanları için kazı izni verilmesi

* Bir anıtın dahi ortadan kaldırılmasının söz konusu olabileceğine değinilmektedir.

** Koruma disiplini her koruma sorunu için özel karar alma, bir diğer deyişle, vakaya göre karar alma görüşü, “caso per caso” “vaka modeli” terimi ile ifade edilmektedir.

ilke olarak uygun görülmemektedir” ifadesinde yer alan “bazı arkeolojik alanların” hangileri olduğu belirtilmemiştir. Arkeolojik kazılara izin verilmesi hakkında yaygın olan tutucu yaklaşımlara “2.1. Arkeoloji” başlığı altında da yer verilmişti. Bilginin üretilmesi desteklense de, arkeolojik alanın bir kısmının kazılması, kazılan bölgelere minimum müdahale edilmesi gibi yaklaşımlar da yer almaktadır. Tüzüğün 6. maddesinde kalıntıların taşınma konusuna değinilmekte ve kalıntıların oldukları yerde bırakılmaları önerilmektedir. Oysa, arkeolojik korumada kalıntının taşınıp taşınmamasındansa, kalıntıdan bilgi elde edilmesi kriterinin önemi daha önce vurgulanmıştı.

Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü’nde öncelikli tercih, anıtların yerinde korunması yönündedir. Mirasın bazı öğelerinin taşınmasının, mirası özgün ortamında koruma kuralının çiğnenmesi anlamına geleceği vurgulanmıştır. Görüldüğü gibi koruma alanının öncelikli tercihi (koruma başarısı) kalıntıyı yerinden kaldırmamakla ilişkilendirilmiştir. Bu yaklaşım da beraberinde arkeolojik kalıntılara dokunmadan koruma hatta mümkün oldukça kazı yapmama yaklaşımını geliştirmektedir. Yerinde korumayla ilgili bir diğer görüş de “Arkeoloji Eğitimi” başlığı altında ele alınmıştır. Tüzükte, üniversitelerdeki arkeoloji eğitiminin amacı belirlenirken, “koruma politikaları doğrultusunda yaklaşımların, kazı yapmaktan, yerinde korumaya doğru değiştiğinin gözönüne alınması” gerekliliği söylenmiştir. Kalıntıların üzeri açılrsa da, bulunduğu yerde bırakılması desteklenmektedir. Bu yaklaşım da *koruma önlemi* ile temellendirilmektedir. Koruma disiplini, kazıdan elde edilecek bilgiden uzaklaştığı gibi, arkeoloji disiplini de pratik kazı alanından uzaklaşmaktadır. Ayrıca bu yaklaşım, modern yapılar ile arkeolojik kalıntıların bir arada çözümlenebileceği projelerin sınırlandırılmasına da neden olabilir. Bu da arkeolojik kalıntılar ile modern mimarlık ürünlerinin bir arada ve iç içe bulunmasıyla sergilenebilecek *süreklilik* olgusunun gerek oluşumunu gerekse sunumunu kısıtlamaktadır. Arkeolojik mirası yerinde korumak amacıyla mirasa dokunmama yaklaşımı, arkeolojik kültür varlığından bilgi elde etme olasılığının ortadan kaldırılması anlamına da gelir.

Arkeolojik kalıntılardan elde edilen bilginin aktarımı “Sunuş, Bilgi, Yeniden Yapım” başlıklı (7.) maddede ele alınmıştır. Arkeolojik bilgiyi sunma konusu; geçmiş toplumlara ait bilgi aktarırken, mirasın korunmasında da olumlu etkiler yaratan bir unsur olarak ele alınmıştır. Bilginin çeşitliliği bağlamında “...geçmiş anlamanın çok yönlülüğü”ne yine aynı madde kapsamında yer verilmiştir. Arkeolojik mirasın sunumu içerisinde de “yeniden yapım ile sunma”nın bir alternatif olarak önerildiği görülür. Arkeolojik mirasın yeniden yapımının deneysel araştırma ve yorum gibi iki önemli işleve hizmet ettiği belirtilmiştir. Yeniden yapım

müdahalelerinde, mevcut arkeolojik verilere zarar verilmemesi, özgün niteliklerin korunabilmesi kaynakların tümünden ve mevcut arkeolojik bilgiden yararlanılması gerekliliği belirtilmiştir. Mümkün olduğunda, yeniden yapımların doğrudan arkeolojik kalıntıların üzerinde gerçekleştirilmemesi ve yeniden yapım uygulamasının ayırt edilir olması önerilmiştir. “2.1.1. Katmanlaşma ve Yığılma Kavramları” başlığı altında yeniden yapımların gerçeği yansıtma problemleri, eşdeğerlik algısı, gerçeğin yok olması problemleri araştırılmıştır. Sözü edilen yeniden inşa teknikleri, bu detayda, ilk kez bu tüzükte vurgulanmaktadır.

İçeriğinden de anlaşıldığı gibi 1990 yılına ait “Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü” arkeolojik mirasla ilgili uzun yıllar bir kılavuz görevi görmüştür. Bu tüzük, arkeolojik bilgiye verdiği önem ile diğer yasal ve yönetsel düzenlemelerden farklılaşmaktadır. Ancak arkeolojik bilginin önemini vurgulaması ile farklılaşan tüzük metninin, arkeolojik koruma uygulamaları konusunda muhafazakar bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Bir diğer deyişle arkeolojik bilginin önemi vurgulansa da, arkeolojik koruma ile ilgili öneri maddelerine gelindiğinde, bilginin kazı pratiğinden üretilebilirliği göz ardı edilmiştir.

3.1.3 Arkeolojik Sitlerin Sınıflandırılması: 1999 Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı

Türkiye’de kentsel çevreler, tıpkı nesnelere gibi derecelere ayrılarak sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırmalar doğrultusunda koruma kararları alınmaktadır. Koruma alanında çevre, -nesne ve boşluklar bir arada ele alınıp- *sit* kavramı ile değerlendirilir. Sit ilan edilen çevreler içeriklerine göre (tarihi, doğal, kentsel gibi...) sınıflandırılırken, söz konusu çevre arkeolojik alan olduğunda bu sınıflandırma sayısal derecelendirmelerle (1. derece, 2. derece, 3. derece gibi...) adlandırılmakta. Nesne sınıflandırmasının ölçek kavramına temellendirilmesinin sebep olduğu koruma tehditlerine daha önce değinilmişti. Benzer kabullerle gerçekleştirilen kentsel çevrenin sınıflandırılması ve bu sınıflara ait koruma kararı geliştirilmesi sorunsalı da bu başlık altında ele alınmakta. Arkeolojik sitlere uygulanan sınıflandırma, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından, 05.11.1999 tarihli, 658 nolu ilke kararı ile belirlenen “Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı” kapsamında incelenmektedir.

İlke kararında da belirtildiği gibi, Türkiye’deki “Arkeolojik Sit Alanı”na ait koruma ve kullanma koşulları 4 grupta ele alınmakta. Arkeolojik sitler; 1., 2., 3. derece arkeolojik sit alanı olarak sınıflandırılırken; 4. grubu “Kentsel Arkeolojik Sitler” oluşturur. Arkeolojik sit

alanlarının tasnifi -sınıflandırılması-, bu sit türünün arkeolojik bilgiye dayandırılan bir tarifi yapılmadığından yetersizdir. Arkeolojik sit alanlarının sınıflandırılma ölçütlerindeki belirsizlikler, uygulamadaki aksaklıkların nedenlerindedir. Bir diğer deyişle, arkeolojik sit derecesinin 1'den 2'ye değiştirilmesi, sit kararının bozulması ya da sit alanına ait sınırın değiştirilmesi için gereken ölçütler belirlenmemiştir*. İlke kararında sitlerin derecelendirilme kriterleri değil, yalnız derecelerine göre koruma ölçütleri belirlenmiştir. Sit alanlarının; numaraları arttıkça, alana yapılabilecek müdahale sınırları da genişlemekte. Müdahalenin en çok kısıtlandığı 1. derece arkeolojik sit alanı için; "...korumaya yönelik bilimsel çalışmalar** dışında, *aynen korunacak sit alanı*" ifadesi kullanılmaktadır. 1. derece arkeolojik sit alanlarının taşıdıkları arkeolojik değerler açısından korunmalarında gösterilmesi gereken hassasiyet açıktır. Bu sitler aynı zamanda, sözü edilen içerikleri açısından da en fazla bilgi üretilebilecek alanları oluştururlar. Korumaya yönelik bilimsel çalışmalar dışında, tarımsal ekimler, maden ocağı işletimi, toprak ve kum tahliyesi, atık dökümü, ağaçlandırma ve bunun gibi alandaki arkeolojik stoka zarar verebilecek pek çok faaliyet, ilke kararı ile yasaklanmıştır. 1. derece arkeolojik sit alanlarına yönelik sınırlamalar, kent dışındaki konumları nedeniyle tarımsal faaliyetlere yöneliktir. Höyük ve tümülüslerin üzerinde yer alan kırsal yerleşmelere ait yapıların kaldırılmaları gerekliliği ilke kararında yer almazken, uygulamalarda kırsal yapı stoğunun kaldırılması kararları, ilgili koruma kurullarınca alınabilmektedir***.

Arkeolojik sit alanlarının dereceleri arttıkça müdahale izinlerinin sınırları da genişlemekte. 2. derece arkeolojik sit alanında, 1. derece arkeolojik sit alanından farklı olarak, yapıların basit onarımlarının yapılabileceği belirtilmektedir. Bu ifadeden 2. derece sit alanında yapılaşmanın olanaklılığı anlaşılabilir. 3. derece arkeolojik sit alanlarında ise "yeni düzenlemelere izin verilen alanlar****," ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla 1. derece arkeolojik sit alanında yapılaşmadan söz edilmezken, alanın derecesi arttıkça, yapılaşma ölçütleri belirir. Arkeolojik

* Türkiye'deki arkeolojik sit alanlarının tescilinin, bilimsel yöntemli arkeolojik yüzey araştırmalarına dayalı olmadığına N. Tuna da değinmiştir. Sit alanı sınırlarının saptanmasında kullanılan kriterlerin belirlenmesi, Kültür Bakanlığı'na bağlı uzman kadroların bilgi ve becerisi ile sınırlıdır. Uygulama, yüzeyde görülen yapı kalıntıları ve malzemenin açığa çıktığı alanları saptamaya yöneliktir. Sınır değişikliklerindeki rastlantısallık, kriterlerin bilimsel araştırmalara dayandırılmasıyla önlenir. Örneklemeli yüzey malzemesi toplama yöntemi, elektrikli direnç, manyetik alan araştırmaları, uzaktan algılama gibi tekniklerin uygulanması ile arkeolojik sitelerdeki yığılmaların nitelik ve niceliği hakkında değerlendirmeler yapılabilir (Tuna, 1998).

** Korumaya yönelik bilimsel çalışmaların içeriği şu şekilde maddelenmiştir: a. Zorunlu durumlarda yapılacak altyapı çalışmaları b. Ören yeri olduğu durumlardaki, gezi yolu, meydan düzenleme, açık otopark, WC, bilet gişesi, beki kulübesi gibi ünitelerin inşası.

*** Bu tür uygulama örnekleri için bkz. "Türkiye Arkeoloji Yerleşmeleri-TAY Projesi İnceleme Raporları" [www.tayproject.org]

**** Yeni düzenlemeler ile Geçiş Dönemi Yapılanma Koşulları'na ve Koruma Amaçlı İmar Planı'na uyma zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır. Yapılanma koşulları ve imar planlarındaki uyum kriterinde; yoğunluk, işlev,

alanların üzerinde gerçekleşen yapılaşma, o bölgedeki yerleşim kültürüne ait sürekliliğinin ve yığılmanın göstergeleridir. Ancak sözü edilen yığılma, kent dışındaki arkeoloji alanlarından çok kent merkezlerinde görülmekte. Yığılma aracılığı ile bilgi üretilmesi ve elde edilen bilginin koruma alanında birer koruma ölçütü olarak kullanımı da yine kentsel arkeolojik alanlarda gerçekleşebilmektedir.

Kullanım koşullarına göre derecelendirilen sit alanlarının 4. grubunu “Kentsel Arkeolojik Sitler” oluşturur*. Kentsel arkeolojik sit alanı, “Arkeolojik sitlerle, 2863 sayılı Yasanın 6. maddesinde tanımlanan korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarını içeren ve aynı yasa maddesi gereği korunması gerekli kentsel dokuların birlikte bulunduğu alanlardır” şeklinde tanımlanmıştır. “Kentsel Arkeolojik Sit Alanı”nın, “korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı” ve “korunması gerekli kentsel doku”yu *bir arada* bulundurması beklenmektedir. Dolayısıyla kentsel arkeolojik sit alanının “Karma Sit Alanları” içeriğinde olduğu gibi, (arkeolojik doku ve kentsel doku) birden fazla koruma alanını barındırdığı söylenebilir. “2.1. Arkeoloji” başlığı altında yer verilen kent içerisindeki her arkeolojik buluntu alanının kentsel arkeoloji içerikli alan olup olmadığı araştırmasına, ilke kararındaki tanımlama açıklık getirmektedir. Tanımda da belirtildiği gibi öncelikle korumaya değer bir kentsel dokunun varlığı söz konusudur. Dolayısıyla tekil bir yapı altında bulunan tek bir arkeolojik kalıntıya ulaşılması, alanın kentsel arkeoloji niteliği kazanması için yeterli değildir. Ancak arkeolojik kalıntının yakın çevresinin geleneksel kent dokusu ile bütünleştiği belirlendiğinde alan kentsel arkeolojik sit alanı olarak nitelendirilmektedir. Daha önce değinilen kentsel arkeolojik sit alanı niteliği bu tanımla netleşir. Örneğin, geleneksel dokunun yitirildiği bir alanda arkeolojik stoğa ulaşılması durumunda alan, kentsel arkeolojik sit alanı olarak değerlendirilmeyecektir. Tanıma göre, kentsel arkeolojik sit alanı niteliği, hem arkeolojik stoğa hem de üzerinde birikmiş geleneksel dokuya dayandırılmakta. Sonuç olarak kent içerisinde arkeolojik nesne varlığının yeterli olmadığı, kentsel arkeolojik sit alanı nitelmesi için kentsel yığılmanın varlığının da arandığı söylenebilir.

İlke kararında envanter çalışmalarına yer verilirken, arkeolojik değerlerin** kapsamlı

gabari, yapı tekniği ve malzeme uyumlarına değinilmektedir.

* Kentsel Arkeolojik Sit Alanları ile ilgili, 15.04.2005 tarihinde 702 numaralı karar ile “Kentsel Arkeolojik Sit Alanları Koruma ve Kullanım Koşulları” belirlenmiştir. Kentsel arkeolojik alanlarla ilgili, yalnız bu alanları içeren ilk ilke kararı olma niteliği taşısa da içeriğindeki tanımlamalar ve koruma önerileri bağlamında 1999 yılına ait Arkeolojik Sitlerin 4. grubu olan kentsel arkeolojik sitlere ait içerikten daha detaylı bir öngörüü barındırmaz. Bir diğer deyişle, 1999 tarihli ilke kararının 4. maddesindeki içeriğin kullanılması ile tekrar oluşturulmuş aynı içerikli bir ilke kararı özelliği taşır.

** İlke kararlarında “arkeolojik varlık” ve “arkeolojik değer” kavramlarının her ikisinin de kullanımına rastlanır.

envanterinin hazırlanmasına, bu envanter çalışması sonucunda hazırlanacak planlar onanmadan parsel ölçeğinde uygulama yapılmamasına değinilmiştir. Dolayısıyla, envanter çalışmasının ardından onanması gereken bir “Koruma Amaçlı İmar Planı” yasal olarak beklenmektedir. Söz konusu planda tıpkı 2. ve 3. derece sit alanlarında olduğu gibi, bir diğer sınırlandırma konusu olarak değerlendirilebilecek işlev uyumu beklentisi yer almaktadır. Altyapı hizmetleri sırasında, toprak kullanımını en alt düzeyde tutma* ve kültür katmanına** zarar vermeme uyarıları yer alır. Ayrıca 2. ve 3. derece sit alanlarında da bulunan malzeme tekniği ve gabari uyum beklentisi kentsel arkeolojik sit alanları için de yinelenmiştir***.

İlke kararında, kentsel arkeolojik sit alanlarındaki mevcut yıkıntı temeller üzerine, orijinal yapıların tekrar inşa edilebileceği belirtilmiştir. Yeniden inşanın gerçekleşebilmesi için gereken şartlar; yapının korunması gerekli kültür varlığı niteliği taşıması, içinde bulunduğu sitin tarihsel kimliğinin canlandırılmasına katkı sağlaması, yapıya ait eski bilgi, gravür, fotoğraf, belge gibi dokümanların bulunması olarak maddelenmiştir. Yeniden inşa edilecek söz konusu kalıntıların orijinaline ait belgeler aranıyor olsa da, söz konusu inşaatlar maddi kalıntı olarak sınırlı veriden üretilecek projeleri oluşturmaktadır****. Kalıntıya dayanarak gerçekleştirilecek yapı inşaatında, belge niteliği taşıyacak veri toplansa da, maddi kalıntının azlığı projenin geçerliliğine gölge düşürebilir. Ayrıca yeniden inşa edilen yeni tarihi yapı, eskilik niteliğini taşıyamayacak, dolayısıyla uygulama, yeni bir “eski yapı” inşaatını içerecektir.

Arkeolojik varlık tanımının kullanıldığı yerlerde arkeolojik kalıntının yalnızca var olduğu işaret edilirken, arkeolojik değer tanımının kullanılması ile arkeolojik varlığın yanı sıra kalıntının içerdiği bilgiye ve bir değer olarak varlık göstermesine vurgu yapıldığı düşünülebilir.

* Altyapı çalışmalarındaki toprak kullanımının yoğun veya alt düzeyde olması arasındaki farka, tesisat çalışması ve metro çalışması arasındaki toprak kullanımı örnek verilebilir.

** İlke kararlarında, katmanlar için kentsel katman yerine kültür katmanı kavramının kullanıldığı gözlenmektedir. Kentsel katmanın kültür katmanına göre daha geç tarihlerde kullanılmaya başlanan bir terim olduğu söylenebilir. Bir diğer deyişle kentsel katman, daha yeni bir ifadedir. Kültür katmanı, (*kültür katı, kültür tabakası, yeraltı katmanı*) ifadelerine de rastlanır) koruma ve arkeoloji literatüründe, kazı sırasında karşılaşılan, farklı dönemlere ait kültürlerin oluşturduğu maddi birikim anlamında kullanılmıştır. Kent katmanı ise kentsel okumalarda kullanılan, fiziki kazının zorunlu olmadığı, sosyal katman, işlev katmanı gibi anlamlarda da kullanılabilen bir kavramdır.

*** Kültür katmanının korunması ile gabari uyumu arasındaki ilişki; arkeolojik stoğun bulunduğu alanlarda, çok katlı yapıların inşası için derin temeller açılmasının engellenmesi amacıyla getirilmiş bir kısıtlama olarak kurgulanabilir. Gabari gibi malzeme konusundaki kısıtlamaların da, bu alanlarda geleneksel yapı malzemelerinin hafifliği ve geri dönüşümünün betonarme-çelik gibi modern yapı tekniklerine göre tercih edilmesini teşvik amacıyla yapıldığı düşünülebilir.

**** “2.1.1. Katmanlaşma ve Yığılma Kavramları” başlıklı bölümde açıklanan katman inşası, var olan yığılma ortamı içerisinden elde edilen orijinal malzemeler ile gerçekleştirilen uygulamaları içerir. Kalıntılara dayanarak yeniden yapı inşa etmek ise katmanların inşa edilmesinden farklı bir koruma anlayışını içerir. Kalıntılara dayanarak gerçekleştirilecek yapı inşaatı ile bulunduğu yerden sökülen malzeme ile inşa edilen katman arasındaki en önemli farklardan biri, katmana ait malzemelerin tümünün orijinal yığılma ortamından elde edilmesidir.

“Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı” kentsel arkeolojik sit alanının tanımı, kullanım ve koruma koşullarıyla ilgili ilk ulusal yasa kararıdır. Kullanım koşullarında yer alan koruma ölçütleri, kent içindeki arkeolojik kalıntıların korunmasına yönelik kararları içerirken, modern kent yaşamındaki yapılaşma olanaklarına bazı kısıtlamalar getirmekte. Koruma Kurulları, ilgili alanın özgün şartlarına göre kararlar üretebilmekte, arkeolojik kalıntıların korunması ile ilgili ölçütleri çeşitlendirebilmektedirler*. Alınan bu kararlardan bazı örneklerle “4. İstanbul Tarihi Yarımada Boşluklarında Kentsel Arkeolojik Yığılmanın Araştırılması” başlıklı bölümde yer verilecektir.

3.2 Nesne

Koruma kararlarını etkileyen nesneye ait değerler; Nara’da gerçekleştirilen konferans kapsamında ele alınmaktadır. Nesneyle kurulan gelenekselleşmiş pratiklere güncel ilişkilerin eklenmesi, geleneksel değerleri tanımlayan bilgilerin derlenmesi gibi konular konferansın içeriğini oluşturur. Ayrıca, nesnelere ait özgünlük ve tarihsellik değerlerinin korunması konularına da yer verilmiştir. Konferans metninde *geleneksellik* kavramının ele alınış biçimi ilgi çekicidir. Geleneksel kavramının anlamı, geçmişe ait alışkanlıkların günümüzde de sürüyor olması şartını içerirken, (bir diğer deyişle gelenekselleşmişse zaten günümüz pratiğine dahil olmuştur gibi bir öngörü geliştirilebilirken) konferansın bu vurgusu araştırmaya değerdir. Konferans metnini incelemeye değer kılan bir diğer unsur da, toplumların uzlaşmaları sonucu uzun zamanlar içerisinde gerçekleşebilen gelenekselleşme, gündelik pratiğe dahil olma, geleneğin sürmesinin sağlanması gibi konulara yer veren konferans metnine ait dilin sıradanlığıdır.

Konferans içeriğindeki özgünlük değerlendirmelerine yer vermeden önce; koruma alanının gelenek ve muhafazakarlık kavramları karşısındaki pozisyonel tutumuna kısaca değinilebilir. Korumanın dün, bugün ve yarın ile kurduğu ilişki geleneksel ya da muhafazakar kavramları aracılığıyla araştırılabilir. *Muhafazakar* koruma kararları; yarının içerisine günümüzü olduğu gibi aktarma beklentisi nedeniyle eleştirilir. Oysa dün, bugün ve yarın ile kurulan ilişkiyi belirleyen geleneksel tutum, içeriğinde *değişimi* de barındırır. Aynılıktan çok değişim olgusu ile öne çıkan geleneğin sürekliliği için değişim gerek şarttır. Geçmişin bugün ile uyum sağlayarak devam etmesi anlamına gelen gelenekçi tutum, koruma anlayışı ile örtüşen, ancak

* Üsküdar’daki Marmaray Kazıları hakkında İstanbul III Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu ve Tarihi Yarımada’daki İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu kararları örnek gösterilebilir.

muhafazakar göndermeleri barındırmayan bir içeriğe sahiptir.

3.2.1 Nesne Değerleri: 1994 Japonya Nara Özgünlük Konferansı

Nara Özgünlük Belgesi; UNESCO, ICOMOS ve ICCROM* işbirliği ile tüm ülkelerin kültürel ve toplumsal değerlerine saygılı bir özgünlük kavramının ortaya konması hedefi ile düzenlenmiştir (Erder, 1987). Özgünlük kavramının, topluma ve kültüre karşı saygılı olması bir hedef olarak belirtilse de, sözü edilen saygınlık olgusunun neleri içerdiği, konferans metninde yer almaz. Bir ülkenin hatta tüm ülkelerin kültürel ve toplumsal değerlerine saygılı *olmayan* bir özgünlük kavramının içeriği hakkında da herhangi bir açılımda bulunulmamıştır. Nesnelere ait özgünlük değeri, o kültüre ait orijinal ve otantik olan, diğer bir ifadeyle, geçmişe ait mevcut özelliklerini koruyan nesnelere atfedilen bir değer olarak tanımlanmıştır. “2.2.2. Koruma Nesnesi” başlığı altında nesnelere ait özgünlük değerine ve özgünlük değeri ile ilişkilendirilen tarihsellik değerine değinilmiştir. Özgünlük ve tarihsellik değerleri ile nesnelere, içinde buldukları kültürel ortama çeşitlilik katarlar. Nara Konferans metninde kültürel çeşitliliğe “Kültürel Çeşitlilik ve Miras Çeşitliliği” başlığı altında yer verilmiş ve bu çeşitliliğin yalnız korunmasının değil geliştirilmesinin de insanlığın gelişimi için önem taşıdığı vurgulanmıştır. Kültürlerin barındırdığı çeşitliliğin sürdürülmesi bağlamında “...bir yapının tarihini ve *anlamını tanımaya*, maddi olarak korunmasını sağlamaya ve gerektiğinde restore ederek değerlendirmeye yönelik işlemler” ifadesiyle koruma eylemi tanımlanmıştır. Nesneye ait özgünlük ve tarihsellik değerlerinin sürdürülmesinin de ancak koruma yolu ile gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir.

“2.2.2. Koruma Nesnesi” başlığı altında araştırılan nesne değerlerinden anlam, özgünlük ve tarihsellik değerleri Nara Özgünlük Konferansı’nda üzerinde durulan değerler arasındadır. Konferans metninin 9. maddesinde, “Değerler ve Özgünlük” başlığı altında, yapının özgünlüğü konusunda varılacak yargının temelini, değerleri tanıma ve anlamının oluşturduğu belirtilmektedir. Değerin tanınmasının ve anlaşılmasının da hem biçimle hem de malzemeye ilgili olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmada, biçim ve malzemeye ait niteliklere “bilimsel değerler” içerisinde yer verilmiştir. Çalışmada üzerinde durulan *yığılma* olgusunun içinde yer alan *bağlaşıklık değerine* karşılık gelecek bir *anlama*, diğer bir deyişle, nesnenin *konumlanmasının* nesneye atfettiği değere, belgede değinilmemiştir.

* ICCROM C. Erder’in deyimiyle kültürel varlıkların korunması ve onarımı konusunda gerçekleşen ilginin uluslararası düzeyde ürünü olan bir oluşumdur. ICOMOS ve ICCROM’un kuruluşu ve içeriği ile ilgili bkz. C. Erder, (1987) “Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji”

Konferans metninde, nesnelere ait değer kriterlerinin sabit olmadığı, değerlere ait yargıların değişebilirliği üzerinde durulmuştur. Özgünlük değerinin belirlenmesinde, “Özgünlük değerlendirmelerini değişen koşulların ışığında güncelleştirme” önerisinde bulunulmuş, nesnelere ait değer ölçütlerinin sabit olmadığı vurgulanmıştır. Ayrıca kültür varlıklarına atfedilmiş değerlerin güvenilirliği konusundaki yargıların kültürden kültüre, hatta aynı kültür içinde değişebildiği, değer yargılarının ve bunlara bağlı özgünlük değerlendirmelerinin tek ve değişmez ölçütlere dayandırılmayacağı belirtilmiştir. Dolayısıyla, her kültüre ait özgün niteliklerin tanınması öne çıkarılmıştır. Konferans metninin 1. Ek Belgesinde, “Kültür ve miras çeşitliliğine saygı çerçevesinde katı formüller ya da standart işlemler dayatmaktan kaçınmak için bilinçli bir çaba göstermek gerektirir.” ifadesine yer verilmiştir.

Nara Özgünlük Belgesi’ne, nesneye ait değerlerin uluslararası koruma tüzüklerinde hangi içerikle yer aldıklarının ortaya konması amacıyla yer verilmiştir. Bu tüzüklerdeki nesne değerleri, evrensel geçerlilik beklentileri ile ele alınmaktadır. Dolayısıyla uluslara özgü değerlere ve bu değerlerin korunması sorunlarına karşılık gelecek koruma önerilerine ait ipuçları, sözü edilen tüzüklerin içeriklerini oluşturmaz. Ulusal koruma anlayışlarının dayandırıldığı koruma nesnelere ait değerler, ilgili kültüre ait algı ve değerlendirmeler sonucu gelişir. Daha önce de değinildiği gibi koruma alanındaki ulusal uzlaşma ve kültürel yapılanmayla gelişen değerlerle ilgili yargılamalar, o kültür içerisinde belirlenmekte ve aynı kültür içerisinde farklılıklar göstermektedir. Nara Özgünlük Belgesi’nde; kültür, kültürel saygı gibi çeşitli kavramlara ait karşılıkların yeterince açıklanmadan kullanıldığı göze çarpar. Belgede nesneye ait özgünlük değeri, nesnenin konumu, pozisyonu, (çalışma kapsamında kullanılan terimlerle ifade etmek gerekirse) içerisinde bulunduğu ortamla ilişkisini sağlayan bağlaşıklık olgusuyla ilişkilendirilmez.

3.3 Boşluk

Korumanın ilgi alanına giren varlıkların sayısındaki artış, ilginin; tek yapıdan yapı gruplarına, yapıların yakın çevrelerine, bölgelere hatta kentlere doğru genişleme süreci daha önce incelenmişti. Koruma disiplininde, korunması gerektiği düşünülen kentsel çevre; yapı ve boşlukları kapsayan bir bütün olarak ele alınır (Howard, 2006). Sözü edilen bütünün içerisinde değerlendirilen kentsel boşluklar, çalışmada, yapılardan bağımsız olarak başlı başına bir koruma varlığı olarak incelenmekte. Korumanın ilgi alanına giren varlıkların sayısındaki artışa karşın, koruma sürecinin nesne merkezli yapısı değişmemiştir. Bu sürecin koruma konferanslarındaki yansımalarına bu başlık altında yer verilmektedir.

3.3.1 Anıtın Çevresine İki Yaklaşım: 1931- 1933 Atina Toplantıları

1931 Atina Konferansı ve 1933 Atina Anlaşması, tarihi çevre ile ilgili alınan kararlar kapsamında birbirine zıt iki görüşü barındırır. Birinde; tarihi nesneyle ilişkisi bağlamında bir değer olarak görülen tarihi çevrenin korunması önerilirken, diğer toplantıda tarihi nesnenin tek başına anıtlştırılması amacıyla yakın çevresinin yıkılabileceği önerisine yer verilmiştir. 1931 Atina Konferansı sonuç bildirgesinde *tarihi anıtların etrafına* saygı gösterilmesi gerekliliği, “Tarihi Anıtların Estetik Değerinin Arttırılması” başlığı altında, bir diğer deyişle, estetik kaygıyla yer almıştır. “Tarihi anıtın etrafı” olarak tarif edilen koruma bölgelerine manzaralar da dahil edilmiş “...bazı özellikleri olan güzel görünüşlü manzaraların oluşumu korunmalıdır” ifadesi kullanılmıştır (Erder, 2007). Atina Konferansı’nda anıt çevresine saygı gösterme gerekliliği vurgusu, 1933 yılındaki Atina Anlaşması’nda, anıt çevresinde boşluk oluşturma önerisine dönüşmüştür. Bir başka deyişle, koruma pratiğinde kültür varlıklarının yitirilmesine sebep olan, anıtın çevresindeki dokunun ortadan kaldırılması yaklaşımı, bu madde ile meşrulaşmıştır. “Tarihi değeri olan bazı anıtların etrafındaki sefil ve sağlığa zararlı evlerin yıkılması, bazı durumlarda, yüzyılların sağladığı ortamı bozabilir” (Erder, 2007) ifadesi ile yüzyılların sağladığı *birikim* ortamı, anıtların ürünü olarak ele alınmış, “sefil ve sağlığa zararlı evlerin” bu birikime olan katkıları yadsınmış, yüzyılların sağladığı birikim, yalnız anıttaki birikime indirgenmiştir. Maddede, söz konusu *bozulan ortam* karşısında duyulan üzüntünün yansıtılmasının ardından, durumun önüne geçilebilmesi için de yeşil alan yaratma önerisi ile çözüm üretilmiştir: “...Bu üzücü fakat önüne geçilmez bir şeydir. Durumdan yeşil alanlar açmak sureti ile yararlanılabilir.” (Corbusier, 2009) Anıt çevresindeki yıkımların ardından bu yaklaşım 1964 yılında Venedik Tüzüğü ile değiştirilse de bu tür uygulamaların sonlanması çok daha uzun yıllar içerisinde gerçekleşebilmiştir. Türkiye’de de, sözü edilen anıtların etrafındaki *köhne* olarak nitelenen dokunun temizlenmesi için gerçekleştirilen yeşil alan oluşturma yaklaşımı ile pek çok tarihsel doku yitirilmiştir. Korumanın nesne merkezli yaklaşımının en açık örneklerinden biri olan anıt etrafını boşaltma uygulaması, 1964 Venedik Tüzüğü ile konferans metinlerinde değişse de, yaklaşım “anıt etrafını boşaltma”dan “anıt etrafını koruma”ya evrilmiştir. Dolayısıyla *anıt etrafı* söylemi değişmemiş, nesne vurgusu sürmüştür. Tarihsel çevrelerin ele alındığı bu iki toplantıda, anıtın yakın çevresi olarak değerlendirilen alanların, çalışmada kent boşlukları olarak adlandırılan mekanlardan en önemli farkı kuşkusuz nesneyle kurulan ilişkidir. Korumanın kentsel mekana bir koruma değeri atfetmesinin tek yolu, tarihsel bir nesnenin varlığıdır. İki toplantıda alınan farklı iki çevre yaklaşımında anıtın çevresi korunabilir ya da yıkılabilir. Ancak her iki durumda da çevreye atfedilen; tarihsellik, özgünlük gibi koruma değeri, içerikteki nesnelere

aracılığıyla kazandırılmaktadır. Zemin altındaki yığılma potansiyeli ya da kentsel boşluğa ait karakteristikler çevreyi korumanın ölçütleri arasında yer almamıştır.

3.3.2 Bir Değer Olarak Anıt Çevresi: 1964 Venedik Tüzüğü

1957 yılında Paris'te toplanan "I. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi"nde, "kent içerisinde tek anıt" kavramından "anıt olarak kent" kavramına doğru geçiş *-kent bütünüünün bir nesne olarak algılanışı-* gözlense de, anıtın çevresiyle birlikte ele alınışı 1964 Venedik Tüzüğü ile gerçekleşmiştir (Erder, 2007). Kongrenin ardından yayınlanan Venedik Tüzüğü'nün ilk maddesinde; "Tarihi anıt kavramının yalnız bir mimari eseri içine alamayacağı, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsadığı" belirtilmiştir. Toplantıda koruma kavramının kapsamı, anıttan veya binadan -nesneden- tarihi kentsel veya kırsal alanlara -boşluğu da içeren yakın çevreye- doğru genişletilmiş; bütünlük (integrity) kavramı vurgulanmıştır (Jokietho, 2008). Koruma alanında birçok yeniliği içerisinde barındıran tüzük, kent ve çevre ile ilgili çok sayıda madde içermemekte, tek yapı ölçeğinde koruma kararlarına ağırlık vermektedir. Ancak tarihi çevre kaygısının resmi olarak bir tüzükte yer alması ve anıtın tek başına değil çevresi ile birlikte -anıtın tüm çevresiyle bütün bir nesne olarak- değerlendirilmesi gerekliliğini bu netlikte vurgulaması açısından ilk tüzük olma niteliği taşımakta.

Daha sonraki yıllarda hazırlanan tüzük, anlaşma ve kartalarda, Venedik Tüzüğü'ne atıfta bulunmak bir gelenek halini almış, Venedik Tüzüğü koruma literatüründe adeta bir kutsal metin ya da anayasa metni görevi görmüştür. C. Binan, Venedik Tüzüğü'nü, çağdaş koruma kavramının kilometre taşı ve koruma kavramının ilkeleştiği ilk metin olarak niteler (Binan, 1999). Görülüyor ki, bu tüzüğün ardından oluşturulan koruma metinleri, büyük oranda, Venedik Tüzüğü'nün güncellenmesi ve tamamlanması hedefleri ile ele alınmaktadır. Örneğin 1990 yılına ait "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü"nde, Venedik Tüzüğü'nün başarısından esinlenilerek metnin hazırlandığı ifade edilmiştir. 1994 Nara Özgünlük Belgesi'nin de Venedik Tüzüğü'nün ruhu ile hazırlandığı belgenin önsözünde belirtilmiştir. Venedik Tüzüğü'nün önemi, uluslararası boyutta çözümler üretme geleneğini günümüze taşımasına dayandırılmaktadır (Binan, 1999). Korumanın ilgi alanına, obje ve mekanın yanı sıra, anılar, sosyal olgular gibi unsurları da dahil etmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan 1999 Burra Kartası da, Venedik Tüzüğü etkilerini taşır (Jokietho, 2008). Venedik Tüzüğü, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 24 Eylül 1967 tarih

ve 3674 sayılı kararı ile ulusal koruma kanununa dahil edilmiştir. Resmi olarak yasalaşmasının ardından 1968 yılında, C. Erder'in Vakıflar Dergisi'nde yazdığı bir makale ile de ulusal akademik bir metinde ilk kez incelenmiştir (Erder, 1968).

1964 Venedik Tüzüğü'nün ardından gerçekleştirilen diğer toplantı ve yayınlanan tüzüklerde benzer uyarılara dikkat çekilmiş ancak bu yayınlar Venedik Tüzüğü kadar yenilik içeren metinler olmamıştır. Bunlar arasında 1975 yılında yayımlanan, "Amsterdam Bildirgesi", bütünleşmiş koruma ve çevre ölçeğinde koruma ilkelerine yer vermesi ile dikkat çekmektedir. 1987 yılında ICOMOS Genel Kurulu'nda kabul edilen, "Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması Tüzüğü"nde (Washington Tüzüğü) tarihi kent ve kentsel alanların korunması için yapılacak planlama çalışmalarında disiplinlerarası araştırmaların önemine vurgu yapılmıştır. Tüzükte, kent ve tarihi alanın geçmişi ile ilgili araştırmaların içeriğine değinilerek, geçmişin belgelenmesi için arkeolojik araştırmalara yer verilmesi önerisinde bulunulmuştur [www.icomos.org.tr]. 1964 Venedik Tüzüğü gibi bu tüzüklerde de çevrenin önemine vurgu yapılmış ve anıtın çevreden bağımsız düşünülmemesi gerekliliği vurgulanmıştır. Günümüz çağdaş koruma anlayışında, tüzükte yer alan hedeflere ulaşılmış, anıt; çevresi ile birlikte ele alınarak araştırılan bir koruma nesnesi olmuştur. Anıt çevresinin, bölgelerin hatta kent bütününün bir koruma nesnesi olarak algılanması geleneği korumanın yasal ve yönetsel metinlerinden de okunabilmektedir. Bu bölümde arkeolojik korumanın ve kentsel çevrenin koruma tüzüklerindeki ele alınış biçimlerine yer verilmiştir. Metinlerde kentsel çevrenin; kendi evrimini geçmişte tamamladığı, olması gereken son şeklini aldığı düşünülen mekanlar olarak algılandığı söylenebilir. Fiziksel çevreye günümüzde yapılacak olan müdahalelerin de sözü edilen bitmiş düzenli tarihsel bütünlülüğe uyum içerisinde gerçekleştirilmesi beklentisi yaygındır. Koruma tüzük ve konferans metinleri bunun hangi ilkelerle gerçekleştirilebileceğinin ipuçlarını veren önerileri içerir. Görülüyor ki korumanın konusu henüz nesneye olan konsantrasyonunu sürdürmektedir. Kentsel arkeoloji ve kentsel koruma konularında da bu bakış açısının sürdüğü açıkça gözlenir. Ancak bu yaklaşımların o dönemde bir sorun olarak algılanmamasının kendi dönemsel koşulları içinde değerlendirilmesi, boşluk ve yığılma olgusunun günümüzün kültürel koşullarında sorunsallaşmaya başladığı ifade edilebilir.

Bu çalışmada nesneye ait analiz ve onarım yöntemlerinde etkili olan koruma alanının, zemin altında gerçekleşen yığılma ile nesne içermeyen tarihi kent boşluklarının korunması konularında karşılaşılan koruma problemleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, son bölümdeki alan çalışmalarında yığılma olgusu, korunması gerekli kentsel boşluklarda

incelenmiştir.

4. İSTANBUL TARİHİ YARIMADA BOŞLUKLARINDA KENTSEL ARKEOLOJİK YIĞILMANIN ARAŞTIRILMASI

Kentsel yığılma olgusu ile ilişkilendirilen kavramların somut karşılıkları, İstanbul Tarihi Yarımada'nın *kentsel boşluk*larında araştırılmakta. *Arkeoloji*, *nesne* ve *boşluk* kavramlarının, incelenen alanlardaki fiziksel ve sosyal değişim üzerindeki etkileri, bu bölümde yer alan metinlerin içeriğini oluşturur. Boşluktaki fiziksel ve sosyal değişimlere ait izler; korunarak günümüze ulaşan arkeolojik nesnelere ait izler olabileceği gibi, kurgu veya görünmeyen - günümüze ulaşmayan- izlerden de oluşabilir. Günümüze ulaşan arkeolojik nesnelere ait izler, kentsel arkeoloji disiplini aracılığıyla araştırılırken, görünmeyen izler de, boşluktaki sosyal değişim -kimi zaman da dönüşüm- tarihi üzerinden kurgulanmıştır.

Seçilen kentsel boşlukların araştırılmasından önce İstanbul Tarihi Yarımada'nın kentsel arkeolojik nesne verilerine değinilebilir. Yerleşimin üst üste aynı yerde gerçekleştiği pek çok bölgede olduğu gibi yarımada'nın dolgu içeriği de, kuşkusuz homojen bir nitelik taşımamakta, değişik bölgelerde çeşitlilik göstermektedir. Yarımada'nın höyükleşme süreci ve dolgu kalınlığının yayılımı bir *terra incognita*^{*}'dır. Toprağın bilinmezlik ve değişkenlik niteliği, yarımada'nın değişik kesimlerinde yapılan kazılarda da gözlenir^{**}. Dolgu yoğunluğunun değişkenliğiyle ilişkili olarak, arkeolojik yığılmanın içerik ve konumunda da çeşitlilik ortaya çıkmaktadır. Örneğin, tarihsel metin ve haritalardaki bilgilerle desteklenerek başlanan bir kazı sonucunda, beklenmeyen kalıntılarla karşılaşılma olasılığı, kentsel arkeoloji çalışmasının olağan bir riski iken, yarımada'da bu olasılık daha da yüksektir. Buna karşın, İstanbul Tarihi Yarımada'nın detaylı bir arkeolojik envanterinin hazırlanması, kazılarda yol gösterici bir kılavuz olacaktır. İstanbul, hakkında çok sayıda arkeolojik araştırma yapılmış^{***} ve metin üretilmiş bir kent olarak, arkeolojik envanter oluşturulması konusunda avantajlı kentlerden biridir.

Arkeolojik nesne stokunun tespiti için, İstanbul il genelindeki tescilli sit alanlarının sayısal

* Terra incognita terimi, A. E. Özdoğan (2001) tarafından Tarihi Yarımada'nın dolgu niteliğini belirtmek için kullanılmakta, toprağın bilinmezlik niteliği vurgulanmaktadır.

** Tarihi Yarımada'da kimi yerde 15 metrede Helenistik Dönem ile karşılaşılmakta (Cankurtaran/Amiral Taftıl Sokak), kimi yerde 12 metrede ancak Bizans Dönemi'ne ait kalıntılara (Tahtakale/Mercan), kimi yerde ise 5 metrede ana kayaya (Küçük Ayasofya) ulaşabilmektedir (Özdoğan A.E. 2001).

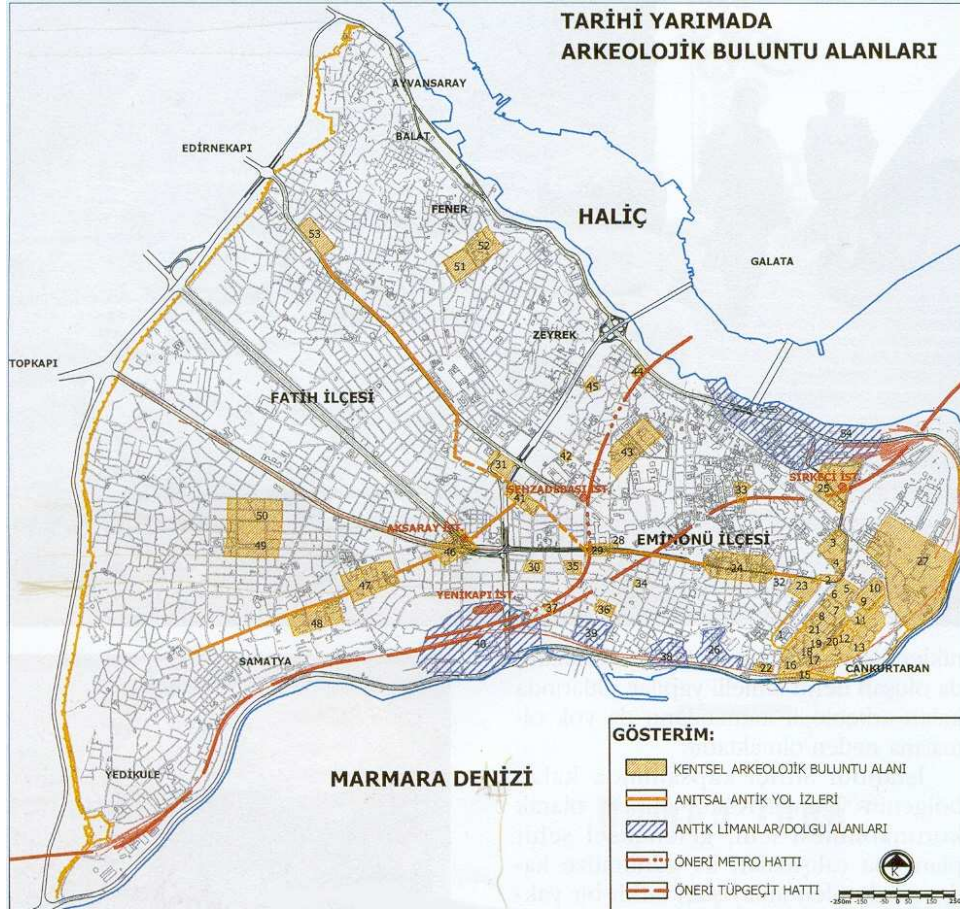
*** İstanbul Tarihi Yarımada için yapılan geniş kapsamlı arkeoloji araştırmalarına örnek olarak; İstanbul Tarih Öncesi Araştırmaları (İTA), Türkiye Arkeoloji Yerleşimleri (TAY) Projesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü ile Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü'ne ait araştırmalar anılabilir.

dökümü incelenebilir. 2008 yılı verilerine göre İstanbul'daki sit alanları sayısının toplamı 156'dır. Sit alanları içerisinde Kentsel Sit Alan sayısı 11, Arkeolojik Sit Alan sayısı 39, Kentsel Arkeolojik Sit Alan sayısı ise 2'dir. Karma Sit Alanları* da eklenecek olursa, 3 adet Kentsel-Tarihi, 2 adet Kentsel-Doğal ile birlikte Kentsel Sit Alanı sayısı 16 olarak kabul edilebilir [www.kulturvarliklari.gov.tr]. Kentsel Arkeolojik Sit Alanları ile ilgili ilke kararının 2005 yılında yasalastığı düşünülecek olursa, bu sit türünün, İstanbul'da kayıt altındaki toplam sit alanının % 1.2'sini oluşturması olağan karşılanabilir. Ayrıca, İstanbul'daki Kentsel Arkeolojik Sit Alanı oranının, Türkiye genelindeki oranın 4 katı olduğu da belirtilmeli.

İstanbul Tarihi Yarımada'da yer alan kentsel arkeolojik sit alanlarının belirlendiği çalışmalar arasında** N. Tuna'ya ait saptamalar referans alınarak, yarımada üzerinde, arkeolojik kalıntıların yoğunlaştığı dört bölge tanımlanabilir (Şekil 4.1.) (Tuna, 2003). Bunlardan ikisi yarımada'nın kuzey ve güneyindeki Antik yol izleri ve yakın çevrelerini oluştururken, üçüncü bölge de yarımada'nın doğu ucundaki Sarayburnu'dur. Yarımada'da dördüncü bölgeyi Antik limanlardan dönüşen dolgu alanlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada seçilen boşluklar, yarımada'nın farklı kentsel arkeoloji alanlarından seçilmiştir. Tarihi Yarımada içerisinde seçilen boşluk örnekleri, içeriklerindeki "yığılma"lara odaklanılarak incelenmektedir.

* Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı "Üst Üste Sit" ifadesini kullanmış olsa da koruma kaynaklarında "Karma Sit" ifadesi kullanımı yaygındır.

** İstanbul Metropolen Planlama (İMP) tarafından, Tarihi Yarımada için 2007 yılında hazırlanan, 1/5000 ve 1/1000 Koruma Amaçlı İmar Planı Raporu ve Analiz Haritaları, tez kapsamında seçilen alanlardan bazılarını Kentsel Arkeolojik Sit Alanı kapsamında değerlendirmemesinden dolayı kullanılmamıştır.

Şekil 4.1 Tarihi Yarımada Kentsel Arkeoloji Boşlukları (Tuna, 2003).

Tarihi Yarımada'da yer alan kentsel boşlukların seçiminde şu parametreler belirleyici olmuştur: a. Kentsel boşluklar arasında; yol, meydan, liman, açık sarnıç gibi; sınırları belli, üzerinde ya da çevresinde yığılma, birikim ve değişimin gerçekleştiği alanlar çalışmaya dahil edilmiştir. b. Alanlara ait koruma tarihinin, nesne değil boşluk merkezli okunmasını sağlamak için alanlardaki koruma ve dönüşüm tarihi, nesnelerdeki değişiminin *boşluğa etkisi* üzerinden değerlendirilmiştir. Dolayısıyla seçilen kent boşluklarının içinde ve sınırında yer alan nesnelere biçim ya da konumlarının değişmiş olması beklenmiştir. c. Seçilen alanlarda, yerleşimin ve değişimin *süreklilik* özelliği aranmıştır. Yerleşimin bir dönemde sonlandığı veya tekrarlanmadığı alanlar, çalışmaya dahil edilmemiştir. Değişimin sürmediği alanlarda birikim gerçekleşmediğinden, yerleşimin tek dönemde sonlandığı alanlar çalışma kapsamında yer almaz. Dolayısıyla alanlarda, korunmuşluk özelliği değil, değişimin (böylece birikimin) gerçekleşmiş olması ölçütü aranmıştır. Hiçbir değişimin gerçekleşmediği, *iyi korunmuş* alanlar, yığılma olgusunun araştırılabileceği örnekleri oluşturmamaktadır.

Seçilen kentsel boşlukların her biri birbirinden farklı içerik ve biçimdedir. Bununla birlikte

söz konusu kentsel boşluklar, kendi içlerinde farklı dönemlerde de ayrı niteliklere sahiptir. Dolayısıyla her bir alana ait araştırmanın içeriği, alanın özgün nitelikleri ile ilintili olarak farklılaşır. Ancak yığılma ile ilişkilendirilen kavramlar, alanlara ait okumaların ortak anahtar kelimelerini oluşturur. Alanlar, kentsel *boşluklardan* oluşmakta ve içeriklerinde arkeolojik nesne ya da *arkeolojik* birikimi barındırmaktadır. Alanlardaki birikim araştırıldığından herhangi bir tarihsel dönem öne çıkmamakta ya da kentsel dokuyu oluşturan bir yapı tipine - nesne merkezli bir okuma niteliği taşıyacağından- odaklanılmamaktadır. Alan içerisindeki; nesne, boşluk, arkeolojik kalıntı, kentsel yığılma arasındaki ilişkiler çözülmeye, metaforik bir yaklaşımla, gerilmiş çok sayıda ipin oluşturduğu ağ keşfedilmeye çalışılmaktadır. Bu ağ içerisindeki ortak öğelerin kentsel boşluk, koruma nesnelere ve de arkeolojik kalıntı stoku olduğu söylenebilir.

Seçilen alanlarda, her döneme ait farklı fiziksel-sosyal karakteristik özellikler gözlenir. **Aspar Boşluğu**; sarnıç, bostan, mahalle, pazaryeri, spor alanı gibi farklı işlevlerin tamamının, duvarlarla sınırlı aynı alan içerisinde, üst üste yığıldığı, aynı zamanda yıkıldığı bir kentsel boşluk örneğidir. **Beyazıt Boşluğu**; fiziki yapılanmanın siyasi kararlar üzerinden gerçekleştirildiği ideolojik bir mekandır. Geçmişte muhalefeti barındıran yapılardan *temizlenen*, İstanbul'un siyasi ritüel merkezlerinden biri olan Beyazıt'ta, sözü edilen sosyopolitik yaşama ait izlerin biriktiği gözlenmektedir. **Yenikapı Boşluğu**; incelenen alanlar içerisinde kentsel yığılmanın en yoğun olduğu alandır. Theodosius Limanı, henüz Bizans Dönemi'nde dolmaya başlayıp ardından bostan olarak kullanıldığından, Antik limana ait yapı ve batıklar alanda korunarak birikmiş ve günümüze ulaşmıştır. Bu alanda yürütülen Marmaray İstanbul metro hattı ve istasyon projesi kazıları ile arkeolojik nesnelere ve İstanbul kent tarihine ait bilgilere ulaşılmıştır.

İncelenen kentsel boşluk çalışmalarının sonunda, ikilemler üzerinden gerçekleştirilen değerlendirmelere yer verilmekte. Bu ikilemler, çalışmanın argümanını oluşturan “nesne-yığılma” ya da “nesne-boşluk” korunması arasındaki zıtlığa dair somut açılımları ortaya koymaktadır. Aslında bir tarihsel bir yapı olan Aspar Boşluğu'na ait koruma problemlerinin; bir nesne olarak yapıya mı, yoksa içinde bir mahalle yerleşimine olanak sağlayacak boşluğa mı odaklanacağı; “bir nesne boşluk ikilemi” başlığı altında tartışılmaktadır. Beyazıt Boşluğu'ndaki değişim süreci bir yıkımlar tarihi olarak nitelendirilirken bu yıkımlar, mekana ait birikimlerin ortaya çıkışına olanak sağladığından bu alan, “yıkım ve süreklilik ikilemi” üzerinden okunmaktadır. Son olarak Yenikapı Boşluğu'ndaki liman kazılarında ortaya çıkan koruma nesnelere ve arkeolojik yığılmaların yarattığı koruma sorunları “nesne-yığılma

ikilemi” başlığı altında tartışılmaktadır. Koruma disiplininin yapısını oluşturan, yenileme ve koruma arasındaki olağan gerilim, alan okumalarına da bu ikilemler aracılığıyla bilinçli olarak yansıtılmıştır. Koruma problemlerinin çözümlenmesinde birincil derece etken olan “uzlaş ortamı”, yaratılan bu ikilemler kapsamında bulunmaya çalışılmaktadır.

4.1 Aspar Boşluğu

Aspar açık sarnıcı; yapıya sınır oluşturan arkeolojik duvarları -nesneyi- ve kentsel ölçekte anılabilecek bir yapı boşluğunu barındırır. Aspar sarnıcı*, İstanbul Tarihi Yarımada içerisinde Bizans Dönemi’nden günümüze ulaşan diğer iki açık sarnıçtan ayrılmakta. Karagümrükte’ki Aetios ve Cerrahpaşa’daki Mokios Sarnıçları** da kent boşluğu niteliği taşısa da Aspar’daki değişim ve yıkılma, alanın en karakteristik özelliğini oluşturmuştur. Aspar, kentteki diğer tarihsel boşluklardan öncelikle derinliği ile farklılaşır. Antik sarnıcın 4 yüzeyindeki arkeolojik duvarlar varlığını sürdürürken, mekanın 5. yüzeyini oluşturan arkeolojik zemin ve zemindeki arkeolojik birikim korunamamıştır. Antik sarnıca ait boşluk yaklaşık 152 metreye 152 metre boyutları ve 10 metre derinliği ile genişçe bir kent çukuru özelliği taşır. Günümüzde boşluk, spor ve çocuk oyun alanları, Fatih Belediyesi’ne ait prefabrik yapıları ve bir adet yeniden inşa edilmiş *tarihi* camiyi içerir. Bugünkü kullanımından önce çok farklı işlevlerde kullanılan sarnıcın ilk işlevine ait bilgiler net değildir.

Bizans Dönemi’ne ait açık sarnıçların kullanımları ile ilgili; askerlerin su ihtiyaçlarını karşılamak üzere yapıldıkları*** ya da sur dibindeki hendekler için gereken suyun bu alanlarda biriktirildiği**** gibi görüşler sayılabilir. S. Eyice ise, kentin içinde yapılmış büyük ölçekli açık su haznelerinin, suyu uzun süre tutmak üzere yapıldıklarını düşünmez. Sarnıçların,

* Sarnıç kelimesi, su depolamak üzere yapılmış üstü kapalı veya açık havuz anlamına gelir. Dinlenmiş temiz su saklamak için sarnıçlara ihtiyaç duyulmuştur. Açılan çukurun duvarları taş veya tuğlayla örülüp, horasan harcı gibi su geçirmez bir sıvayla yalıtılmıştır (Bozkurt, 2009). S. Eyice, Tarihi Yarımada’daki diğer iki açık sarnıçta olduğu gibi Aspar Sarnıcı için de Açık Su Haznesi tanımını kullanmaktadır (Eyice, 2006).

** Her üç sarnıç için de farklı kaynaklarda Çukurbostan ismi kullanılmıştır. Ancak Altımermer ismi karıştırılarak, hem Sultanselim’deki Aspar, hem de Cerrahpaşa’daki Mokios Sarnıcı için kullanılmıştır. Altımermer ismi ile anılan sarnıç, Cerrahpaşa’daki Mokios Sarnıcı’na aitse de bir Osmanlı belgesinde dahi sözü edilen isim karışıklığına rastlanır. Sarnıçların tespit edildiği ve liste halinde kaydedildiği belgede Sultanselim Hacı Müslühiddin Mahallesi’ndeki sarnıç, Altımermer adı ile yer almaktadır. Saray Arşivi’nde D.10729/2 numaraya kayıtlı olan tarihsiz ve imzasız Osmanlı belgesi, tasnif sırasında, 1800’lere ait kabul edilmiştir. Belgede yer alan bilgileri aktaran N. Bayraktar, belgeye dayanarak sarnıç ölçülerine ve “Katip Müslühiddin Mahallesi’ndeki Altımermer Sarnıcı’nın yerini tespit etmek mümkün olmamıştır.” ifadesine yer vermiştir (Bayraktar, 1992). Basım yılı 1992 olsa da 1984 yılında hazırlandığı belirtilen yayında, sarnıcı gözlemleyememenin nedeni isim karışıklığından olabileceği gibi, o tarihlerde sarnıç içerisindeki yoğun yapılaşma nedeniyle sarnıç boşluğunun algılanamamasından da kaynaklanmış olabilir.

*** C. E. Arseven bu görüşe, “Eski İstanbul” kitabında M. Pascale referansı ile yer verir (Arseven, 1989).

**** J. B. Papadopoulos’un (1919) çalışmasına referans vererek bu görüşü destekleyen yayınlar bulunmaktadır.

dışarıdaki kanallardan gelen suları toplayıp biriktiren ve kent içindeki kanallara dağıtan toplama havuzları olduklarını belirtir (Eyice, 1989). İstanbul Tarihi Yarımada'da yer alan açık sarnıçların diğerleri gibi Aspar Sarnıcı'nın yapılış amacı ve kullanımı ile ilgili farklı görüşler olsa da, Aspar Sarnıcı bir kent boşluğu olarak diğer açık sarnıçlardan çok daha yoğun bir kullanım ve yapılaşma geçmişine sahiptir.

Aspar boşluğu bu çalışmada incelenen alanlar içerisinde, "yığılma" ile ilişkili kavramların fiziki mekanda araştırılmasına olanak veren en uygun kent boşluğu örneğidir. Çünkü bu örnekte, gerçek anlamda bir "boşluk" ile karşı karşıya kalınır. Bir diğer deyişle Aspar, sarnıca ait boşluğun kullanım yoğunluğu ve dönüşüm tarihi nedeniyle seçilmiştir. Mekan; arkeolojik duvarları, geniş bir boşluk ve boşluğun içerisindeki nesnelere oluşur. Aspar'da gerçekleşen dönüşüm, *boşluk* ve boşluk içerisinde yer alan *nesnelere* olarak iki ayrı kapsamda araştırılmıştır. İlk olarak boşluğa ait dönüşüm, tarihi haritalar aracılığıyla incelenirken, ikinci başlıkta, nesnelereki değişimin boşluğa yansımaları Koruma Kurulu'nun* aldığı kararlar aracılığıyla incelenmektedir.

4.1.1 Aspar Boşluğu'ndaki Değişim ve Yığılma: Tarihsel Haritalar

Aspar boşluğundaki değişim; sarnıcın işlevini yitirip Bizans Dönemi'nde bostan olarak kullanılması ile başlar. Bostan olarak kullanılan alandaki yerleşim 1500'lerde başlamış ve yapılaşmanın yoğunluğu, sarnıç boşluğuna küçük bir mahalle niteliği kazandırmıştır. 20. yy.ın sonlarında mahalleyi oluşturan yapılar istismak edilip yıktırılarak pazar yeri projesi geliştirilmiş ancak bu proje gerçekleştirilmemiştir. Pazar yeri işlevi için nesnelere arındırılan *boşluk* için bu kez yerel yönetim tarafından kullanılan *geçici* yapılar ile doldurulma süreci başlamıştır. Geçici yapılardan arda kalan boşluk da, açık spor ve çocuk oyun alanları olarak düzenlenmiştir. Kısaca özetlenen bu dönüşüm sürecindeki her yapım ve yıkım müdahalesi Aspar Boşluğu'na farklı izler bırakmıştır. Kimi uygulamalar, arkeolojik zemin ve duvar yüzeylerindeki birikime ait izlerin yok edilmesi ile sonuçlanmıştır. Boşluktaki yığılma ve yığılma içeriğindeki nesnelere kaldırılması süreçleri, en erken tarihlisi 1800'lere ait olan haritalar aracılığı ile incelenmektedir.

Aspar Boşluğu'nun ilk değişimini oluşturan, sarnıçtan bostana dönüştüğü tarih bilinmese de S. Eyice, sarnıçların henüz Bizans Dönemi'ndeyken bostan olarak kullanılmaya başlandığını

* Aspar Sarnıcı'na ait koruma kararları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul 4 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi'ne ait 30.9.2002 tarih ve 739 numaralı dosyadan edinilmiştir.

düşünmektedir. 1540'lı yıllara tarihlenen P. Gyllius'un notlarında, Aspar Sarnıcı'nın bahçe olarak kullanıldığı belirtilmiştir (Gyllius, 1997). Bahçe işlevinin ardından sarnıç içerisinde konutların yapıldığı süreç başlamıştır. S. Eyice, Türk Mahallesi olarak nitelediği dokunun, 1500'lerden itibaren bostanda yer aldığını belirtir (Eyice, 2006). 1812-13 yıllarında hazırlanan II. Bayezid Suyolu Haritası'nda Çukurbostan adı ile anılan alan, yeşillikler içinde bir boşluk olarak gösterilmiş, ancak sarnıcın batı sınırındaki arsalar gösterilirken, mahalleyi oluşturan konutlar haritaya işlenmemiştir (Çeçen, 1997). Suyolu Haritası'nda işaret edilen 8 adet arsa, bina olarak gösterilmemiş, çatıları işlenmemiştir. Batı sınırına bitişik çizilen arsalar zemin kotu olarak sarnıca değil sarnıcın batısında yer alan sokağa ait olan yapıları işaret eder (Şekil 4.2). Suyolu Haritası'nda sarnıç sınırındaki yapılara yer verilirken sarnıç içi yapılar gösterilmemişse de, kaynaklardan, 1800'lerde sarnıç boşluğundaki yapıların varlığı bilinir.

Tarihsel haritalarda Aspar Boşluğu'nda yer alan yapılaşmanın gösterildiği ilk örnek, 1918 yılına ait İstanbul-Haliç-i Dersaadet Şehremaneti Rehberi'dir (Şekil 4.3). Harita bütününe olduğu gibi Aspar Sarnıcı'ndaki yapılaşma da parselasyon detayları verilmeden bölgesel olarak işaretlenmiştir*. Alan sınırları yeşil doku ile belirtilmiş, yapılaşma alanı da boşluğun ortasında işaretlenmiştir (Kayra, 1990). Boşluktaki yapılaşmanın detaylı analizi 1922-1945 yıllarında J. Pervititch'in Türkiye Sigortacılar Daire-i Merkeziyesi için hazırladığı haritalarda gözlenebilmektedir (Şekil 4.4). Harita incelendiğinde mescit ile birlikte 6 kagir yapı dışındaki tüm dokunun ahşap evlerden oluştuğu, haritaya ait renk lejantından anlaşılmaktadır. Sultan Selim Caddesi üzerindeki yapılar, giriş katı ile birlikte 3 katlı iken, boşluğun ortasındakiler 1 veya 2 katlıdır. Mahalle dokusundaki ayırık nizamlı yapılaşma, bahçe duvarlarının da gözlenebildiği detayda işlenmiştir (Pervititch, 2003). 1950'lere ait bir diğer haritada sarnıç içerisindeki yol güzergahı gözlenmektedir (Şekil 4.5). 1955 yılında hazırlanan Şehir Rehberi'nde yer alan haritalarda yapılara yer verilmemekle birlikte, İstanbul bütünündeki tüm sokak isimleri işlenmiştir. 1950'li yıllarda boşlukta varlığını sürdüren mahalle içerisinde yer alan geniş sokak Şefkat Bostanı ismi ile kaydedilmiştir. Kitap içerisindeki dizinde de sokak, Hatip Muslihittin Mahallesi ve Fener Nahiyesi'ne dahil edilmiştir (Lokmanoğlu, 1955). Sokak, diğerlerinden farklı olarak düz çizgi ile değil noktalı çizgilerle çizilmiş ancak bu farklı gösterimin gerekçesi ya da anlamı belirtilmemiştir. 1960'lı yıllarda varlığını sürdüren

* 1900'lerin ilk yarısına ait, yapılaşmanın işlenmediği bir diğer harita da A. S. Ülgen'in Fatih devri yapılarını işlediği yayınında yer alır. Ancak bu haritada Aspar Sarnıcı'nın gösteriminde hatalar vardır. Haritada Aspar Sarnıcı'nın yeri Karagümrük'te, 155 numara ile işaretlenmiş, ayrıca biçimsel olarak da farklı bir formda çizilmiştir (Ülgen, 1939). Çizilen bu sarnıcın yeri Aetios Sarnıcı'na işaret etmektedir ancak haritaya ait bilgilerin yer aldığı listede yapının adı Aspar Sarnıcı olarak kaydedilmiştir (Ülgen, 1939).

mahalle, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'na ait Belleten'de yer alan bir makalede, diğer kaynaklarda rastlanmayan Kuru Bahçe adı ile anılmaktadır (Özbay, 1963). W. Müller-Wiener'in haritasında da nesne odaklı bir analiz yöntemiyle, yalnız anıtsal yapılar işlendiğinden, Aspar Sarnıcı içerisindeki mescit dışındaki yapılaşma gözlenememekte ancak sarnıç içi yol dokusu bu kez çıkmaz sokak detaylarına kadar gözlenebilmektedir (Şekil 4.6) (Müller-Wiener, 2002).

Yapılar, 1985 yılında Koruma Kurulu'nun aldığı pazar yeri yapımı kararı* ile istimlak edilip yıkılmaya başlamıştır. Pazar yeri yıkımından önce 1976 yılına ait fotoğraflarda**, boşlukta yer alan mahalle dokusu ve sarnıca ait arkeolojik duvar gözlenmektedir (Şekil 4.1.7-9). Arnavut kaldırımlı zemin kaplamasının da gözlendiği geleneksel bir yapıya ait çekilmiş fotoğrafta, arkeolojik duvarın betonarme yapı ile ilişkisi dikkat çekicidir (Şekil 4.1.10). Ahşap konut ve betonarme apartman ile arkeolojik duvarın iç içe geçtiği bu ve benzeri detaylar günümüze ulaşmamıştır. Arkeolojik sarnıç duvarında 1970'li yıllara ait yapılaşmanın izleri duvardan silinmiştir. 1986 yılına ait fotoğraflarda alanın pazar yeri inşaatının değişik aşamalarına ait görüntüler yer almaktadır (Şekil 4.1.11-12). Zemine dökülen beton ve asfalt kaplama ile pazaryeri düzenlemesine ait boyalara kadar proje uygulaması tamamlanmışsa da alan, pazaryeri olarak kullanılmamıştır. Aspar'a ait boşluk, pazar yeri projesi için gerçekleştirilen yıkımlar ile adeta Bizans Dönemi sarnıç işlevindeki nesnesiz içeriğine geri dönmüştür.

Tamamen boşaltılan alanın tekrar yapılarla doldurulma süreci 1990'lı yılların sonlarında başlar. Boşluk, 1998 yılında Fatih Belediyesi ve Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) işbirliği ile Fatih Eğitim Parkı olarak düzenlenmiştir. Sözü edilen park düzenlemesi, TEGV'nin Çarşamba semti ve çevresindeki çocuklar için çeşitli kursların düzenlendiği geçici prefabrik yapının inşasını da içermektedir. 1999 depreminde sarnıç duvarındaki yüzey kaybı ile sonuçlanan deformasyonlar nedeniyle vakıf, prefabrik yapının taşınması ile ilgili girişimlerde bulunmuştur. 2002 yılına kadar süren yazışmalar ve proje teklifleri, Koruma Kurulu arşivinde bulunmaktadır. Girişimlerden bir sonuç alınamaması ile 2003 yılında TEGV inşa edilen ilk prefabrik yapıyı boşaltmışsa da boşluktaki yapılaşma sürmüştür.

2006 yılının Mart ayında, Aspar'daki yapılaşma, basında yer almıştır [www.arkitera.com]. Fatih Belediye Meclisi'nde muhalif parti üyelerinin, Aspar'daki izinsiz yapıları fotoğraflarla

* Koruma Kurulu'nun, 27.12.1985 tarih ve 1937 sayılı kararı: "Sarnıçın içerisinde teklif projesine göre pazar yeri yapılmasında sakınca bulunmadığına karar verilmiştir." şeklindedir.

** Yıkım öncesi ve yıkım sürecine ait fotoğraflar ilgili koruma kurulunun arşivinden elde edilmiştir.

belgeleyerek, noter huzurunda tespit tutanağı hazırlatması, gazete haberlerinde* yer almaktadır. Bu gelişmenin ardından, bir aylık süre sonunda Koruma Kurulu, Nisan 2006'da yapılan inceleme sonucu 176 sayılı şu kararı almıştır: “Sarnıçta yer alan prefabrik ve temelsiz inşa edilen 3 adet yapı, kurula müracaat edilmeden yapılmıştır. Yapıların geçici olarak Fatih Belediyesi'nce yapıldığı anlaşılmıştır. Belediyenin yeni hizmet binaları tamamlanınca yapıların kaldırılacağı anlaşılmıştır.” Kararda, *tarihi yapının* içindeki prefabrik yapıların izinsiz inşa edilmesi nedeniyle, vatandaşa uygulanan cezai işlemlerin belediyeye de uygulanması ile ilgili bir içerik yer almaz. 1998 yılından beri boşlukta yer alan geçici prefabrik yapılar, 2006 yılından itibaren de kurul kararı dayanağı ile varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmanın hazırlandığı 2010 yılında alanda yer alan farklı ölçeklerdeki geçici yapıların sayısı 7'e ulaşmıştır.

Sonuç olarak sarnıçtaki bostan işlevinin ardından gerçekleşen ahşap konutlarla dolma sürecinin, 2000'li yıllarda bu kez prefabrik yapılar aracılığı ile tekrarlandığı söylenebilir. Fiziksel değişimin oldukça sık yaşandığı boşluktaki sosyal yapıya ait dönüşüm de paralel bir hızla gerçekleşmiştir. Kullanımı hakkında az bilgiye ulaşılsa da sarnıçtan bostan işlevine geçiş fiziksel bir değişikliğe sebep olmamış olabilir. Ancak mahalle oluşumu ve onun ardından gerçekleşen yıkımlar ile boşalan sarnıcın tekrar belediye tesisleri ile dolması, sosyal yapıyı değiştirmiştir. Fiziksel değişimler, nesnelere varlıkları ve yoklukları ile gerçekleşmiş ve bu değişimin etkileri boşluğa yansımıştır.

4.1.2 Nesnelere Değişimin Aspar Boşluğu'na Yansımaları: Koruma Kurulu Kararları

Aspar boşluğunun değişimi tarihsel harita ve fotoğraflardan gözlenirken, boşlukta yer alan nesne değişimlerinin boşluğa etkileri, 1980'li yıllardan itibaren alınan Koruma Kurul kararları aracılığıyla, detaylı incelenebilmektedir. Koruma kurulunun sarnıç boşluğu ile ilgili kararları, alandaki değişimi belirlediği gibi, bazı dönemlerde de kurul kararları sarnıç boşluğunda gerçekleşen değişimleri ancak takip edebilmiştir. Daha açık bir deyişle, kurul, boşlukta gerçekleşen değişimlerin ardından, bu değişimlerle ilgili sadece görüş bildirmiştir. Dolayısıyla koruma kurulunun boşluktaki fiziksel değişimde belirleyici tek aktör olduğu yanılmasına düşmemek gerekir. Koruma kurulu, alandaki değişimleri onaylayan başvuru makamı olduğu kadar, kurul bilgisi dışında gerçekleştirilen yapılaşmaların meşrulaştırıldığı

* 9 Mart 2006 Milliyet Gazetesi. “Belediyeden Kaçak Bina” başlıklı haber (Mehmet Demirkaya).

makam görevini de üstlenmiştir.

Kurul kararlarından görüldüğü ve tez bütününde de ileri sürüldüğü gibi alınan kararlar sadece koruma nesnelere üzerinedir. Ancak nesnelere için alınan koruma kararlarının sonuçları boşluğa yansımaktadır. 1980 ile 2006 yılları arasında alınan kurul kararlarının; arkeolojik duvara yaklaşma mesafeleri, geçmişe ait yapıların yeniden inşa edilmesi, yapıların tescil edilmesi gibi konularla ilgili olduğu gözlenmektedir. Karar örneklerinde de görüleceği gibi, nesneye ait alınan koruma kararının boşluktaki etkileri, kuşkusuz yalnız boşluk miktarında gerçekleşen değişikliklerden ibaret değildir. Örneğin, mahalleyi oluşturan nesnelere pazaryeri uygulaması için boşluktan kaldırılmasının ardından inşa edilen prefabrik yapılar, mahalleye ait nesnelere farklı olarak arkeolojik duvardan mesafe bırakılarak inşa edilmiştir. Arkeolojik duvarlar mevcut boşluğu tanımlarken, prefabrik yapılar; bu kez duvardan -tarihsel nesnenin- izole edilip 2-3 metre aralıkla yeni bir çeper oluşturmuştur. Sarnıca ait boşluğun özgün sınırları değişmezken, boşluğun içeriğindeki kesintisiz değişim dikkat çekicidir. Mahalledeki ahşap yapıların boşlukla ilişkisi, prefabrik yapılarınkinden oldukça farklıdır. Bu farkı, iki döneme ait nesnelere, arkeolojik duvar ile kurdukları ilişki belirlemiştir. Boşluk içerisindeki prefabrik yapılar ile arkeolojik duvar arasında oluşan dar koridorun yarattığı; ölü, durgun ve pasif boşluk etkisi ile kaldırılan mahalleye ait yapıların yarattığı canlı, yaşayan ve aktif orta mekan ikileminden söz edilebilir.

Sarnıçtaki boşluğa ait bu ikilemi belirleyen, sarnıç duvarına yaklaşma mesafesi ile ilgili alınan koruma kararıdır. 27.12.1985 tarih ve 1937 sayılı “Sarnıç duvarlarının bitişiğinde, hiçbir şekilde yapı yapmamak şartına uyulması” ile ilgili karar*, nesneye ait görülse de arkeolojik duvar ile prefabrik yapılar arasında oluşan 2-3 metre eninde dar koridorların oluşması ile boşluğa yansımıştır. Koridorun bir kenarını 1-2 katlı prefabrik yapılar oluştururken diğer kenarın yaklaşık 10 metre yüksekliğindeki arkeolojik duvarla sınırlandırıldığı belirtilecek olursa, boşluk içerisinde oluşan koridorun etkisi açıklanabilir. Arkeolojik duvarın *korunması* amacıyla -nesneye yönelik- alınan bu karar ile tarihi boşluğun içerisinde niteliksiz alanlar oluşmuştur. Koruma kurul arşivinde 1976 yılına ait çekilmiş 4.1.9. numaralı fotoğrafta betonarme yapının arkeolojik duvara bitişik inşası gözlenmektedir. Arkeolojik duvarın

* Sarnıçtaki tescilli nesnelere yaklaşım mesafesini belirleyen daha erken tarihli bir karar da 09.04.1970 tarihinde, 5311 sayı ile alınmıştır: “...Sarnıçın güneybatı duvarı üzerindeki parsellerde, duvara zarar vermeyecek şekilde ve bodrumsuz inşaat yapılabileceğine, diğer cephelerdeki duvarlar üzerine inşaat müsaade edilemeyeceğine, sarnıç içindeki binaların sarnıç duvarlarından *en az duvar yüksekliği kadar mesafe* bırakılmak suretiyle inşa edilebileceğine, sarnıç içindeki camiye bitişik parsellerde de cami parsel hududuna 3 metreden fazla yakın inşaat müsaade edilmeyeceğine karar verildi.”

malzemesine zarar veren bir uygulama olmakla birlikte, ahşap ve betonarme yapıların yıkımının ardından duvar yüzeyleri temizlenmiş, birikime ve yığılmaya ait izler duvardan silinmiştir. Yaklaşma mesafesine yönelik kararlar ile arkeolojik duvarın yapısal bozulmalarına sebep olacak uygulamalar engellenmiş ancak boşlukta dar aralıkları barındıran kararsız mekanlar oluşmuştur. 3 metrelik mesafe ile arkeolojik duvar korunmuş ancak boşlukta dar niteliksiz koridorlar oluşmuştur.

27.12.1985 tarih ve 1937 sayılı kararın devamında, sarnıç içerisinde yer alan bir yapı ile ilgili şu ifade yer almaktadır: "...115 numaralı parseldeki yapının bu bölgede önceden yapılan tespit-tescil çalışmaları içerisinde değerlendirilmediğinden... bu parsel konusunda karar alınmasına gerek olmadığına karar verilmiştir." Bu da nesneye ait alınmış bir karar gibi görünmekle birlikte, boşluğun ele alınış biçimini ortaya koyan bir içeriğe sahiptir. Kurul, sözü edilen 115 parseldeki yapı ile ilgili karar almamış, alınmasını gerekli görmemiştir. Bu yaklaşımı da hiç kuşkusuz yapının tescilli olmayışına dayandırmıştır. Bu karar, tez bütününde sözü edilen kentsel boşluğun kendi başına bir değer olarak görülmediğini, bir koruma varlığı olarak değerlendirilmediği argümanını destekler niteliktedir. Tescilli olmayan yapı, sarnıç boşluğundan bağımsız değerlendirildiği için, bu yapı hakkında alınacak kararın tarihsel boşluğa etkileri göz ardı edilmiştir. Bir diğer deyişle, koruma disiplini, hakkında karar alacağı tarihsel bir nesne olmayınca, karar mekanizmasındaki araçlarını yitirmiş ve tarihsel boşluk üzerine bir karar alamamıştır. Kentsel boşlukta bulunan nesnelere hakkında koruma disiplininin -ve bu alana ait karar mekanizması olan koruma kurullarının- bir karar alabilmesi için, nesnelere tarihsellik değeri aranmaktadır. Aspar örneğinde olduğu gibi, boşluk içerisinde ve çevresinde yer alan, tarihsel ve tarihsel olmayan her nesne; boşluğa ait tarihsellik ve özgünlük değerleri ile ilgili dönüştürücü etkiye sahiptir. Boşlukta yer alan tarihsel olmayan nesnelere de, tarihsel nesnelere kadar boşluğun sınırına, yoğunluğuna, işlevine etki ederler. Bu etkiye örnek vermek gerekirse günümüzde boşluk içerisinde yer alan prefabrik yapılaşmadan söz edilebilir. Mahallenin yıkılmasının ardından boşlukta inşa edilen prefabrik geçici yapılar boşluk içerisindeki sosyal yaşamda dönüştürücü etkiye sahiptir. Mahalle kullanıcısı yerine Fatih Belediyesi'ne ait tesislerin (tarihsel olmayan -ancak varlık süreleri göz önüne alındığında tarihselleşebilecekleri öngörülebilecek- prefabrik yapıların) kullanıcıları, boşlukta kullanıcı profilini değiştirmiştir. Yeni bir sosyal yapıya ait kullanıcı grubunu alana taşıyan uygulama, bu grubun kadın ve çocuklarına sosyal yaşam imkanı sunmuştur. Bu değişikliği boşluğa taşıyan öge, tarihsel boşluğa inşa edilen tescilli ya da anıtsal nesnelere değil, prefabrik geçici nesnelere aittir.

Koruma Kurulu'nun nesneye yönelik, boşluğun yoğunluğunu etkileyen kararlarından bir diğeri de rekonstrüksiyon içeriklidir. 11.07.2003 tarihli kararda*, "...Yeşil alanlardaki düzenlemeler kentsel tasarım projesi ile yapılacak, bu alanlarda Tarihi Yarımada Kültür ve Tabiat Varlıkları Yeraltı ve Yerüstü Envanterde yer alan tescilli sivil mimarlık örnekleri, restitüsyonu ve restorasyonu yapılmak şartıyla sosyal-kültürel amaçlı kullanılacaktır." ifadesine yer verilmiştir. Kararda sözü edilen tescilli -koruma değeri atfedilmiş- yapıların yeniden inşası, Aspar boşluğuna ait yoğunluğu etkileyen bir karar niteliği taşımaktadır. Alanda varlığı bilinen tescilli sivil mimarlık örneklerinin** yeniden inşası kararı alınırken bu kararın yalnız anıtsal yapılar için uygulandığını belirtmek gerekir. Bir diğer deyişle, geçmişte varlığı bilinen yapılar, bir mahalle dokusunu oluşturan ahşap ev stokundan oluşmakla birlikte, yeniden inşa edilen yalnız mescit yapısıdır. Parsel sınırlarına kadar belgeleri olan mahalle dokusunun değil de sadece mahalle içerisindeki tescilli anıtsal yapının yeniden inşa edilmiş olması, geçmişte yer alan dokuyu değil, geçmişte yer alan tescilli yapıları -yine nesnelere korumakla ilgili bir uygulamayı içerir. Pazar yeri projesi uygulama kararı ile 1985 yılında istimlak edilen sarnıç boşluğu için, bu projenin uygulanmamasının ardından, 2003 yılında geçmişte varlığı bilinen yapıların boşluğa tekrar inşası kararı alınmıştır. Boşluğun tekrar nesnelere ile doldurulması anlamına gelen bu karar doğrultusunda eski yapıların tamamı inşa edilmemiş yalnız mescit yapısının inşası gerçekleştirilmiştir. Kurulun öngördüğü tarihsel yapıların inşası gerçekleşmemişse de boşluk yine farklı malzeme ve içerikle olsa da nesnelere ile dolma sürecine girmiştir.

Günümüzde sarnıcın içerisinde yeniden inşa edilmiş tek yapı olan mescit, 1950'li yıllarda yalnız minare kaidesi ile ayakta olan bir yapıdır. Mescidin rekonstrüksiyonu, 1987-89 yılları arasında yapılmıştır. Pazar yeri uygulaması mahalle dokusuna ait tüm nesnelere yıkımına neden olsa da bu yıkım, mescidin yeniden inşa edilmesini sağlamıştır. Görüldüğü gibi pazaryeri ile ilgili yıkım, dokuyu oluşturan nesnelere ortadan kaldırmış, ancak ortada olmayan tarihsel bir nesnenin alanda tekrar belirmesini sağlamıştır. 1976 yılına ait fotoğraflarda yoğun mahalle dokusu içerisinde algılanmayan, 1986 yılına ait fotoğraflarda ise minaresi bile

* Kararın tam metni; "...Sarnıç, Semt Parkı alanında yer almaktadır. Plan notlarında, park ve dinlenme alanları; arkeolojik sergileme, açık hava müzesi, parklar, gezi ve dinlenme alanları, manzara parkları, seyir terasları vb. olarak kullanılacaktır. Bu alanlarda ekolojik etütler yapılarak mevcut yeşil doku korunacak, gerekli peyzaj kalitesi artırılacaktır." ifadesinden oluşmaktadır.

** Sözü edilen tescilli sivil mimarlık örneğini oluşturan yapıların içeriği Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu'nun 27.12.1985 tarih ve 1937 sayılı kararı ile bilinebilmekte: "Fatih, 1913 numaralı adada bulunan Bizans Sarnıcı içerisinde otopark sahası olarak düşünülen kısmında işaretli yapıların (türbe, tekke, mescit, 24-26-27 parsellerde bulunan ve 27.04.1979 gün ve 11116 sayılı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kararıyla tescilli ahşap evlerin) korunmasının zorunlu olduğuna..." Karar içeriğinden anıtsal yapı

olmayan mescit, oluşan yeni boşluk içerisinde anıtlaşmış bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.

Mescit yapısı gibi geçmişte boşluk içerisinde var olup günümüze ulaşan bir diğer nesne de kurul kararlarında “Kubbeli Yapı” olarak anılan arkeolojik nesnedir. Hakkında 1986 ve 1995 yıllarında koruma kararları alınan kalıntıya ait analitik incelemeleri içermeyen mimari rölöveler kurul arşivinde bulunmaktadır (Şekil 4.1.13). Kubbeli yapı ile ilgili 26.09.1986 tarih ve 2595 sayılı karar “Fatih, Sultan Selim *Açık Su Haznesinde*, kubbeli bir yapının ortaya çıktığı ve kurulumuza sorulmaksızın korunması gerekli eski eser yapısının yıkımına geçildiği üzüntüyle öğrenilmiştir. Bu kubbeli yapının yıkımının durdurularak, koğuşturma açılmasına ve tahrip edilen yapının durumu tam olarak incelendikten sonra yıkanlar tarafından yaptırılması için gerekli işlemin yapılmasına karar verildi.” şeklindedir. Yapının 1986 yılında yıkımının durdurulması ile ilgili alınan karardan yaklaşık 10 yıl sonra 20.12.1995 tarih ve 7339 sayılı karar ile “Erken Bizans Dönemi’ne ait Sultan Selim Çukurbostanı kenarında bulunan silindirik yapının tabanındaki dolgunun, sarnıcın tahliye sisteminin araştırılması ve aydınlatılması bakımından kaldırılması gerektiğine, çalışmanın İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü denetiminde yapılmasının uygun olduğuna” görüşü bildirilir. Kararda sözü edilen kaldırma işleminin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Arkeolojik yapı kalıntısı sarnıç duvarının bitişiğinde, 1986 yılına ait fotoğraflara göre yüzey kayıpları olduğu gözlenmekle birlikte günümüzde varlığını sürdürmektedir (Şekil 4.1.14). Aspar boşluğundaki bir diğer korunması gerekli yapı da 1986 yılına ait fotoğraflarda boşaltılan sarnıcın ortasında yer almaktadır (Şekil 4.1.11). Günümüze ulaşmayan bu yapıyla ilgili kurul arşivinde hiçbir belgeye ulaşılamamış, kaynaklarda da bu kalıntının içeriği ile ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır. Görüldüğü gibi arkeolojik bir nesne olan Aspar sarnıcının boşluğunda bulunan tarihsel nesnelere içerisinde arkeolojik kalıntılar ya da ahşap konutlar, anıtsal mescit gibi yeniden inşa edilme şansı bulamamıştır.

20.12.1995 tarih ve 7339 sayılı kararda “Bu alanlarda yapılacak düzenlemelerde Tarihi Yarımada’nın kimliğine uygun, kentsel tasarım rehberlerinde belirlenen hususlar doğrultusunda, peyzaj düzenlemeleri ile Tarihi Yarımada ve İstanbul ile özdeşleşen bitki ağaç türleri ve kent mobilyaları kullanılacaktır.” ifadesi ile açık alan düzenleme kriterleri detaylandırılmıştır. Kararda Tarihi Yarımada kimliğine uygunluk kriteri aranmış ancak Tarihi Yarımada’nın kimliğini yansıtan nitelikler belirtilmemiştir. Bu örnek üzerinden araştırmak gerekirse, Aspar boşluğuna *uyum sağlayacak* kimliğin; farklı dönemlerde boşluğun içeriğini

olarak değerlendirilebilecek mescit dışında boşlukta en az 5 adet tescilli yapının daha bulunduğu anlaşılmakta.

oluşturan; sarnıcı dolduran su, bostana ait yeşillikler, konut dokusunu oluşturan mahalle ve dar sokaklar, pazar yeri düzenlemesi ya da günümüzde varlığını sürdüren spor alanlarından hangisinin kastedildiği belirtilmemiştir. Kararda yer alan tanımlamaları kullanmak gerekirse, “Aspar Sarnıcı ile özdeşleşen nitelikler”, arkeolojik duvarın oluşturduğu sınırın içerisinde yer alan bir boşluk ve bu boşluktaki sürekli değişim ve yığılmadan oluşmaktadır. Bu yığılma kimi zaman mahalleyi oluşturan konutlar ile kimi zaman da günümüzde olduğu gibi, prefabrik yapılar ve spor tesisleri ile gerçekleşmiştir (Şekil 4.1.15-16). Dolayısıyla, sözü edilen kimliğin tekil nesnelere değil, yığılmadaki süreklilikle ve içeriğinde bu yığılmayı barındıran -bir koruma varlığı olarak- boşlukla temsil edilmesi gerekliliği açığa çıkmaktadır.

4.1.3 Bir Nesne Boşluk İkilemi: Aspar Boşluğu Koruma Değerleri

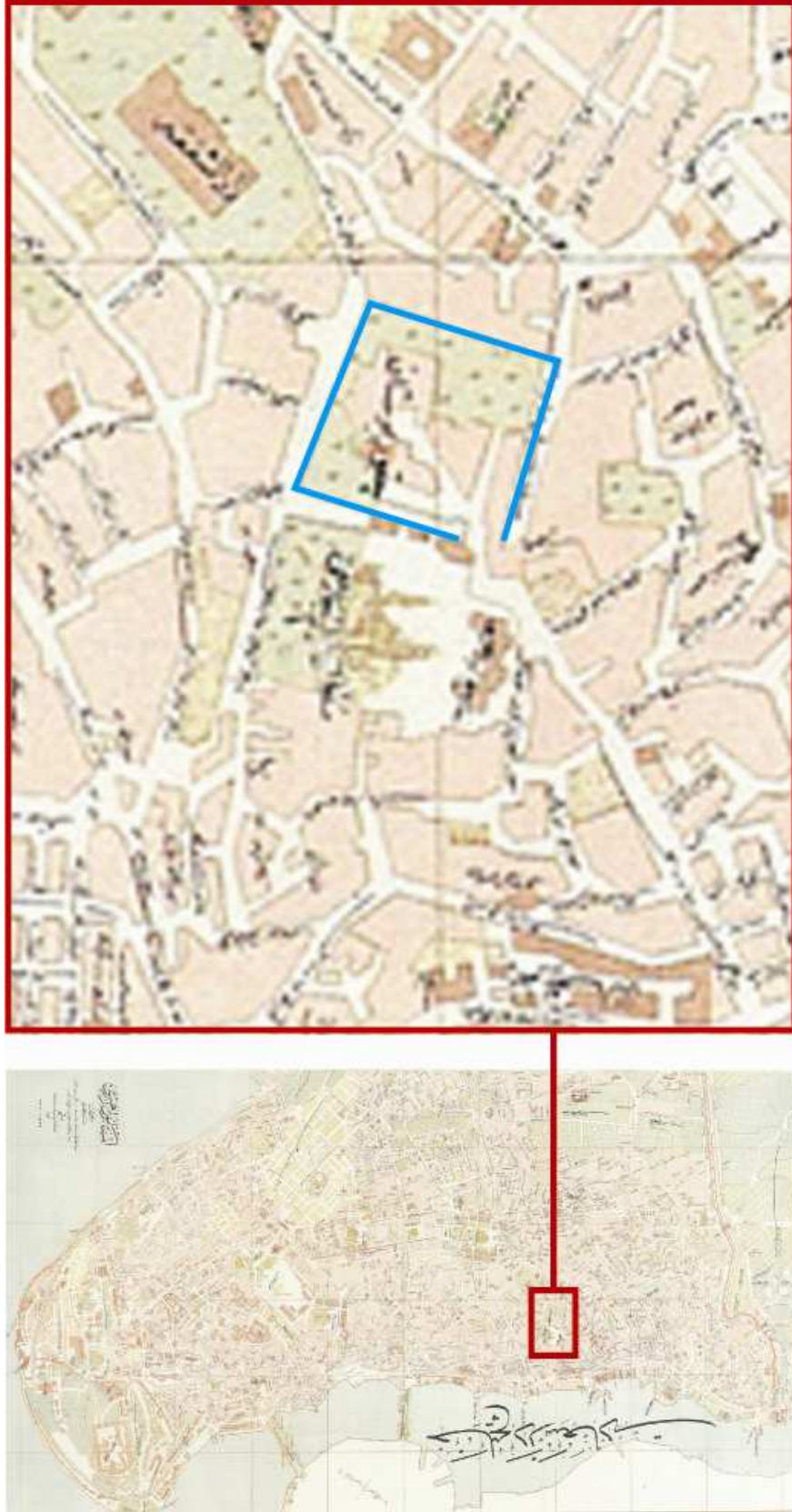
Alandaki morfolojik dönüşüm farklı dönemlerde ortaya çıkan ve ortadan kalkan, yapı ya da mimarlık öğelerinden oluşan nesnelere aracılığı ile gerçekleşse de, alanın tarihselliğini belirleyen öğe, sarnıcı ait *boşluktur*. Alan çalışmalarındaki değerlendirme bölümlerinin hedefi alanlara ait koruma önerisi geliştirmek değil, koruma değerlerini belirlemektir. Koruma değerlerinin belirlenmesi için de alana ait koruma tarihi okuması yapılmıştır. Kronolojik olarak tarihsel haritalar üzerinden alana ait mimari değişim ortaya konmuştur. Nesnelere alanda belirmesi ve ortadan kalkmasının boşluğa etkileri de, koruma kurul kararları ve yakın geçmişe ait fotoğraflar aracılığıyla araştırılmıştır.

Aspar Boşluğu, aslen bir açık sarnıç yapısı olduğundan, çevresindeki duvarlardan ve içerisindeki boşluktan oluşmaktadır. Bir koruma sorunsalı olarak bu yapının araştırılması, sarnıcı ait duvarların korunmasına odaklanmayı gerektirebilir. Ancak yapılan araştırmalar doğrultusunda, yapı ile ilgili tüm değişim ve dönüşümün nesne üzerinden ancak boşluk içerisinde yer alan nesnelere üzerinden gerçekleştiği söylenebilir. Aspar'daki boşluğa ait yığılmalar ve bu yığılmaların ortadan kaldırılması nesnelere aracılığıyla gerçekleşmekle birlikte, nesnelere bu yığılma üzerindeki etkisi, boşlukta varlık göstermeleri ya da yok olmaları ile sınırlı değildir. Nesnelere varlıkları ve yoklukları ile sarnıçtaki boşluğun miktarı artıp azalmış olmakla birlikte, nesnelere yıkılma ya da yeniden inşa edilme süreçlerinin sarnıç boşluğundaki dönüştürücü etkisi araştırılmaya değer görülmüştür. İçerikte de aktarıldığı gibi, Aspar'a ait *boşluk* her zaman bir *dolma* eğilimi göstermiştir. Koruma kuruluna ait kararlar kadar, izinsiz yapılan uygulamalar da yıkımlardan çok nesne inşasını içerir. Dolayısıyla Aspar Sarnıcı'na ait boşluğun korunarak boş bırakılması üzerinde bir uzlaşmaya varılmadığı gözlenmiştir. Buna karşın, tarihsel boşluğun nesnelere ile dolması

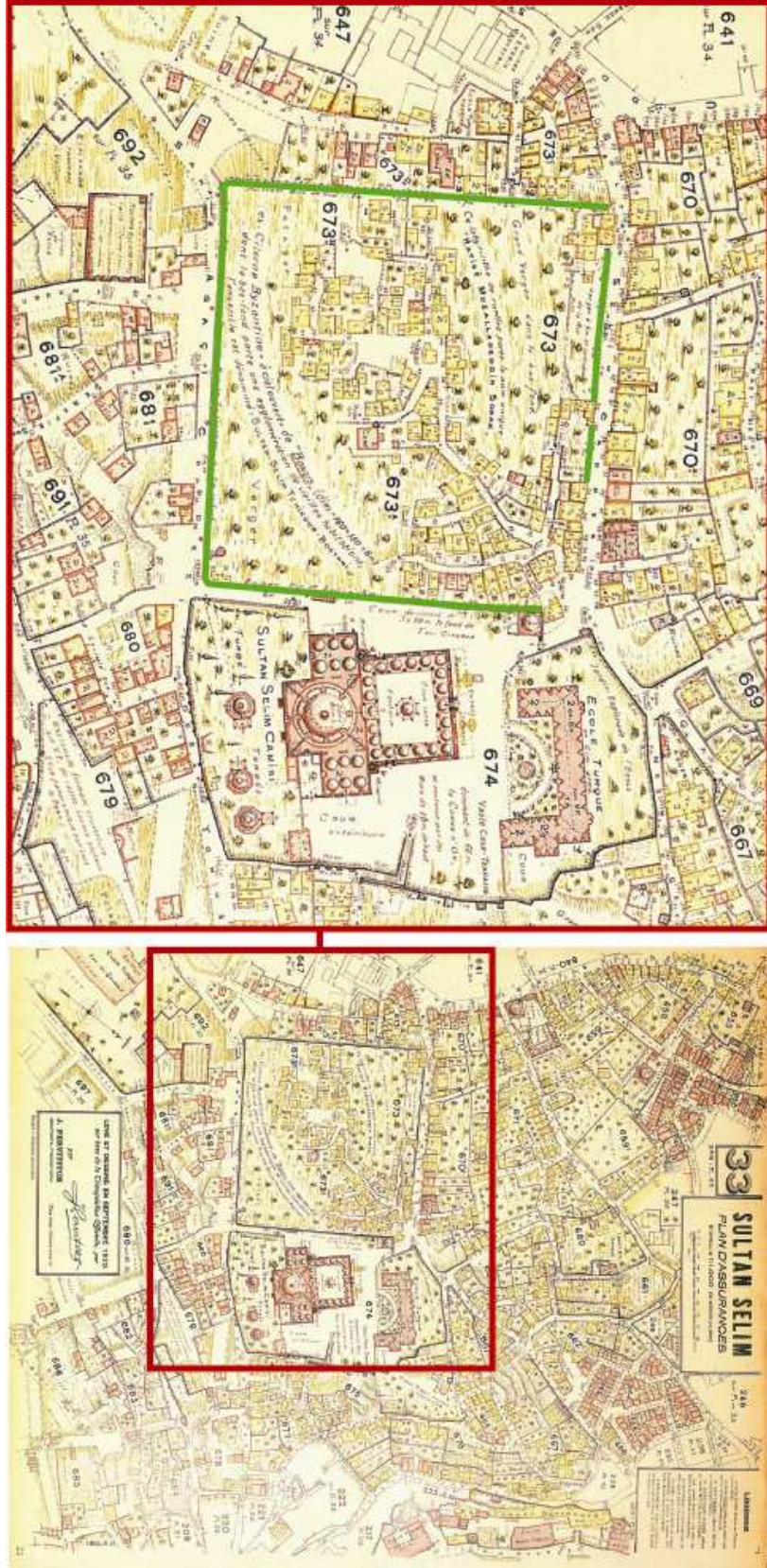
hakkında alınan koruma kararlarının, boşluk niteliğini göz ardı ederek alındığı söylenebilir. Aspar'daki değişim, arkeolojik duvar yüzeyinde değil, boşluk içerisinde gerçekleşmiştir. Böylece yığılmanın gözlenebileceği yerin de boşluk olduğu söylenebilir. Aspar Sarnıcı'na ait koruma tarihinin Aspar Boşluğu üzerinden okunabileceği, alanın koruma değerlerinin boşlukta aranması gerektiği öne sürülmektedir. Boşlukta aranan koruma değeri, boşluğun içerisinde gerçekleşen değişim ve bu değişimle oluşan yığılma olgusudur. Aspar Boşluğu'ndaki yığılmanın fiziksel karşılığı yıkımlar aracılığıyla yok edilmiştir. Dolayısıyla Aspar Sarnıcı'nın korunma başarısızlığı, boşluğun boşluk olarak korunamamasına ya da boşluğun nesnelere ile doldurulmasına dayandırılmamaktadır. Farklı dönemlerde gerçekleşen yığılmanın fiziksel izlerinin kalmamış olması, boşlukta gerçekleşen değişimin mekandan okunamaması nedenleriyle Aspar'a ait boşluğun korunamadığı ileri sürülebilir.

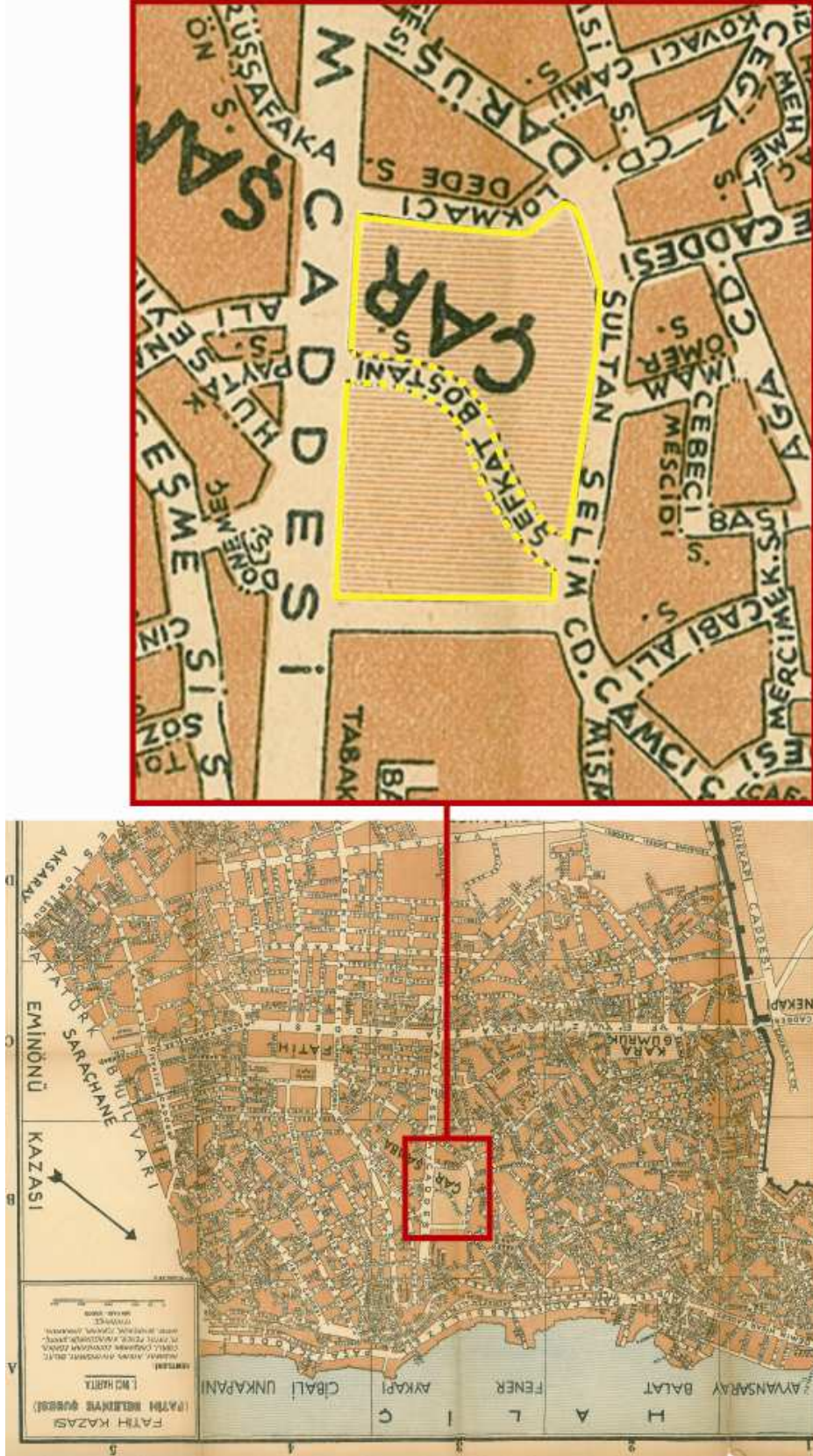
Şekil 4.2 Suyolu Haritası (Çeçen,1997)

Şekil 4.3 İstanbul Haliç-i Dersaadet Şehremaneti Rehberinde Aspar Sarnıcı'nın Konumu (Kayra,1990)

Şekil 4.4 Pervititch Haritası'nda Aspar Sarnıcı'nın Konumu (Pervititch,2003)

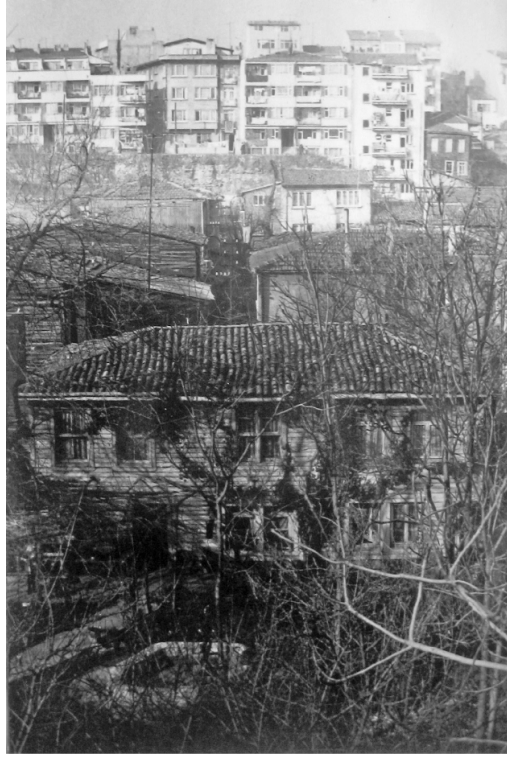
Şekil 4.5 Şehir Rehberi'nde Aspar Sarnıcı'nın Konumu (Lokmanoğlu,1955)

Şekil 4.7 Aspar Sarnıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.8 Aspar Sarnıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.9 Aspar Sarmıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

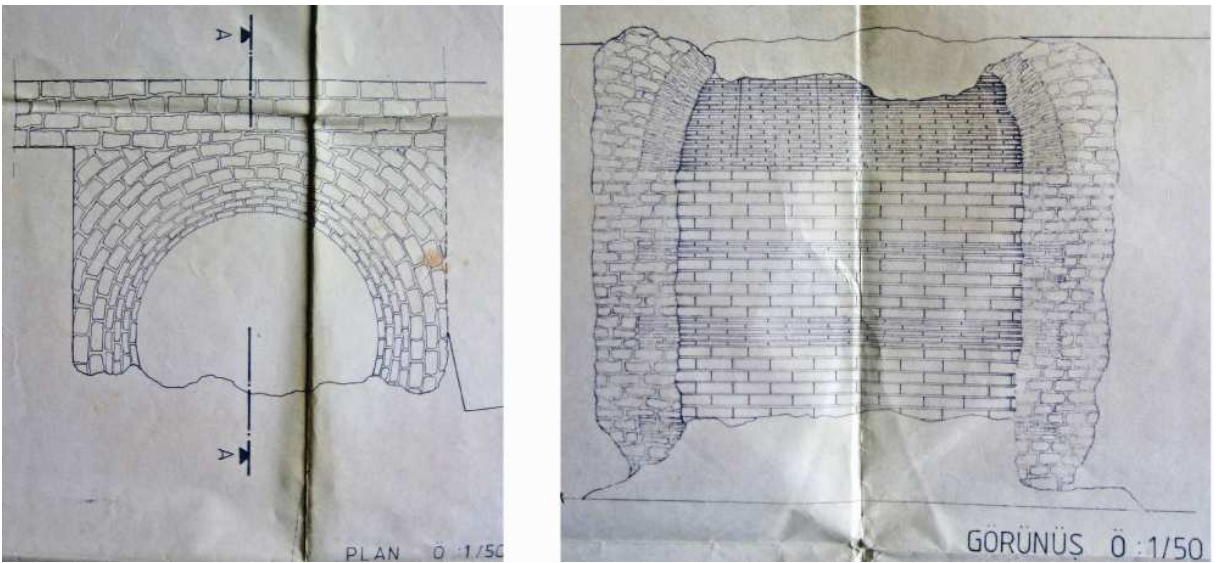
Şekil 4.10 Aspar Sarmıcı 1976 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

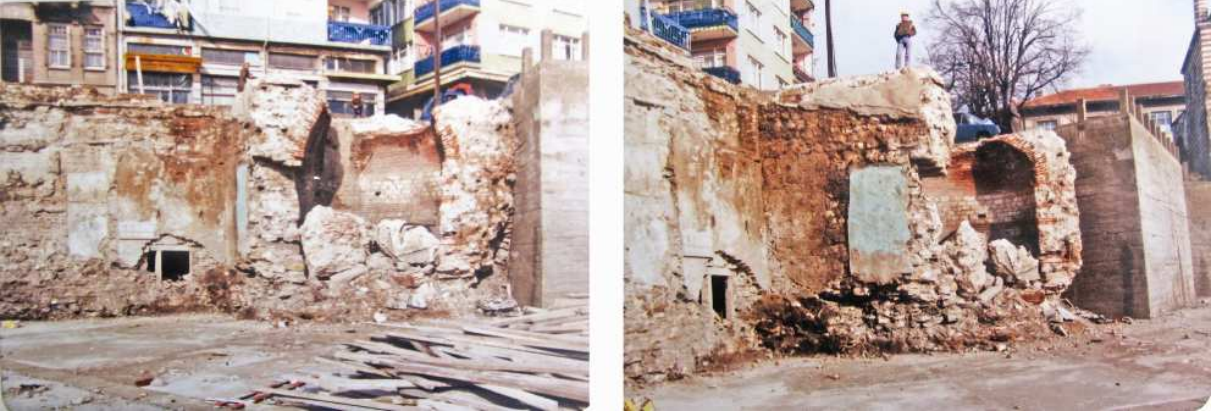
Şekil 4.11 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.12 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.13 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.14 Aspar Sarnıcı 1986 yılındaki görünüm (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.15 Aspar Sarnıcı 2009 yılındaki görünüm

Şekil 4.16 Aspar Sarnıcı 2009 yılındaki görünüm

4.2 Beyazıt Boşluğu

Beyazıt Meydanı yerine Beyazıt Boşluğu ifadesinin kullanılması, araştırma konusunun, boşluktaki değişim ve yığılmaya odaklanması ile ilişkilidir. Beyazıt boşluğu, sıklıkla ve radikal boyutlarda fiziksel değişimler geçirmiştir (Şekil 4.17). Bu değişimler sırasında arkeolojik kalıntılara ulaşılmıştır. Çalışma, söz konusu kalıntıları incelemenin yanı sıra ortadan kaldırılan nesnelere ait izleri de araştırmaktadır. Görünürde, boşluğun herhangi bir yüzeyinde, kaldırılan nesnelere ait fiziksel bir iz kalmamıştır. Buna karşın kaldırılan nesnelere ait izler, boşluğun ticaret yaşamında ve siyasi karakterinde gözlenebilmektedir. Bir diğer deyişle, kaldırılan nesneye ait fonksiyonun, tam da nesnenin kaldırıldığı lokasyonda devam ettiği gözlenmektedir. Sosyal yaşamda izi sürülen bir diğer olgu da iktidara karşı oluşturulan muhalif söylemin bu boşluktaki sürekliliğidir. Boşlukta yok olan yapılardan bazıları, iktidarı tehdit eden toplantılara ev sahipliği etmeleri nedeniyle ortadan kaldırılmıştır. Buna karşın merkezi iktidara karşı geliştirilen muhalif içerikli söylemler, Beyazıt boşluğunda gösteri ve protestolarla varlığını halen sürdürmektedir. Çalışmada Beyazıt'taki *boşluk*, günümüze ulaşmayan izlerin *kültürel kodlanma ve aktarılma aracı* -ortamı- olarak ele alınmaktadır.

Kaldırılan nesnelere ait fiziksel izlere ve arkeolojik nesnelere, boşlukta gerçekleştirilen kentsel projeler, diğer bir deyişle fiziksel değişimler aracılığıyla ulaşılmıştır. Örneğin Tarihi Yarımada içerisinde en azından Beyazıt kadar arkeolojik kalıntı barındıran Ayasofya Meydanı'nda dahi, bu yoğunlukta bir değişim gerçekleşmediği söylenebilir. Koruma disiplini içerisinde, bir alanın fiziki dokusunun değişmeden kalması, bir koruma başarısı olarak nitelendirilse de, Beyazıt örneğinde, meydan düzenleme projeleri, Antik kalıntıların bulunması için birer fırsat olmuştur (Şekil 4.18). Bu fiziksel değişiklikler, alandaki çeşitli sürekliliklere aracı olmuştur. Beyazıt boşluğundaki fiziksel değişim ve sosyal süreklilik, önceki dönemlere ait kamusal imgelemin ideolojik ve politik olarak ortadan kaldırılmaya çalışıldığı bir *yıkımlar tarihi* olarak değerlendirilebilir. Bu boşlukta mimari-kentsel değişimler ile yok olan nesnelere ait izlerin birikmesi ile arkeolojik yığılma gerçekleşmiştir. Bu yığılma da büyük çaplı kentsel projeler ile ortaya çıkmıştır.

4.2.1 Arkeolojik Yığılma Açısından Bir Fırsat: Beyazıt Boşluğu Fiziksel Değişim Süreci

Beyazıt boşluğunda imar hareketlerinden oluşan fiziksel değişimler, arkeolojik kalıntıların kimi zaman zemin altına geçmesine, kimi zaman da zemin yüzeyine çıkmasına aracılık etmiştir. Fiziksel değişimler, 19. yy.dan itibaren yıkımlardan oluşan bir müdahaleler bütünü

içerir (Şekil 4.19). Alanda gerçekleşen yıkımların, daha erken dönemlere ait fiziksel - arkeolojik- izlerin ortaya çıkmasına fırsat yarattığı söylenebilir. Alanın; topografik yapısı, iktidarlar tarafından sembolleştirilmesi, muhalif gruplar tarafından kullanılması gibi etkenler alandaki yıkımların ve fiziksel değişimin gerekçelerini oluşturmaktadır.

Beyazıt boşluğunda bilinen ilk değişimler, alanın topografik yapısı ile ilişkilidir. Boşluğun kuzey ve güney yönlerindeki eğim ve arazi içindeki engebelerin *düzleştirilmesi*, Bizans Dönemi'nde Forum Theodosius'un inşası ile başlar. Bu amaçla alanın güneyinde çok sayıda altyapı ve sarnıç inşa edilmiştir (Müller-Wiener, 2002). Sözü edilen altyapılara 1957 yılında, kapalı sarnıçlara da 1961 yılında gerçekleştirilen müdahaleler sırasında ulaşılmıştır. Alanda birbirine yakın konumlanmış üç adet sarnıçtan birinin* üzeri kapatılarak, zemin altında *varlığını sürdürmesi* sağlanmıştır. Ancak bu sarnıcın bulunduğu yığılma ortamının saydamlaştırılmamış olması nedeniyle, kent yaşantısına dahil edilememiştir. Arkeolojik kazı raporunda yer alması dışında üzerinden yeni bilgiler üretilememektedir. Dolayısıyla sarnıcın *korunduğundan* söz edilemez. Diğer iki sarnıç da farklı dönemlerde yıkılmıştır** (Ataçeri, 1965). Bizans Dönemi'nde sarnıçların bulunduğu yerlerde binalar olduğu düşünülmektedir (Ataçeri, 1965). Ancak kalıntıların yok edilmesi ya da zemin altında bulunması nedenleriyle yapılaşmalara ilişkin bilgi bulunmamakta, boşluğun cadde ile olan ilişkisi çözümlenememektedir.

Forum alanınının 1454 yılında Eski Saray'ın sınırlarına dahil edilmesinin ardından güvenlik nedeniyle saray dışında kalan ağaçlar kesilmiştir (Müller-Wiener, 2002). 1450'lerde ağaçların kesilmesi ile oluşan boşluk, 1500'lerin başında külliye inşaatı ile dolmaya başlar. Beyazıt Külliyesi'ne ait yapılar mevcut sosyal yaşantının canlanmasına katkıda bulunmuştur. Canlanan sosyal yaşantı yeni yapıların inşasını da beraberinde getirmiştir. Bu yapılardan kıraathane, berber gibi dükkanlar, 19. yy.ın sonlarına kadar boşlukta varlıklarını sürdürmüştür (Şekil 4.20). Bu yapılar yukarıda sözü edilen muhalefet olgusunun şekillendiği mekanlar olarak karşımıza çıkar. Muhalif eylemlerin boşluktaki mekansal yansımalarına aşağıda tekrar değinilecektir.

15. yy.dan 19. yy.a kadar süregelen nesne inşaatı süreci, 20. yy.ın başlarından itibaren

* Alanın kuzeydoğusunda eski Fuat Paşa Konağı, Beyazıt Medresesi (kütüphanesi) ve İstanbul Üniversitesi giriş kapısı arasında bulunan sarnıç, Erken Bizans Dönemi sonlarına tarihlenmiştir (Ataçeri, 1965).

** Beyazıt'ta tahrip edilmiş Bizans sarnıçlarına ait bilgiler, TAY Projesinin 2008 Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu kapsamında "Marmara Bölgesi Bizans Dönemi'ne Ait Tahribat Sonuçları" başlığı altında yer almaktadır (Tanındı, 2009).

yıkımlar sürecine dönüşür. 1927 yılında Ordu Caddesi'nin genişletilmesi için güney yöndeki yapı bloklarının yıkımı ile boşluk tekrar genişlemeye başlar (Şekil 4.21-22). 1517 yılında yıkılan forum alanındaki sütunlara ait bazı kalıntılar* ve zafer anıtının** üst kısmı 1927-28 yıllarındaki yıkımlar ve ardından gerçekleştirilen kazılar ile ortaya çıkmaya başlamıştır*** (Müller-Wiener, 2002). 1943 yılında bu kez Beyazıt Camisi'nin batısında, Laleli ve Vezneciler arasındaki Fen ve Edebiyat Fakülteleri binalarının temel kazılarında ve üniversite merkez binası ile Süleymaniye arasında yapılan ek binaların bulunduğu alanda, bu bölgeye yayılmış olan Antik Byzantion Nekropolü'ne ait çok sayıda arkeolojik nesne ortaya çıkmıştır (Başgelen, 2007). İstanbul Üniversitesi'ni genişletmek için 1952 yılına kadar süren müdahaleler sırasında da arkeolojik kalıntılara**** ulaşılır. 1957-58 yıllarında gerçekleştirilen yıkımlarda Hasan Paşa Hanı ve Simkeşhane'nin bir bölümünün yıkımları gerçekleştirilir (Cerasi, 2006). R. Duyuran, bu yıkımlar sırasında ulaşılan arkeolojik kalıntılara ait detaylı ölçü ve malzeme bilgisi aktarmıştır*****. 1961-62 yıllarında, Bakırcılar Caddesi'nden girilen alt geçit yapımı için yıkılan dükkanların altında da farklı ölü gömme biçimleri ile ilgili yeni teknikler içeren mezarlar bulunmuştur (Müller-Wiener, 2002). Alandaki yıkımların tamamlanması ile meydan bugünkü boşluk sınırlarına ulaşılırken Ordu Caddesi'nin genişliği de önemli ölçüde arttırılmıştır (Şekil 4.23). 20. yy.ın ortalarına dek süren yıkımlar, boşluğun sınırlarını genişletmiş, aynı zamanda boşluğun Antik Dönemi'ne ait kalıntıların ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1950'li ve 60'lı yıllarda gerçekleşen yıkımların çoğu, döneme ait kentleşme politikalarının sonucudur.

* 1928 yılında İstanbul Arkeoloji Müzesi ve bir İngiliz Akademisyen grubun beraber katıldıkları araştırma kazılarında 2 kaide -podia- ve taşları dağılmış durumda olan sütun parçaları, 1.25 metre çaplı ve 1.45 metre yükseklikteki sütun başlıkları ve kornişler bulunmuştur (Öz, 1985).

** Theodosius Forumu'nun merkez noktasını oluşturan anıtsal sütun ve ağaç dalları desenli 4 sütun grubu tarafından taşınan zafer takı hakkında detaylı bilgi için bkz C. Mango (2006) "Bizans Mimarisi"

*** Sütunlara ait daha fazla kalıntının bulunması için 1950'li yıllardaki yıkımların gerçekleşmesi gerekecektir. Bu yıkımlar kapsamında birer kayıp olarak değerlendirilebilecek pek çok yapıya verilen zarar, arkeolojik kalıntılara ulaşmak için bir fırsat olmuştur.

**** Antik Dönem'e ait kubbeli ve kapılı dikdörtgen yapılara ait Hypogaeum kalıntıları, 4. ve 5. yy.lara, lahitler ise M.Ö. 4. ve 3. yy.lara terihlenmektedir (Müller-Wiener, 2002). Ayrıca, 100'den fazla mezar steli, 15 kadar lahit ve çeşitli küçük eşyalar da bulunmuştur (Başgelen, 2007).

***** Kalıntılar ait oldukları yapıların planimetrik özelliklerine ait ipuçları vermemekle birlikte topografyaya dair bilgi vermektedir. Burada bir kısmına maddelerle yer verilen kalıntılar ile ilgili malzeme içeriği R. Duyuran'ın raporunda detaylarıyla yer almaktadır: 1. Beyazıt Camisi'nin güney-batı köşesiyle Beyaz Saray iş hanının arasındaki alanın toprak hafriyatı sırasında, beyaz mermerden yapılmış sütun gövdeleri, arşitrav ve korniş blokları bulunmuş, bunlar müzeye gönderilmiştir. Bu kalıntıların ait olduğu düşünülen yapının bir köşe duvarı da görülmüştür. 2. Meydanın güneyinde Beyaz Saray iş hanının sol bitişiğindeki binanın yanından Marmara'ya doğru inen caddenin başlangıç noktasında bulunan moloz taş temeller üzerine oturtulmuş stylobat bloklar ve tuğla ayaklar bulunmuştur. 3. Beyazıt Kütüphanesi'nin güneyinde korint başlıklar, döşemeye ait mermer parçaları, sütun gövdeleri; ayrıca, bu kalıntıların ait oldukları yapılara ait duvar kalıntılarına ulaşılmıştır. 4. Beyazıt Kütüphanesi'nin doğusunda iki sarnıç kalıntısına rastlanmıştır (Duyuran, 1958).

20. yy.ın ortalarında sonlanan yıkımların ardından meydan düzenleme süreci başlamıştır. 1923 yılında Vali ve Şehremini Ali Haydar (Yuluğ) Bey döneminde, mimar A. Körmükçü tarafından boşluğun ortasında bir havuz inşa edilmiştir. Sözü edilen havuz inşaatı basında, haber ve karikatürlerle yer almıştır (Şekil 4.24). “Vali Haydar Bey, Beyazıt Meydanı’nda küçük bir Marmara inşa ediyor!” başlığı ile ölçeği ve biçimi eleştirilen havuz kadar araç trafiğine getirilen düzenleme de eleştirilmiştir. Sedat Hakkı Eldem’in 1957 yılındaki projesi ile araç ve tramvay trafiğinin havuzun etrafından dönerek Aksaray’a devam ettiği güzergah değiştirilmiş, havuz da ortadan kaldırılmıştır. 1960 yılında T. Cansever projesi ile alan trafik meydanı olmaktan çıkmıştır. T. Cansever’e ait projenin kriterlerinden biri “tramvay ve motorlu taşıtlar ile sükuneti bozulan meydanın, durgun bir saha olma isteğinin meydana geri verilmesi” (Cansever, 1961) olarak belirtilmiştir. Cansever’in burada vurguladığı *durgunluk*, kendisinin benimsediği ontolojik bir mimari yaklaşımın kökenini de oluşturan dinsel referansları içermektedir. Bu nedenle, özellikle meydandaki cami ve meydanın tarihi göz önüne alındığında, T. Cansever’in yaklaşımı buradaki ikilemler bağlamında, belirli bir tavır sergiler niteliktedir. Dolayısıyla, mimari bir kararın ötesinde siyasi bir karar olduğu kabul edilebilir. Bir diğer deyişle yıkımlar kadar meydan düzenlemelerin de siyasi kararlar doğrultusunda gerçekleştiği söylenebilir. Bir sonraki bölümde bu kararların sosyolojik boyutları ve fiziksel-mekansal sonuçları arasındaki ilişkiler incelenecektir.

4.2.2 Beyazıt Boşluğu’ndaki Sosyal Yığılma: Sosyal Yapıdaki Mekansal Süreklilikler

Beyazıt boşluğundaki siyasi hareketlilik, fiziki yapılanmayı şekillendirdiği gibi, sosyal çeşitlilik de siyasi yaşamı canlandırır. Sosyal yaşamdaki çeşitlilik; boşlukta varlık gösteren fonksiyon çeşitliliği, siyasi hareketliliğin zemini olan eylemler ve bu eylemlerin alandaki izleri üzerinden araştırılmaktadır. Beyazıt boşluğundaki tarihsel nesnelere ve arkeolojik kalıntılara kadar alandaki canlı sosyal yaşam ve siyasi hareketlilik de Beyazıt boşluğunun koruma değerleri arasında değerlendirilmektedir.

Boşluktaki fonksiyon değişimleri, her seferinde farklı etkiler yaratıp izler bırakarak yeni sosyal grupları alana taşımıştır. Antik Forum alanı, bu değişimi sergileyen iyi bir örnektir. Forum alanı öncelikle saraya, ardından askeri alana dönüşerek idari bir merkez olarak kullanılmıştır. Beyazıt Külliyesi yapımıyla alan dinsel ve kamusal amaçla da kullanılmaya başlar. Alandaki fonksiyon çeşitliliği büyük oranda külliyeyle ait yapıların kullanımındaki

değişikliklerle* gerçekleşmiştir. 1923 yılından itibaren boşlukta çoğunlukla üniversite kullanıcılarının varlık gösterdiği gözlenir. Üniversite kullanıcıları arasındaki çeşitlilik, alanda farklı ve kimi zaman birbirine karşıt görüşlü sosyal grupların birikimini sağlamıştır.

Alandaki varlığı dikkat çekici şekilde süreklilik gösteren işlev ticarettir. Beyazıt boşluğundaki ticaret yaşamı; Bakırcılar Çarşısı, Kapalı Çarşı ve Sahafklar Çarşısı'nın etkisiyle olduğu kadar, işporta sergileri ile de canlı kalmıştır. İşporta sergilerinin boşluktaki dağılımı, geçmişte var olup günümüze ulaşmayan nesnelerin -dükkan ve barakaların- izleri üzerinden araştırılmaktadır. Caminin kuzeyindeki Sahafklar Çarşısı, Beyazıt Boşluğu ile Kapalıçarşı arasında yoğun kullanılan bir bağlantıdır. Sahafklar Çarşısı'na girişin sağlandığı küçük meydan, günümüzde ibadetle ilgili ürünler satan işportacıların toplandığı bir alandır. Bu küçük meydanın geçmişte barakalarla çevrelendiği tarihi haritalardan gözlenir (Şekil 4.25). İstanbul Üniversitesi duvarının karşı tarafında, geçmişte var olan dükkanlar, alt geçit yapımı sırasında yıkılmıştır. Ancak işporta sergileri, Bakırcılar Çarşısı**'nda yer alan bu dükkanların varlıklarını günümüze taşımaktadır.

Ticaret fonksiyonunun; barakaların -nesnelerin- kaldırıldığı her bölgede, işporta sergileri aracılığıyla meydana -boşlukta- varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Cami duvar boyunca ya da meydanın diğer farklı bölgelerindeki işporta satışı, Osmanlı Dönemi'nden itibaren varlığı bilinen bir ticari etkinliktir. Nesnelerin yok olduğu bölgelerde canlı bir ticari faaliyet olarak işporta sergilerinin dağılımı, günümüze ulaşmayan nesnelerin boşlukta bıraktıkları izler olarak değerlendirilebilir. Ticaret işlevi, nesnesi ortadan kalkmış olsa da, işportacılar aracılığı ile boşlukta sürmektedir. Kaldırılan dükkanlar arasında yer alan berber, kıraathane*** gibi daha rastlantısal toplanmaların sağlandığı mekanlardaki muhalif kimlik de alandaki politik söylem aracılığı ile varlığını sürdürmektedir.

* 1508 yılında yapılan Beyazıt Medresesi, 1939 yılında müzeye, imarethane de 19. yy.da kütüphaneye dönüştürülmüştür.

** Ticari faaliyetlerde bulunan dükkanlardan bakırcıların, alanın en eski ticaret fonksiyonlarından olduğu söylenebilir. Meydandan Fuat Paşa Caddesi'ne uzanan doğrultuda, üniversite bahçe duvarı boyunca yer alan Bakırcılar Çarşısı, Osmanlı Dönemi'nde, İstanbul'un madeni eşya sanayisinin merkezi olmuş bir alandır. Bakırcı dükkanları, 17. yy.da Tahtakale'den Beyazıt bölgesine nakledilir. Bakırcılar Çarşısı, 19. yy.da Seraskerlik binası inşa edildiği zaman kurulur (Tümertekin, 1997). Alt geçidin yapımından önce geniş ve iki taraflı bir yol olan Bakırcılar Caddesi, yol yapımından sonra yalnız üniversite duvarı altındaki dükkanların kaldığı dar bir koridor haline gelmiştir. 1987 yılına kadar bu dükkanların tümünde bakırcılar bulunurken (Kayaoğlu, 1993) günümüzde yalnız bir adet bakırcı dükkanı kalmıştır.

*** Bu tür mekanlar için farklı kaynaklarda kahvehane ve kıraathane adlarının her ikisi de kullanılmakta ise de kıraathane'nin sözlük anlamı; müşterilerinin okumaları için gazete ve dergi bulunduran geniş ve iyi döşenmiş kahvehane olarak tanımlanmaktadır. Anlamı, tam da Beyazıt'taki mekanların içeriğini tarif ettiğinden kıraathane adının kullanılması tercih edilmiştir.

Kıraathanelerin çok çeşitli amaç ve fonksiyonlarla kullanılması*, geçmişte, kamusal yaşantının bu yapı tipleri içinde de varlık gösterdiğinin işareti olarak yorumlanabilir. K. Ünüvar'ın "kamusallığın prototip tören salonları" (Ünüvar, 1998-1999) olarak tanımladığı kıraathanelerin işleyiş şekli ve müşteri profili ile bu mekanlardaki kamusal faaliyetlerin, çarşıdaki ticaret dükkanlarından daha rastlantısal bir sosyalleşme alanına sahip olduğunu düşündürür. Sözelimi, Bakırcılar Çarşısı'ndaki kullanıcı grubu, alışveriş amacıyla çarşıya gelip yalnız alışveriş süresi boyunca vaktini orada geçirir. Oysa daha rastlantısal olarak bir araya toplanan kıraathane kullanıcılarının iletişimi kontrol edilemediğinden, bu mekanlar iktidar tarafından tehdit unsuru barındırmaktaydı. Bu tip mekanlarda, merkezi iktidara karşı muhalif söylemler oluştuğu, N. Gürallar'ın arşiv belgeleriyle desteklediği çalışmasında yer verdiği fermanlardan anlaşılmaktadır (Gürallar, 2003). 19. yy.ın sonlarında, alanda yer alan kıraathanelerin yıkılması kararının nedeni, dükkanların sosyal içeriğini açıklar niteliktedir. Beyazıt Camisi'nin dış avlusunun kuzey kısmında, Seraskerliğin karşısında yer alan kıraathane ve berberler, imparatorluk hakkında haber ve dedikoduların yayıldığı meşhur yerlendendi. Vakayı Hayriye'den sonra kıraathaneler imparatorluğun bütünlüğüne, kanuna ve düzene bir tehdit olarak görüldüğünden büyük ölçüde yıkılır. Vak'a Nüvis Es'ad Efendi, Serasker Paşa civarı ve Boğaziçi boyunca kıraathanelerin tek tek kaydedildiğini ve Tophane'deki daha "aklı başında kıraathaneler" dışında geri kalanının yıkıldığını belirtir. Ayrıca, müşterilerin, berber dükkanlarını, tıraş bittikten sonra hemen terk etmeleri konusunda bir de ferman çıkarılır (Gürallar, 2003). Bu dönemde yönetime karşı güçlenen ve ayaklanan bir grup olarak yeniçerilerin tüm izlerinin silinme çabası ile birlikte meydanın ortasında yer alan Fincancılar Kulluğu da yıkılır. Osmanlı Dönemi'nde muhalefet ile örtüşen mekanlar olarak tanımlanan kıraathaneler, yeniçeri isyanlarında bir karar ve komuta merkezi olarak kullanılmıştır (Ünüvar, 1998-1999). Vak'a Nüvis Es'ad Efendi'nin aktarımından da

* Beyazıt Meydanı'ndaki ticari faaliyet göstermiş olup günümüze ulaşmayan dükkanlardan kıraathanelerin tarihi, 16. yy.a dayanır. M. Cerasi, kıraathaneleri, aleni eğlence faaliyetlerinin yoğunlaştığı yerler olarak tanımlayıp; Gerard de Nerval'in, Beyazıt Meydanı'nda karagöz ve taklit tiyatrosu seyrini anlatırken çevresinde bulunan kıraathanelerin tasvirini aktarır: "...Serasker Meydanı, caminin, arkadaki askeri binaların ışıklarıyla canlanır, süvari bölüklerine ve diğer tören kıtalarına geniş bir mekan sunar. ...bir düzine kahveden yükselen gölge oyunu, cambaz, çeşitli gösterileri ve eğlencenin çağrıları birbirine karışır" (Cerasi, 2006). Kıraathaneler, eğlence yaşamının sürdüğü mekanlar olduğu kadar, entelektüel çevrenin de sıklıkla bir araya gelip toplantılar yaptıkları mekanlar olarak da adeta bir eğitim yapısı işlevi taşıdığı belirtilir. Kıraathanenin eğitim yapısı işlevine bürünmesinin örneklerinden birini Safarim Kıraathanesi oluşturur. Boşluğun güneyinde, Okçularbaşı Caddesi'nde bulunan Safarim Kıraathane'si 1857-1920 yılları arasında faaliyet göstermiştir. Uzun Kahve adı ile de anılan kıraathaneye Halk Kütüphanesi benzetmesi yapılmıştır (Koz, 1993). Bir diğer örneği de caminin türbe kapısının önünde yer alan Küllük Kahvesi oluşturur. Muallimler Bahçesi ve Akademi adları ile de anılan kahvenin edebiyat çevresinin 1940'lı yıllara ait alıntılarında yer alır. 1950'lerin başına kadar varlığını sürdürmüştür (Şekil 4.26) (B. Ayvazoğlu, 2008 "Yahya Kemal'in İstanbul'u" Üsküdar Belediyesi Yayınları, s. 145-146, İstanbul).

anlaşılacağı üzere, kiraathaneler, kamusal yaşantıdaki çeşitliliği dolayısıyla merkezi otoriteye karşı oluşturduğu tehlikeyi barındıran yapılardır. Kiraathanelerdeki sosyal yaşantıya getirilen sınırlamalara ait bir başka örnek de Takvim-i Vekayi’de yayınlanan uyarıdır. Sultanın Beyazıt Camisi’ni ziyareti boyunca kiraathanelerde oturulması yasaklanır (Gürallar, 2003).

Kiraathaneler, sözü edilen tehditkar içeriği nedeniyle kaldırılmış; ancak, tıpkı kaldırılan ticari dükkan izlerinin işportacılar aracılığı ile sürmesi gibi, kiraathanelerdeki muhalefetin de alanın siyasi söylem ve eylem zemini olarak kullanılması ile boşlukta varlığını sürdürdüğü yorumu yapılabilir. Alanın siyasi karakteristiği kadar, kullanıcı gruplarının boşluğu paylaşımı da dikkat çekicidir. Boşluktaki cami ve üniversite kapısının oluşturduğu karşılıklı iki bölüm, *muhafazakar* ve *devrimci* gruplar tarafından paylaşılır (Şekil 4.27). Geçmişte boşlukta var olmuş nesnelere ait kurgu izler, günümüz yaşantısı ile anımsatıcı bir kodlamaya aracılık eder. Boşluktaki mekansal paylaşım ile ilgili yönelme, cami ve üniversitenin odak alınması ile okunabilir. Karşıtlık içeren siyasi söylemle ikiye ayrılan boşluğun, iktidar ve muhalefet olgularının sosyal-kamusal alan içerisinde bir kültürel kodlama unsuru olduğu söylenebilir. Beyazıt boşluğu nesnelere açısından bir yıkım tarihi gibi görünse de, kurgu izler, geçmişe ait mekansal bilgiler gibi çeşitli kodlar, boşluktaki birikim tarihinin izlerini yansıtır.

Beyazıt Boşluğu, 19. yy.dan günümüze dek, siyasi söylemlere zemin oluşturma özelliğini korumuştur. Türkiye’nin siyasi tarihinde yer alan pek çok saldırı, protesto gösterisi, merkezi otoritenin güç gösterme eylemleri alanda gerçekleşmiştir. Eylemlerin sayısal çokluğu kadar, *anlamları* ve siyasi içerikleri de bir koruma değeri olarak, boşluğun sosyo-politik kimliği ile ilgili ipuçları verir. 19. ve 20. yy.larda boşluğun iktidar tarafından sembolik bir alan olarak kullanıldığı, 21. yy.da boşluğun, muhalif söylemin mekanı haline geldiği gözlenmektedir. 19. yy.da ayaklanma ve cinayet suçlarının alanda idam edilmesi önceleri ağaçlarda gerçekleştirilirken, daha geç dönemlerde darağacının kullanıldığı görülür. 1876 yılında, önemli bir askeri figür olan Reşit Paşa’nın öldürülmesi ve katilinin yakalanarak bu alanda asılması, meydanın temsil alanı olarak kullanılmasına bir örnektir (Gürallar, 2003). 20. yy. boyunca süren bu uygulamalar aracılığıyla, boşluktaki mekansal temsil gücünün en az nesnelere kadar güçlü olabileceği ortaya konabilir. 31 Mart 1909 ayaklanmasının ve Sadrazam Mahmut Şevket Paşa suikastının failleri de burada idam edilmiştir. İktidarın alanı kullandığı bir diğer olay da 13 Temmuz-12 Eylül tarihleri arasında değer kaybeden Osmanlı paralarının -

kaimelerin- yakılmasıdır* .

20. yy. başlarından itibaren alandaki hareketliliğin içeriği, dönemin siyasi ortamı ile ilintili olarak milli söylemleri içerir. Kurtuluş Savaşı sırasında alanda çok sayıda miting gerçekleştirilmiştir**. Savaş yıllarının ardından da içeriğini milli söylemlerin oluşturduğu gösteriler sürmüştür. Atatürk'e İzmir'de gerçekleştirilen suikast girişiminin alanda protesto edilmesi (Şekil 4.28) (20 Haziran 1926), Türk Kadınına seçme ve seçilme hakkının tanınması sonucu yapılan kutlamalar (7 Aralık 1934) (Şekil 4.29) bu tür gösterilere örnek olarak sıralanabilir. 1936-1939 yılları arasında çeşitli tarihlerde Hatay mitingleri, 1945 yılında Sovyetler Birliği, 1948 yılında Kıbrıs konularındaki protestolar, alanda gerçekleşmiştir (Güzel, 1988). Beyazıt boşluğunda bir gelenek olarak nitelenebilecek öğrenci eylemleri*** ise 1940'lı yıllarda öğrenci derneklerinin kurulması ile başlar.

Öğrenci eylemleri 1960'lı yıllardan itibaren alanda gerçekleşmeye başlar. Muhalif protesto ve gösteriler, kendi sosyal ağı içerisinde bizzat bir kültürel ortam inşa edebildiği gibi, kimi mekanlarla da özdeşleşebilmektedir. Nesne düzeni üzerinden sergilenmeyen, özneler arası ilişkiyle anlatımını bulabilen boşluğa ait temsil gücü, burada incelenen siyasal gösteri zemini ile izlenebilir. Beyazıt boşluğunda olduğu gibi muhalif söylemin sürekliliği ve gelenekselleşmesi, kentsel bir boşluğa ait koruma değeri olarak ele alınabilir. Sözü edilen geleneği oluşturan ve Beyazıt ile özdeşleşen anma ve gösterilerin içerikleri, 1960-70'li yıllar arasındaki siyasal hareketliliğe dayanır. Demokrat Parti Hükümeti'nin protesto edildiği 23 Nisan 1960 tarihli mitingde İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi öğrencilerinden Turan Emeksiz alanda öldürülmüştür. 23 Eylül 1969'da Taylan Özgür'ün vurulması alanda gerçekleşmiş ikinci öğrenci ölümüdür. 16 Mart 1978 yılında İstanbul Üniversitesi'nden çıkan öğrencilere açılan ateş sonucu, yedi öğrenci alanda yaşamlarını kaybeder (Şekil 4.30). 1980 yılında siyasi yönetime yapılan askeri müdahale ile kamu alanındaki etkinliğin durakladığı söylenebilir. 1980 öncesinde de Türkiye'de kamusal alanın genişliğinden söz etmek zor olsa da sivil yönetime ara verilmesinin, her tür kamusal ifadeyi eskisinden de fazla kısıtladığı ifade edilebilir. Askeri yönetim dönemi sonlandığında da toplum, bu travmanın etkilerini uzun süre üzerinden atamamıştır (Tanyeli, 2002). Uzun süre kesintiye uğrayan siyasi etkinlikler, geç

* Kaimelerin tedavülde kalkması onusu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. M. Erol (1970) "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kağıt Para (Kaime)" Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

** Kurtuluş Savaşı döneminde alanda gerçekleştirilen gösteriler için bkz. K. Arıburnu (1975) "Milli Mücadelede İstanbul Mitingleri" Yeni Desen Matbaası, Ankara.

*** Türkiye'deki öğrenci eylemlerinin gelişimi ve içeriği için bkz. Ş. Güzel (1988) "1940'larda Öğrenci, Gençlik Dernekleri ve Eylemler I- II", Tarih ve Toplum Dergisi, 10: 55-56.

ancak artan bir hızla kamusal yaşamdaki yerini almaya başlar. 1989 yılında alanda yeniden başlayan öğrenci eylemlerinin 1990'ların sonuna geldiğinde gelenekselleştiği görülür (Şekil 4.31). 16 Mart Beyazıt Katliamı, 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü ve 6 Kasım YÖK Boykotu gibi anmalar, alanda gerçekleştirilen törenselleşmiş protesto ve gösterilere örnek olarak sayılabilir. İncelenen dönemler içerisinde Beyazıt'ta şenkli muhalefet (Bora, 2003) temasının yer almadığı gözlenmiştir. İstanbul Üniversitesi öğrenci hareketlerinin siyasi kabiliyeti sayesinde, Beyazıt'ın kültürel kimliği sürekli yeniden üretilmektedir. Korunması gereken bir mekansal kimlik olarak bu siyasal pratik üzerinden elde edilecek bilgiden koruma alanı da faydalanabilir.

Alanda gerçekleştirilen fiziksel müdahalelerin, sosyal yaşamdaki hareketliliğin her zaman siyasi içerikli olduğu söylenebilir. 1960 yılında T. Cansever'e ait düzenleme dini referansların yoğun olduğu, cami merkezli önerilerin* geliştirildiği bir uygulamadır. Yine 1960'lı yılların başında Beyazıt Hamamı'nın yıkılması konusundaki çabalar**, hamamın Patrona Halil ayaklanmasında kullanılmış olduğuna dayandırılarak yürütülmüştür (Çavlı, 1957). Görüldüğü gibi fiziksel değişime ait öngörüler; siyasi içerikli ve her zaman nesne temsilini merkez alarak gerçekleştirilmiştir. Değişimi hedefleyen gösteri ya da protestoların, tarihsel bir alan olarak bu kadar fazla değişime uğramış Beyazıt boşluğunda gerçekleşmesi alanın muhalif niteliği ile örtüşmektedir. Daha önce değinilen boşlukların nesnelere oranla temsil niteliklerindeki zayıflık düşünülecek olursa, muhalif söylemin nedenlerini ifade etmek için Beyazıt Boşluğunu bir *temsil mecrası* olarak seçtikleri gözlenmektedir. Bir diğer deyişle, bir boşluk olarak Beyazıt, temsil niteliği kuvvetli olan ve bu özelliği bir kimlik olarak taşıyan, geleneğe sahip bir tarihsel boşluktur. Kent boşluklarına ait koruma değerlerinin ortaya konmasının amaçlandığı "2.3. Kentsel Boşluk" başlıklı bölümde sözü edilen koruma değerleri, boşluğa ait temsil niteliği, aidiyet işlevi üzerinden incelenmişti. Beyazıt'ta da ritüelleşen protestolar, alanda bağlayıcı, aidiyet pekiştirici bir işlev yaratmaktadır.

4.2.3 Yıkım ve Süreklilik İkilemi: Beyazıt Boşluğu Koruma Değerleri

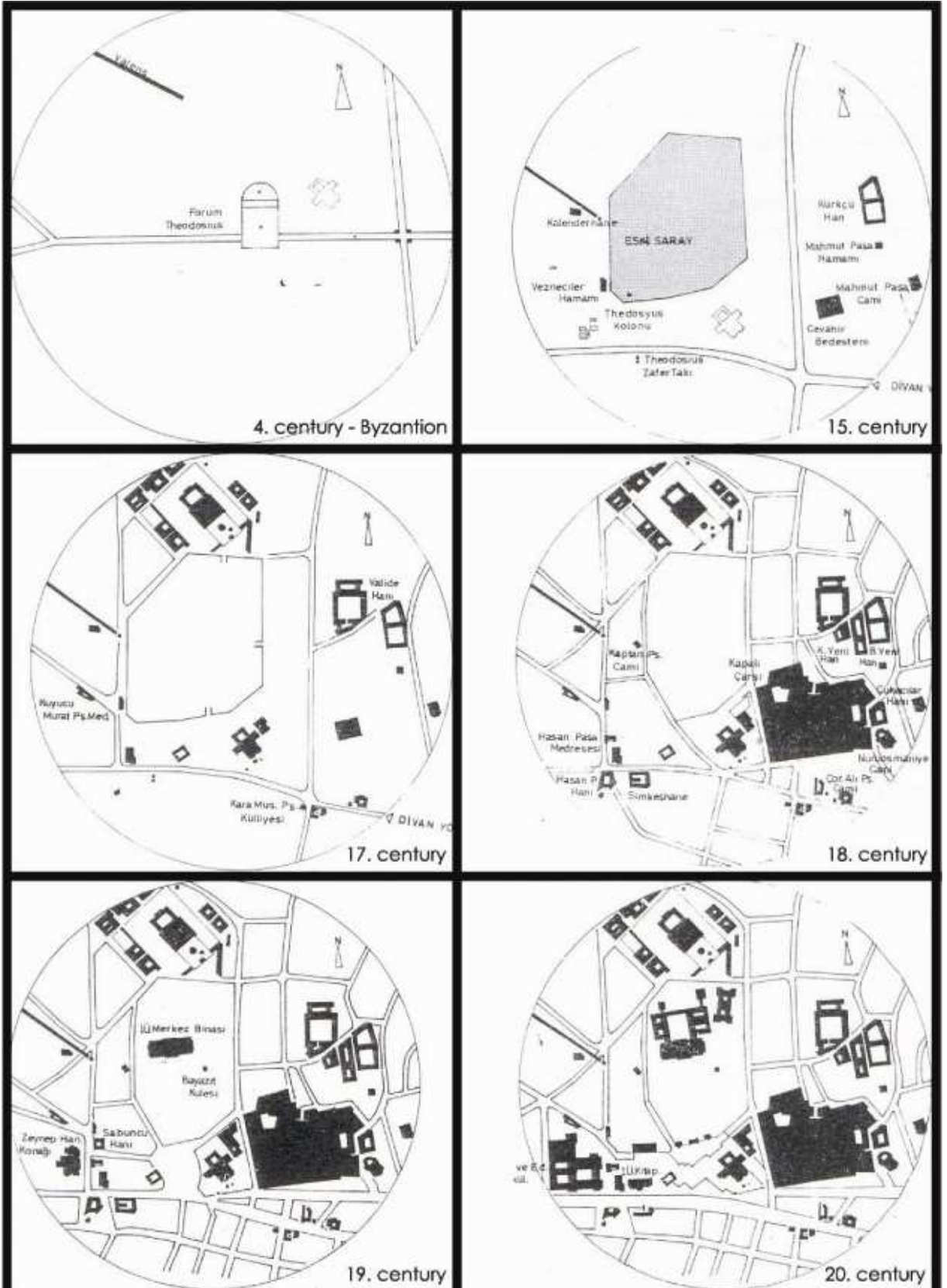
Beyazıt boşluğu; tarihsel nesnelere barındırması kadar, toplumsal eylemlere sahne olması ile de kent hafızasında yer edinmiştir. Beyazıt boşluğundaki fiziksel değişimler, nesne yıkımları

* T. Cansever, 1960 yılına ait projesinde meydanın değerlerinin başında caminin geldiğini düşünür ve meydanın biçimlenişinin caminin ortaya çıkarılmasına yardım edecek şekilde düzenlenmesi gerektiğini belirtir. Cami, kültür, sanat ve inancın en büyük sembolü olarak meydana yön veren unsur olarak ele alınmış, bu düzenleme de dini bir sembolün öne çıkarılması doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

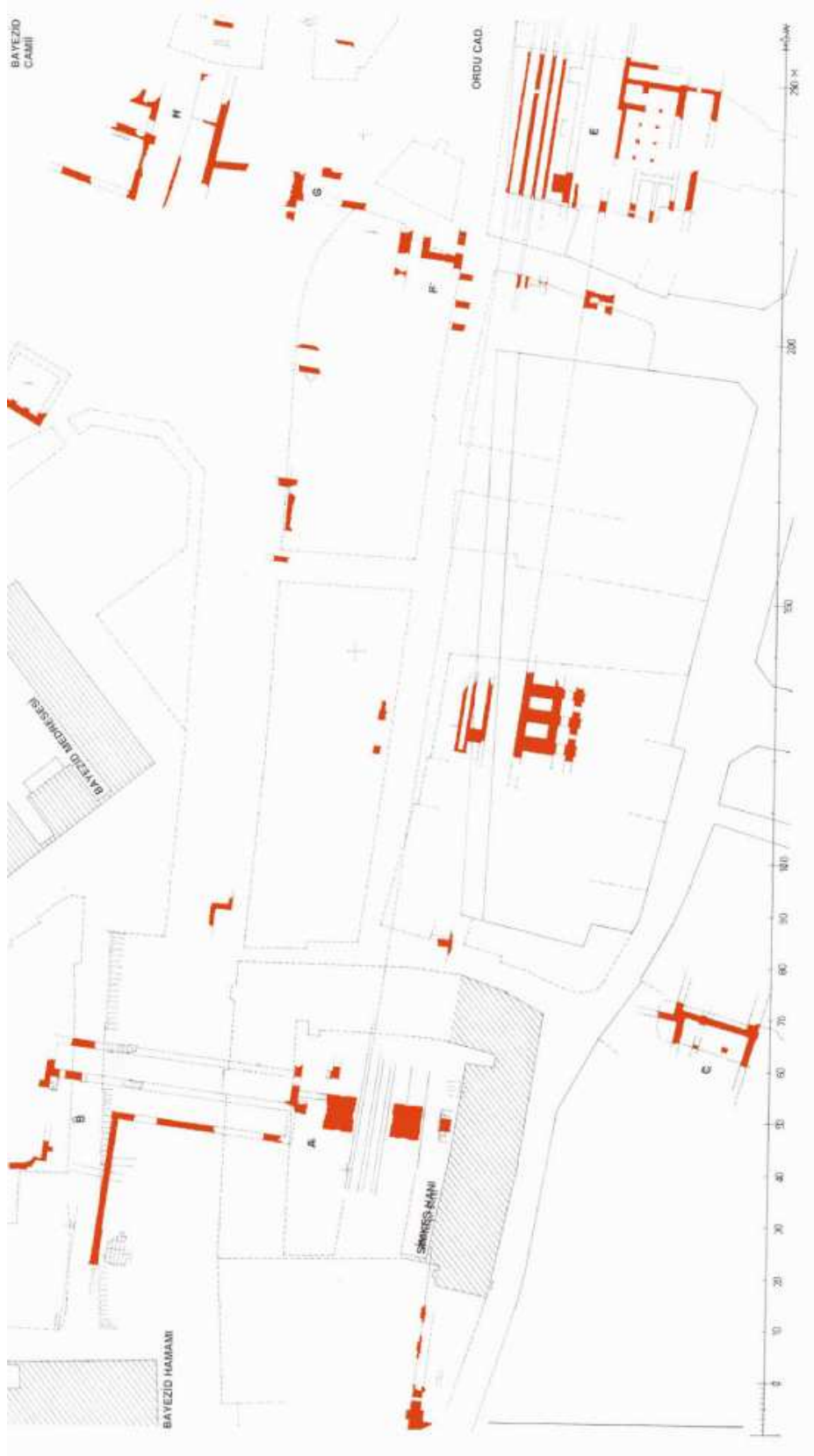
** Beyazıt Hamamı'nın yıkılması için sürdürülen politikalara karşı hazırlanan bir çalışma örneği için bkz. E. A.

ile gerçekleşse de, bu yıkımlar boşluktaki ticari ve siyasi süreklilikte kesintiye sebep olmamıştır. Günümüze ulaşmayan nesnelere ait işlevlerin, kentsel boşlukta varlığını sürdürdüğü ileri sürülebilir. Ortadan kalkan nesnelere izleri, boşluktaki sosyal yaşantıda takip edilebilir. Beyazıt boşluğundaki fiziksel değişim, yıkımlar tarihi olarak saptanmış, ancak bu yıkımlar, tarihi kamusal imgelemin ideolojik ve politik söylemini ortadan kaldırmamıştır.

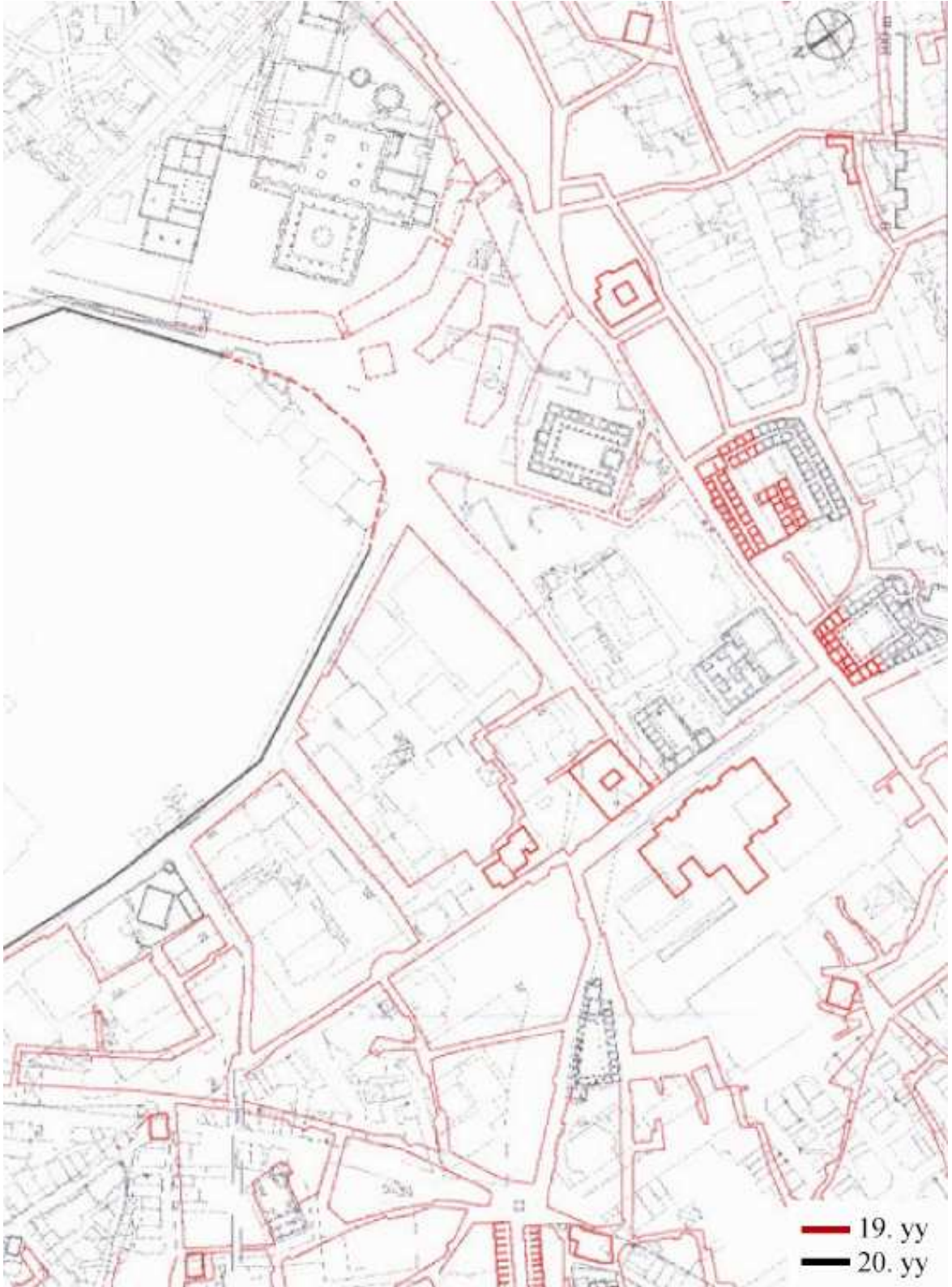
Beyazıt boşluğuna ait koruma değerleri yıkım ve birikimle sağlanan süreklilik ikilemini barındırır. Çalışmada araştırılan tüm alanların, ikilemler üzerinden değerlendirildiği yinelenen olursa; bu alandaki yıkım-birikim ikilemi üzerine de düşünmek gerekecektir. Yıkım ve süreklilik kavramları arasındaki içsel karşıtlık; imar ve koruma ikilemi bağlamında, yıma ve yapma (bir anlamda tutma) polarizasyonunda algılanmakta. Koruma değerleri açısından Beyazıt boşluğu, ortadan kalkan nesnelere ile yıkım, fiziksel ve sosyal yığılmalar ile süreklilik çerçevesinde bir ikilem ortamı sergiler. Boşlukta yer alan nesnelere yıkımı, arkeolojik birikimi ortaya çıkarırken, sosyal yaşamdaki sürekliliği de engelleyememiştir. Beyazıt boşluğu sıklıkla değiştirilmiştir, ancak, bu fiziksel değişim alandaki *süreklilikleri* engellememiş, alan *dönüşmemiş* yalnızca *değişmiştir*. Beyazıt boşluğunun koruma değerleri salt tarihsel yapılar ve arkeolojik kalıntılar (yani nesnelere) merkezinde belirlenmesi korumadaki anlam değerinin yitirilmesine neden olabilir. Boşluğun tarihsel ve koruma değerlerini, nesnelere kadar ticari ve siyasi süreklilikler de oluşturmaktadır. Siyasi birikim, boşluğun kullanımına yön vermiş, boşluğa, kültürel kodların sürekli deşifre edildiği bir platform niteliği kazandırmıştır. Beyazıt boşluğundaki siyasi birikim ve kimlik, boşluğu, tarihsel ve arkeolojik nesnelere barındıran diğer kent meydanlarından farklılaştırmaktadır.

Şekil 4.17 Beyazıt Boşluğu'ndaki Fiziksel Değişimler

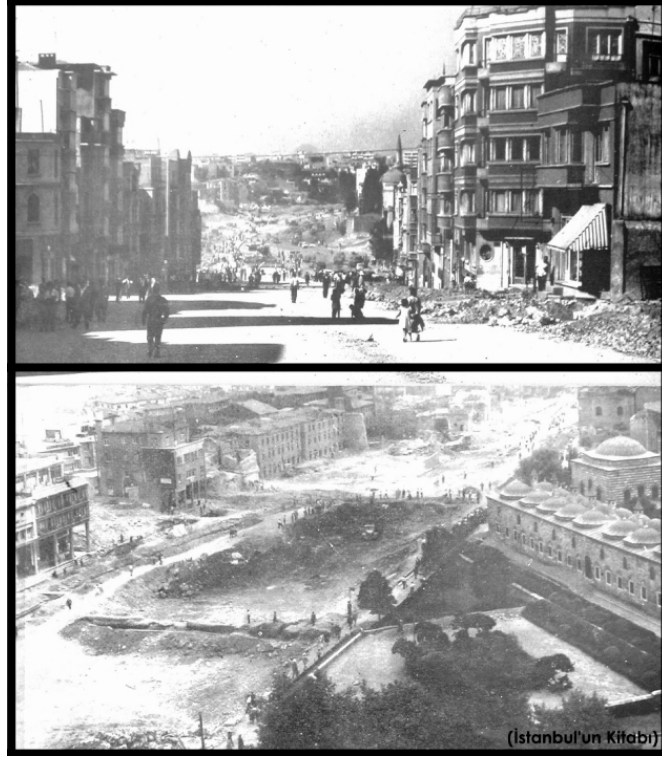
Şekil 4.18 Boşluktaki Bizans Dönemine Ait Arkeolojik Kalıntılar (Müller-Wiener, 2002)

Şekil 4.19 Boşluktaki Fiziksel Değişimin Karşılaştırılması (Cerasi, 2006)

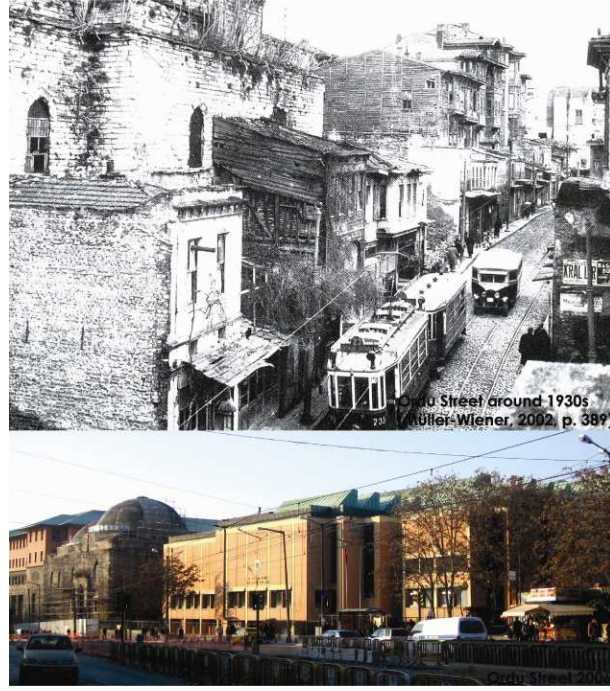
Şekil 4.20 Stolpe Haritası'nda Beyazıt Boşluğu'nun Konumu

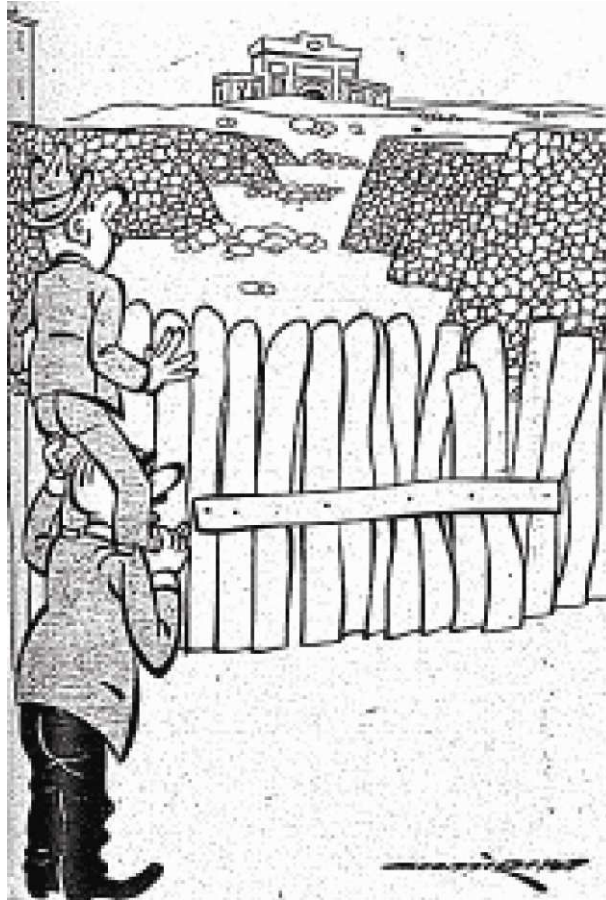
Şekil 4.21 Ordu Caddesi Genişletme Çalışmaları-1950'ler

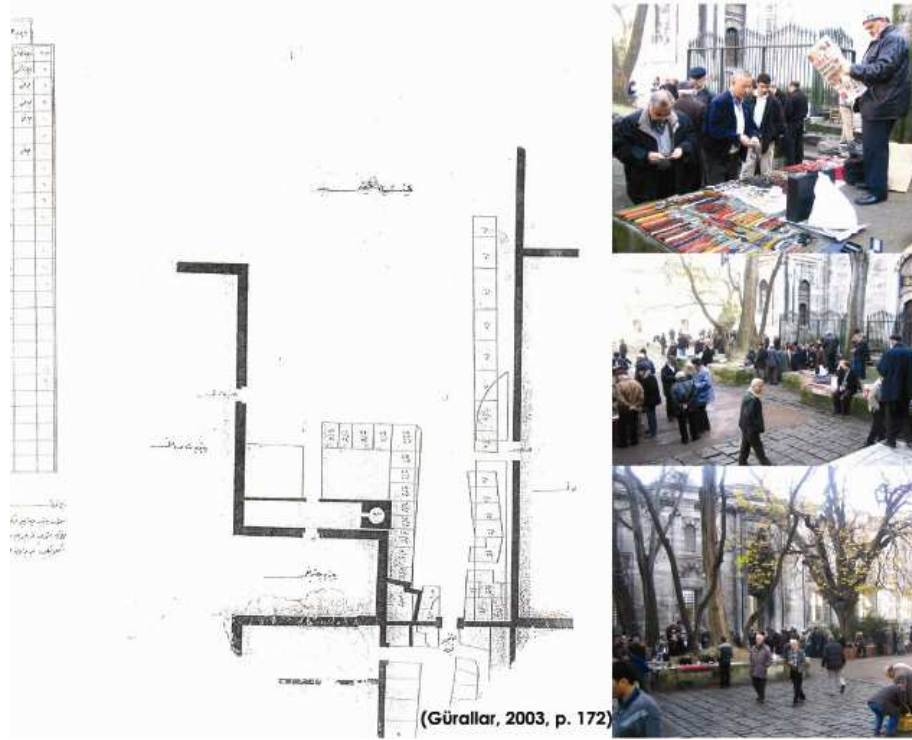
Şekil 4.22 Ordu Caddesi Genişletme Çalışmaları-1950'ler

Şekil 4.23 Ordu Caddesi 1930 ve 2000'li Yıllar

Şekil 4.24 Basında Beyazıt Meydanı

Şekil 4.25 Meydandan Kaldırılan Nesnelere ve Boşluğun Güncel Kullanımı

Şekil 4.26 Meydandan Kaldırılan Küllük Kahvesi (Ayvazoğlu, 2008)

Şekil 4.27 Boşluğun Karşıt Gruplar Tarafından Kullanımı

Şekil 4.28 20 Haziran 1926 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Şekil 4.29 7 Aralık 1934 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Şekil 4.30 18 Mart 1978 Tarihli Milliyet Gazetesi

Şekil 4.31 Beyazıt Meydanı

4.3 Yenikapı Boşluğu

İstanbul'daki Antik limanlardan biri olan Yenikapı -Antik adıyla Theodosius- Limanı'nda gerçekleştirilen Marmaray ve metro projeleri nedeniyle başlayan inşaat çalışmalarında, çeşitli arkeolojik kalıntılara ulaşılmıştır. Ulaşılan kalıntılar nedeniyle inşaat alanı, arkeolojik kazı alanına dönüşmüştür. Yenikapı'daki kazılarla, İstanbul çevresindeki Neolitik Dönem kazılarına ait arkeolojik bilgi üretimi, İstanbul kent merkezine taşınmıştır. “Yenikapı Arkeolojik Kazı Alanı”nda, toprak dolgusu içerisinde bulunan arkeolojik nesnelere kadar çok sayıda arkeolojik yığılma ortamına da ulaşılmıştır. Bulunan kalıntıların, müze işlevi de eklenecek olan istasyon binasında korunması kararı ilgili kurul tarafından alınmıştır. İstasyon yapısı; içerisinde kentsel katmanların yer almasıyla, potansiyel bir koruma mekanına dönüşecektir. Müze-istasyonlarda katmanın algılanışının ve sunumunun araştırılması amacıyla uluslararası müze-istasyon örneklerine bölüm kapsamında yer verilmektedir. İncelenen örneklerden yola çıkılarak, kazıların sürmesi nedeniyle henüz projesi ve programı netleşemeyen Yenikapı müze-istasyonuna ait koruma kurulunda alınan kararlar ve “Yenikapı Transfer Merkezi Alanı”na ait imar planı incelenmektedir.

4.3.1 Bir Ulaşım Odağı Olarak Yenikapı Boşluğu'ndaki Süreklilik

Günümüzde arkeolojik kazıların sürdüğü alan; geçmişte farklı işlevlerle kullanılmış, ancak ulaşım merkezi olan kentsel boşluk niteliğini her zaman korumuştur. Geniş kazı alanı sınırları içerisinde; liman suru, limanın ticaret yapıları, mahalle yerleşimi gibi farklı dönemlere ait farklı işlevli yapı kalıntılarına ulaşılmıştır. Deniz ticaretinde önemli bir aktarma noktası olan Antik liman doldurulup bostan olarak kullanıldığı dönemlerde de boşluk, küçük koyu ile liman özelliğini sürdürmüştür. Günümüzde kent içi ve Marmara Denizi üzerinden sağlanan deniz ulaşımındaki merkeziliğini koruyan liman, ulaşım projelerinin tamamlanmasıyla, önümüzdeki dönemlerde daha da yoğun kullanılacaktır. Marmaray ve metro projelerinin Avrupa yakasındaki aktarım merkezi olması planlanan Yenikapı'daki arkeolojik kazılar halen sürmektedir.

Yenikapı Limanı: İstanbul Antik limanlardan bir tanesi hariç*, diğerleri Marmara kıyısında yer alır. Antik limanlar** arasında büyüklük ve ticari faaliyetteki yoğunluk ile öne çıkan

* Sirkeci Garı batısında yer alan Neorion Limanı Haliç kıyısında; diğer Antik limanlar Marmara kıyısında bulunmaktadır.

** Bu limanlar doğudan batıya doğru sırası ile şunlardır: Sofia Limanı; (Kadırga Limanı; Cinci Meydanı), Kontoskalion Limanı; (Kumkapı, Behramçavuş Mahallesi), Heptaskalon Limanı ve Theodosius Limanı (Yenikapı bölgesi).

Theodosius Limanı'na (ya da Eleutherius Limanı*) ait kaynaklardaki bilgiler, arkeolojik kazıda ulaşılan kalıntı ve katmanlar aracılığı ile artmıştır.

Arkeolojik kazılarda limanın yoğun kullanımının 4. yy.dan itibaren başladığına dair bulgulara ulaşılmıştır (Şekil 4.32). Çok az sayıda M.Ö 6- M.S. 3. yy.lara ait buluntulara ulaşılmış olsa da bunlar, düzenli bir ticari faaliyeti işaret etmekten uzaktır (Asal, 2007). Lodos rüzgarına açık olan, Lykos deresi ve yağmurların sürüklediği toprakların da etkisiyle dolan limanın, genişliği ve denize hakim olması avantajları nedeniyle burada kurulduğu düşünülmektedir. Theodosius Limanı'nın Bizans Dönemi'ndeki ticari etkinliği, Osmanlı Dönemi'nde sürmemiş, liman; tarım arazisi, langa** bostanları olarak kullanılmıştır (Çölmekçi, 2007). Antik liman dolmuş olsa da 1850'li yıllara kadar, Asya'ya meyve-sebze taşıyan gemilerin Langa Bostanı önündeki küçük koya demirledikleri belirtilir (Müller-Wiener, 2002). 16. yy. başlarında İstanbul'a gelen Buondelmonti, Langa Bostanı'nın bir sur ve iki kule ile korunduğunu belirtmiş, kaynaklardaki haritalarda da bu yapılar işaretlenmiştir (Ebersolt, 1996). 1871 yılında, liman surlarının birçok kısmı demiryolu yapımı sırasında yıkılmıştır (Müller-Wiener, 1998). Tarihi kaynaklarda varlığı bilinmeyen pek çok arkeolojik kalıntının yanı sıra, kaynaklarda belirtilen; iskele, sur ve kuleye ait kalıntılara Yenikapı Marmaray kazısında ulaşılmıştır.

Geçmişteki liman işlevi ile kentteki deniz ulaşımının merkezi bir aktarma noktası olan Yenikapı'nın ulaşımındaki aktif rolünün sürdüğü söylenebilir. Bir diğer deyişle, Yenikapı'daki boşluğa ait hafızanın, *ulaşım kodları* ile aktarıldığı ileri sürülebilir. Yenikapı sahil yolundaki motorlu araç trafiğinin yanı sıra, tren ve deniz otobüsleri de buradaki ulaşım yoğunluğuna etki eder (Şekil 4.33). Marmaray ve Metro projeleri ile daha da yoğunlaşması beklenen trafik için yerel yönetim, "Yenikapı Bölgesi Transfer Merkezi Kapsamında Meydan Düzenlemesi" projesinin gerçekleştirileceğini duyurmaktadır. Araç trafiğinden arındırılarak "gerçek bir meydana" kavuşacağı müjdelenen alanda, yoğun trafik nedeniyle karmaşa yaşandığı ve bu karışıklığın çözülmesi gerektiği belirtilmektedir. Bölgesel Transfer Merkezi projesi gerçekleştiğinde, alana gelecek 3 raylı sistemin İDO İskelesi ile bütünleştirilmesi, araç trafiğinin meydandan uzaklaştırılması ve meydanın yayalaştırılması hedeflenmektedir

* Eleutherius Limanı ile Theodosius Limanı arasındaki ilişkiye ait farklı görüşler ortaya konmuştur. Eleutherius Limanı'nın, Theodosius Limanı'nın öncüsü olduğu Eleutherius Limanı'nın daha doğuda yer aldığı şeklindeki görüş yaygındır. Bir diğer deyişle Bizans Dönemi'nde Yenikapı limanının batı kısmı Eleutherius, doğu kısmı Theodosius olarak adlandırıldığı düşünülmektedir (Gülersoy vd., 2008).

** Langa (Vlanga, Ulanka) Yunanca dışarı demektir. Bu da langa bölgesinin sur dışında bir semt olduğunu gösterir (Kocabaş, 2008).

[www.ibb.gov.tr]. Bu hedeflere karşın Büyükşehir Belediyesi'nin internet sitesinde yer alan haberlerde ve çalışma kapsamında Yenikapı Arkeoloji Kazı müdürü ile yapılan röportajda herhangi bir proje içeriğinin henüz netleşmediği öğrenilmiştir.

Marmaray ve Metro Projesi: Marmaray Raylı Ulaşım Sistemi Projesi, Anadolu ve Avrupa yakalarındaki demiryollarının birbirine kesintisiz olarak bağlanması amacıyla taşınmaktadır. Projenin Yenikapı ayağında, Marmaray ve metro inşaat kazıları bir arada yapılmaktadır. Yenikapı Bölgesi'nde planlanan raylı sistem hatları; Demiryolu Tüp Geçişi (Marmaray) Hattı, 4. Levent-Yenikapı-İkitelli Metrosu ve Yenikapı-Otogar-Havaalanı Hafif Metrosu'ndan oluşmaktadır. Bu hatlar, İDO iskelesindeki deniz trafiğinin yanı sıra, araç ve yaya trafiği ile de entegre edilecektir [www.ibb.gov.tr]. 2004 yılında başlayan proje inşaatı; zeminde, zemin altında ve su altında sürmektedir. Marmaray; İstanbul'un doğu-batı bağlantısını sağlarken, Marmaray'ı bütünleyen bir proje olan metro çalışmaları ise Avrupa yakasında kuzey-güney kitle ulaşım koridorunu oluşturmayı hedeflemektedir (Kocabaş, 2008). Marmaray ve metro çalışmaları hattı üzerinde 39 adet istasyon bulunurken, Avrupa yakasında Yenikapı, Anadolu yakasında Üsküdar birincil aktarma merkezleri olacaktır. Ulaşım hattı projesi ile başlayan imar faaliyetleri sırasında Üsküdar, Sirkeci, Cağaloğlu, Yedikule gibi Yenikapı'da da arkeolojik kalıntılara ulaşılmıştır. Arkeoloji ve Müzeler Müdürlüğü tarafından sürdürülen kazıların denetimi Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulları tarafından yapılmaktadır (Bağdatlı, 2005).

Marmaray Projesi kapsamında, halen devam eden kazı çalışmaları arasında Yenikapı'daki kalıntıların belgelenmesi ve korunmasının diğer alanlara kıyasla daha hassas gerçekleştirildiği söylenebilir*. Bu alandaki bilgi üretiminin farklılaşması, Yenikapı'daki kalıntı içeriğinin zenginliği ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca Yenikapı kazılarında, Üsküdar arkeolojik metro kazısından kazanılan deneyimden faydalandığı, kazı başkanı ile yapılan görüşmede belirtilmiştir. Nisan 2009'da UNESCO-ICOMOS ortak heyetinin İstanbul'da yaptıkları inceleme ve araştırmaların ardından hazırladığı raporla: "Yenikapı alanında yapılacak yeni düzenleme ve trafiğin, kazı alanındaki Neolitik Dönem izleri üzerinde yaratacağı tahribat" tartışmaya açılmıştır (İncedayı, 2009). Raylı ulaşım sistemlerinin tarihi çevre dokusu altından geçmesinin zemin altındaki arkeolojik kalıntılara etkisi derinliğe bağlı olarak farklılaşmaktadır. Sistem, arkeolojik yığılma ortamının altından, çok daha derinden geçmektedir. Kentsel arkeolojik kalıntı ve yığılmalarla, ancak istasyon yapılarının olduğu

* Üsküdar kazılarında yaşanan koruma sorunları için bkz. Bağdatlı, M., (2005), "İstanbul'dan Kurtarma Kazısı

noktalarda karşılaşılmaktadır. Bu tür projeler, dokuya zarar verme riski taşımasının yanında, arkeolojik yığılmaya ait bilgiyi ortaya çıkaran, yaratıcı çözümlere olanak veren, ilginç tasarım problemleri sunan potansiyel alanlar olarak da değerlendirilebilir. Marmaray projesi kapsamında Yenikapı bölgesinde de, arkeolojik buluntuların çıkma nedeni alandaki istasyon binası inşaatıdır. Yenikapı'daki ulaşım hattı ve istasyon projesinin kalıntılar ile etkileşimi bağlamında, kazı alanında ulaşılan kalıntıların içeriğine değinilebilir.

4.3.2 Arkeolojik Yığılmanın Korunması Açısından Bir Fırsat: Yenikapı'da Arkeolojik Yığılma ve Melez Müze Potansiyeli

Yenikapı Marmaray Kazısında; Bizans ve Osmanlı Dönemleri'ne ait arkeolojik nesnelere ile Cumhuriyet Dönemi dolguları bulunmuştur. Farklı dönemlerin üst üste ya da yan yana biriktiği yığılma ortamı ile bağlaşıklık olgusunun öne çıktığı kalıntılara ulaşılmıştır. Kazı alanı bütünü; 1. Bölge, 2. Bölge (100 Ada), 3. Bölge, 4. Bölge ve Metro Kazı Alanı olarak 5 bölüme ayrılmıştır (Şekil 4.34). Kazılardaki bulgularla, İstanbul merkezindeki en erken yerleşime, Neolitik Dönem'e ait mimari buluntulara 1. Bölgede ulaşılmıştır (Şekil 4.35) (Gökçay, 2007). O. Tekin'in de belirttiği gibi, İstanbul'un tarih öncesine ait bilgiler; kentin yakın çevresindeki kazılardan önceki yıllarda da sıklıkla elde edilirken, Yenikapı kazısı ile bu bilgi üretimi İstanbul'un merkezine taşınmıştır (Tekin, 2009). Yenikapı kazı alanı Theodosius Limanı ve çevresine ait araştırmayı içerdiğinden ve limanlar atıklarla dolu olduğundan, kalıntılar, liman yaşantısıyla bağlantılıdır. Ancak *kent atığı* (Çölmekçi, 2007) olarak nitelendirilebilecek eşya ve materyaller de alanda bulunmuştur.

Marmaray ve metro çalışmaları kapsamında, 58 bin m²lik alanda, 2004 yılından itibaren süren, denizden yaklaşık 500 m. içeride gerçekleşen arkeoloji kazıları, Mustafa Kemal ve Namık Kemal Caddeleri arasında gerçekleştirilmektedir (Şekil 4.36). Çalışmada, jeomorfologların inilen kum dolgusunun yeni bir dolgu olduğuna dikkat çekmeleri ve kazının derinleştirilmesi önerileri ile 11. yy.a ait, amfora dolu, uzunlukları 7 ila 20 metre arasında değişen çok sayıda * batığa ulaşılmıştır. (Şekil 4.37-38) Batıkların taşınması, ahşaplarının temizlenmesi ve sağlamlaştırılması ile ilgili çalışmalar farklı kurumlar tarafından koruma ve sergileme amacıyla gerçekleştirilmektedir**.

Örnekleri", İstanbul Dergisi, 54.

* 2007 yılında basılan "Gün Işığında İstanbul'un 8000 yılı" kitabında, 7609 envanterlik eserin yanı sıra 23 adet batık bulunduğu belirtilirken, 06.09.2009 tarihli haberle batık sayısının 34'e ulaştığı öğrenilmektedir [www.trulasim.com].

** Batıkların korunması çalışmaları hakkında detaylı bilgi için bkz. Pulak, C. (2007) "Yenikapı Buluntularının

Yenikapı kazısında ortaya çıkan kalıntılar, arkeolojik nesne ve yığılma olarak iki başlık altında incelenmekte. Küçük obje ve tek yapı gibi koruma nesnelere kazı alanından taşınmış, müzede koruma altına alınmıştır. Kentsel yığılma başlığı altında yer verilecek kalıntılar ise, birbirleriyle iç içe geçmiş, içeriğinde nesnelere de barındıran birikim ortamlarından oluşmaktadır. Bu tür birikim ortamlarının korunması konusunda istasyon müzelerde koruma politikası benimsenmiş ancak daha detaylı koruma kararları henüz alınmamıştır. Çalışma bütününde araştırılan, yığılma olgusunun korunması konusu, Yenikapı koruma sorunları ile fiziksel mekandaki karşılığını bulur. Yenikapı örneğinde ortaya çıkan arkeolojik nesnelere ve yığılma ortamına dair alınan -ve alınacak olan- koruma kararları, çalışma bütününde ortaya konan nesne-yığılma korunması konularındaki polarizasyonu içerir.

Koruma Nesnesi: Yenikapı kazısında bulunan koruma nesnelere küçük ölçekli olan objeler, İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne *taşınarak* koruma altına alınmıştır. Arkeolojik kazı alanlarındaki *taşınabilir* küçük objelerin *taşınarak* korunması konusundaki eleştirilere “2.2.1. Nesne” başlığı altında yer verilmişti. Yenikapı örneğindeki taşınarak müzede koruma altına alınan objelerle ilgili yazılı ve görsel bilgilere “Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı” kitabındaki katalog bölümünden ulaşılmıştır. Kazı alanında geniş bir zaman aralığına tarihlenen objeler arasında; toprak kandil, bronz tartı aleti*, bronz buhurdan, Athena büstü şeklinde kantar ağırlığı**, cam bardak ve kadehler, deri ve ahşap tabanlı sandaletler***, fildişi oyun zarları, ahşap taraklar, cam tüp, bronz ağ mekiği ve tekstil tarağı**** sayılabilir (Şekil 4.39). Ayrıca M.Ö. 7-6. yy.lara ait seramik, M.Ö. 4-7. yy.lara ait keramik*****, M.Ö. 5-4. yy.lara ait amfora buluntuları çıkarılmıştır. Metro Kazı Alanı’nda; 64 kazıklı, bulunan en derin iskele ile (Şekil 4.40) limandaki yük hayvanı taşımacılığı ile ilgili bilgi veren at ve deve iskeletleri (Şekil 4.41) bulunmuştur (Asal, 2007).

Teknoloji Tarihine Katkısı”, Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi.

* Bronz tartı aleti, ticari obje kalıntısı olarak, 5-7. yy.a tarihlenmektedir. Bizans Dönemi’nde tartı aleti olarak eşit kollu terazi ve el kantarları kullanılmıştır. Eşit kollu terazi adaletin simgesi olarak kabul edildiğinden nasıl kullanılması gerektiği kanunlar ile açıklanmıştır (Katalog No: 14, s. 189).

** Bronz ve kurşun malzeme ile yapıp, Athena büstü şeklinde betimlenen kantar ağırlığı, 6-7 yy.a tarihlenmektedir. Kantarların tanrıça ya da imparatoriçe büstleri şeklinde yapıma nedeni, alıcılar ve satıcılar için doğruluk, dürüstlük ve güvenilirliği simgelemesidir (Katalog No: 18, s. 189).

*** “Sağlıkla ve sıhhatle giyiniz hanımefendi” yazılı sandalet tabanı 5-7.yy.a tarihlenmektedir. Konstantinopolis’te yaşayan insanların çok farklı tipte ve değişik bezemeli deri sandalet kullandıkları, ayakkabılarının görüntüsüne önem verdikleri söylenebilir. İyi birer işçilik ürünü olan sandaletlerin aşınma izlerinden, kullanılmış oldukları anlaşılmaktadır (Katalog No: 41, s. 222).

**** Bizans Dönemi’ne ait ahşap tarak, berber fırçalarındaki gibi bir sapa sahiptir. Tarağın; keten, yün gibi lifli malzemelerin işlenmesinde veya dokumacılıkta kullanıldığı düşünülmektedir (Katalog No: 78, s.240).

***** R. Asal, açıklamalarında keramik ve seramik terimlerini ayrı ayrı kullanmış olsa da, arkeolojik kaynaklarda “Günlük işlerde kullanılan çeşitli toprak kaplara genel bir adla keramik ya da seramik denilir” açıklaması yer almaktadır (Saltuk, 1997).

Yenikapı arkeolojik kazı alanında, taşınarak koruma altına alınan nesnelere gibi, toprak dolgu içerisinde bağlaşıklık olgusu değerlendirilmeden koruma kararı üretilen diğer bir buluntu tipini de tek yapılar oluşturur. 2. Bölgede (100 Ada), 4 adet odası olan ve içlerine basamaklar ile girilip işlik olarak kullanıldığı düşünülen bir yapı kalıntısına ulaşılmıştır. Bulunan yapılar, üzerlerine koruyucu malzeme ile örtülü durumda kazı alanında varlığını sürdürmektedir. Alandan henüz kaldırılmamış olan arkeolojik yığılma alanları gibi tek yapıların da nasıl bir projelendirme ile korunacağı henüz belirlenmemiştir.

Arkeolojik Yığılma: Yenikapı kazısında bir koruma problemi olarak ortaya çıkan kalıntılar; arkeolojik nesnelere ve üst üste yığılan yapı komplekslerinden oluşur. Koruma sorunları nedeniyle Marmaray ve metro projeleri inşaatı ertelenmiştir. Bulunan kalıntıların korunma problemleri ile ilgili koruma çözümleri henüz geliştirilmemiştir. Bulunan kalıntılar taşınarak ayrı bir müzede korunabilecek ölçekte ve sayıda olmadıkları için istasyon ile müze işlevinin birleştirilmesi kararı alınmıştır. Ancak 2005 yılında alınan bu kararın üzerinden geçen zaman içerisinde konuyla ilgili başka bir çalışmanın henüz yapılmadığı, kazı yetkilileri ile yapılan görüşmeden anlaşılmaktadır.

Kazı alanında birbiri ile ilişkili, iç içe geçmiş şekilde bulunan arkeolojik yığılmalar arasında; İstanbul'da somut kalıntısına ilk kez rastlanan Konstantin surlarına ulaşılması, en ilgi çeken gelişme olarak kamuya duyurulmuştur. 4. yy.a tarihlenen sur duvarı, daha geç dönemlere tarihlenen çeşitli yapıların biriktiği yığılma ortamının en alt zeminini oluşturmaktadır. 2. Bölge (100 Ada) ve 3. Bölge'de, iç içe geçmiş şekilde; iskele, Theodosius sur duvarı, mendirek duvarı bulunmuştur. Limanın batısını kapatan Theodosius sur duvarı, mendirek duvarının üzerine inşa edilmiştir. Kuzeydoğuya doğru kalınlaşan sur duvarında farklı dönemlere ait onarımların izleri bulunmaktadır (Gökçay, 2007). Mendirek duvarı üzerinde bulunan Theodosius surunun altında, Konstantin suruna ait kalıntılar bulunmuştur. Konstantin suruna ait taşların, Theodosius sur yapımında da kullanıldığı belirlenmiştir. Konstantin suru, Theodosius surunun altından geçerek, batıya doğru yaklaşık 54 metre devam etmektedir. Sura ait izlerin devamlılığı saptanmış olsa da, kazı alanı sınırı dışında kalan kalıntılara ait araştırmanın sürdürülmesi mümkün olamamıştır (Gökçay, 2007). Bugüne kadar Konstantin sur duvarına ait bir parçaya rastlanmamışken, ilk kez bu kazılar aracılığıyla surun bir bölümüne ulaşılmıştır (Gökçay, 2007). Yine 2. Bölge'de, sur ile ilişkili bir depo yapısı, içinde yağ kandilleri olan gizli bir geçit olduğu düşünülen tonozlu bir yapı, limana gelen ve serin mekanlarda saklanması gereken mallar için yapıldığı düşünülen 3 depo, 6. yy.a tarihlenen ve arka arkaya konumlanmış ancak tahrip olmuş 2 büyük yapı, içerisinde insan iskeletleri de

bulunup girişleri üstten olan 12. yy.a ait 4 mezar odasından oluşan bir hipoje, kule olduğu düşünülen bir yapı kalıntısı ve 12. yy.a tarihlenen bir atık su kanalı, birbirleri ile ilişkili bir konumda bulunmuştur (Şekil 4.42) (Gökçay, 2007). Metro Kazı Alanı'nda bir kilise (Şekil 4.43) ve kilise çevresinde 23 adet mezar bulunmuştur. Kilise ile ilişkili L planlı 4 küçük odaya sahip bir depo, 13. yy.a tarihlenmektedir. Hipoje ve kilise yakınlarındaki mezarlardan, Bizans Dönemi'ne ait ölü gömme adetleri ile ilgili bilgi elde edilmiştir (Çölmekçi, 2007). 1. Bölge'de, iç içe bulunan bir diğer kalıntı kompleksinin en alt zeminini; yassı taşlarla döşenmiş, 1.40 metre genişliğinde, 16-17. yy.a ait bir Osmanlı yolu oluşturmaktadır (Şekil 4.44) (Gökçay, 2007). Çamur, horasan ve çimento harç kullanılarak yapılmış bu kompleks; en alt kotunda Osmanlı yolu, doğusunda 20. yy. sarnıcı, içerisinde 18. yy.a ait bostan kuyusu, ecza veya kimya ile ilgili üretim yapılan işliklerden oluşan üstteki yapıları ile 500 m²lik bir yığıntıdan oluşmaktadır.

Görüldüğü üzere, obje, tek yapı ve yığılmalardan oluşan arkeolojik kalıntı stoku farklı içerikli koruma sorunlarını içermektedir. Obje ve tek yapıların oluşturduğu *nesnelere* korunması müzeye taşınarak gerçekleştirilirken, yapı komplekslerinin üst üste biriktiği *yığılma* ortamlarının korunması ise, “2.1.2. Kentsel Yığılmanın Korunması Problemi” başlıklı bölümde de detaylandırıldığı gibi farklı koruma sorunlarını içermektedir. Yenikapı'da ulaşılan yığılma ortamlarının müze-istasyonda korunması konusunda alınan karar dışında, kalıntıların korunma stratejisi ile ilgili bir gelişme olmamıştır. Koruma Kurul kararlarından, yapıyla ilgili projenin “2010 Kültür Başkenti” kapsamında bir yarışma açılması sonucu hazırlanacağı öğrenilmekle birlikte, sözü edilen yarışma henüz duyurulmamıştır. Kazı sorumluları ile Kasım 2009 yapılan görüşmede şifahi edinilen bilgilerle, kalıntıların kaldırılıp tekrar proje içerisinde yer almasıyla ilgili bir talebin herhangi bir resmi kurumdan gelmediği öğrenilmiştir. Buna karşın kazı ekibinin, bu yönde bir istekle karşılaşıldığında yerine getirmek üzere kalıntıları, taşımaya uygun şekilde belgeleyerek kaldırdıkları belirtilmiştir. Dolayısıyla, kazı alanındaki kalıntıların konumu, arkeolojik yığılmalardan kent katmanı oluşturulmasına uygundur. Kazı alanındaki yığılma ortamının nesnelere ayrıştırılmadan, bağlaşıklık olgusunu vurgulama olanaklılığını sağlayacak katmanlar aracılığıyla korunması gerekir.

Yığılmaların Korunması Problemi: Yenikapı kazısında ulaşılan kalıntıların korunması konusunda, öncelikle objelerin korunma yöntemlerine değinilebilir. Küçük objelerin korunması konusunda bir gelenek olan nesnelere müze binasına taşınarak sergilenmesi, Yenikapı kazısında da uygulanmıştır. Taşınır 500 adet nesne, İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde açılan “Gün Işığında Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazılarında İstanbul'un Sekiz Bin Yılı”

başlıklı sergide, Haziran-Aralık 2009 ayları arasında sunulmuştur. Daha sonra depolara kaldırılan nesnelerin, yapılacak müze-istasyonda sergilenmeleri planlanmaktadır. Ayrıca, 2007 yılına kadar ulaşılan kazı sonuçları, metinde de sıklıkla alıntılara yer verilen “Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı” başlıklı kitapta yayınlanmıştır. Araştırmaları devam eden bir kazı alanına ait sergi açılması, kitap basılması ve sempozyum düzenlenmesi*, tamamlanmamış kazılar için nadir bir uygulamadır. Yenikapı kazılarıyla ilgili etkinliklerin bu yoğunlukta gerçekleştirilme nedeni, Marmaray projesi kapsamında gerçekleştirilen Üsküdar kazısının kamuoyu ve ilgili kurumlarla iletişimsiz bir şekilde sürmesi ve bu iletişimsizliğe karşı geliştirilen tepkilerle ilişkilendirilebilir.

“2.2.1. Nesne” başlıklı bölümde arkeolojik nesnelerin yerlerinden kaldırılarak korunmaları konusundaki sorunlara yer verilmişti. Bu noktada, arkeolojik yığılma içeriğindeki nesne ile toprak dolgu içerisindeki nesnelerin korunma sorunlarındaki farklar, Yenikapı kazısı buluntuları özelinde tekrarlanabilir. Toprak dolgu içerisinde bulunan bir cam kadeh ile kiliseyle ilişkili hipojenin içerisinde yer alan iskeletlerin, taşınıp müze içerisinde sergilenmesi arasında korunan nesnelerin anlamlarına ilişkin farklar bulunmaktadır. Sözü edilen yığılmaya ait nesnelerin, taşınır nesne olarak sergilenmesi, kilise-hipoje-iskelet birlikteliğinin korunamamasına neden olur. Bu da çalışmada sözü edilen “bağlaşıklık” olgusunun, nesneler arası ilişkinin korunamaması anlamına gelecektir. Birbirleriyle ilişkili nesnelere oluşan yapı komplekslerinin ve katman kesitlerinin tekrar oluşturulabilmesi için kazı alanında belgeleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. M. Gökçay, büyük bir kompleksi oluşturan kalıntılara ait taşların numaralandırılarak plana işlendikten sonra kaldırıldığını, istasyon binasının yapımında uygun yerde kullanılmak üzere projelendirilmesini önermektedir (Gökçay, 2007).

Marmaray Projesi Yenikapı kazısında ortaya çıkan kalıntıların istasyon binasında korunması ve sergilenmesi kararı alınmıştır. Ancak genel bir koruma yaklaşımı olarak alınan bu üst ölçekli koruma kararının dışında, müzeleştirilecek istasyon yapısına dair detayları içeren bir başka karar henüz alınmamıştır. 15.07.2008 tarihli 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı paftalarında müze-istasyonun yer alacağı ada işaretlenmiştir**. Müze-istasyonun biçim ve içeriği ile ilgili

* T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından, 5-6 Mayıs 2008 tarihlerinde “İstanbul Arkeoloji Müzeleri Marmaray-Metro Kurtarma Kazıları Sempozyumu” düzenlenmiştir.

** 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı ile ilgili uzun yasal süreç şu şekilde özetlenebilir:

-12.07.1995 tarih ve 6848 sayılı kararı ile, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından alan Kentsel ve Tarihi Sit Alanı ilan edilir.

15.04.2009 tarih 2877 sayı ile alanın “...2010 İstanbul Kültür Başkenti Projesi kapsamında yarışma konusu edilen alan olduğu anlaşıldığından, plan önerilerinin, şartname ile ilgili Kurul görüşü ve temel prensipler dikkate alınarak yapılacak yarışma sonucu elde edilecek proje doğrultusunda hazırlanarak iletilmesi durumunda değerlendirilmesi” yönünde karar alınmıştır. Ayrıca 4 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun istasyonla ilgili aldığı kararlar arasında, gabari sınırlandırması ile ilgili de bir plan notu* yer almaktadır. Koruma Kurulu’nun alanla ilgili “Yenikapı Transfer Merkezi Alanı” başlıklı dosyasında, arkeolojik kalıntıların kaldırılması**, sondaj yapımı, plan üzerinde değişiklikler gibi çok sayıda kararın yanında istasyon ile ilgili sınırlı sayıda karar gözlenirken, istasyon ile ilgili gelişmelerin yazılı ve görsel basında daha sık yer aldığı gözlenmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı, inşa edilecek olan müzeyi, başına “İstanbul, içinden metro geçen müzeye kavuşuyor” başlıklı haber ile alanda bulunan kalıntıların müze-istasyon içerisinde sergileneceğini duyurmuştur***. Haberler arasında, 06.09.2009 tarihinde Yenikapı Arkeolojik Kazı Alanı’nı gezen Cumhurbaşkanı A. Gül’ün kalıntıların istasyon binası içerisinde sergilenmesi konusundaki açıklaması şöyledir: “Burada çok canlı bir müze ortaya çıkacak ve insanlar istasyonun içinden koşar adımlarla geçerken binlerce yıla ulaşacaklar” [www.trulasim.com].

İstanbul Yenikapı müze-istasyonuna ait sınırlı bilginin olduğu bu aşamada uluslararası müze-istasyon örneklerine değinilebilir. Mexico City, Napoli, Stockholm gibi farklı kentlerden

- 26.01.2005 tarih ve 399 sayılı kararı ile, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu, 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1/1000 Ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Plan’larını onaylar.

- 29.11.2007 tarih ve 2444 sayılı kararı ile, İstanbul 8. İdare Mahkemesi tarafından, karar usul yönünden iptal edilir.

-26.03.2008 tarih ve 2015 sayılı kararı ile, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu da kararı kaldırılır.

-09.07.2008 tarih ve 2183 sayılı kararı ile, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu, Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartları’nı belirleyen kararı alır.

-15.07.2008 tarih ve 1492 Meclis Kararı ile, İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi kararın tekrar değerlendirilmesi talep edilir.

-28.11.2008 tarih ve 2511 sayılı kararı ile, İstanbul IV Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu, Geçiş Dönemi Koruma Esasları ve Kullanma Şartları revize edilir.

* 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı paftasına ait 5 nolu plan notunda “Yenikapı Metro Merkez İstasyonu alanında yapılaşma KASK:0.30’u Hmax: 12.50 metreyi (2 kat) aşamaz” kararı yer almaktadır.

** 22.07.2008 tarih ve 2263 sayılı kararında; “...Yenikapı İstasyonu inşaatının yapılabilmesi için zaruret arz etmesi nedeniyle arkeolojik kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan kilise kalıntısının; ...kaldırılarak ...Yenikapı Kentsel Tasarım Projesi kapsamında ele alınarak projelendirilmesine” karar verilmiştir.

*** Müze istasyonla ilgili basında yer alan bazı haber örnekleri:

-14. 09. 2005 “İstanbul’a Yeni Bir Müze: Müze İstasyon” [www.arkitera.com]

-05. 11. 2005 “İstasyonlar Müze Olacak” [www.radikal.com]

-08. 11. 2005 “Raylarda Tarihe Yolculuk” [www.turkiyegazetesi.com]

-30. 09. 2008 “Yenikapı’ya Müze İstasyon Fırsatı Doğdu” [www.arkitera.com]

seçilen müze-istasyon örnekleri, farklı içerikteki arkeolojik sunum örneklerini oluşturur. Yenikapı müze-istasyon yapısının konseptine örnek oluşturabilecek yapıların içeriklerindeki arkeolojik kalıntı stoku veya mimari donanım ile ilgili bilgilerin yerine, bu yapıların arkeolojik kalıntıları sunuş biçimlerine yer verilmiştir. Arkeolojik kalıntıların; modern kent projelerine ve kamusal alanlara dahil edilmesiyle, zemin altındaki düzlemin de günlük yaşamın içine ve koruma pratiğine dahil edildiği müze-istasyon örneklerine yer verilmektedir. Seçilen müze-istasyonlarda, inşaat sırasında bulunan objelerin sergilendiği ya da inşaat ile bulunan arkeolojik yapıların iç içe geçerek inşa edildiği örnekler yer almaktadır. Atina'daki koruma örneklerinde ise kentsel katmanın sergilenmesinde *yığılma* ve *bağlaşıklık* olgularının vurgulandığı gözlenir.

Arkeolojik nesnelerin geleneksel müze sunumu çerçevesinde ele alınan müze-istasyonlara Stockholm ve Napoli kentlerinden örnek verilebilir. İsveç-Stockholm'deki Kungstradgarden Metro İstasyonu'nda, 1825 yılında bir yangınla yıkılan 17. yy. Makalös Sarayı'na ait kalıntılar sergilenmektedir (Şekil 4.45) [www.inkstain.net]. İtalya-Napoli'de Müze Metro İstasyonu inşaatı sırasında bulunan çeşitli arkeolojik nesnelere, istasyon binasında sergilenmektedir (Şekil 4.46). Bu örneklerdeki sunumlarda, nesnelere arası ilişkinin korunmadığı ve sergilenemediği gözlenir. Bu konseptteki sunuma ulusal bir örnek de İzmir Çankaya Metro İstasyonu'ndaki arkeolojik nesnelerin sergilenme şeklidir (Şekil 4.47). Bu örnekler arkeolojik yığılmanın sunumunu içermemekle birlikte, istasyon binalarının içerisinde arkeolojik nesne bulundurmaları ile ele alınmıştır.

Metro kazısında tek bir yapıya ulaşıldığı ve yapının istasyon binasına entegre edildiği örnekler de bulunmaktadır. Mexico City'deki Pino Suarez Metro İstasyonu kentin tarihi merkezinde yer almaktadır (Şekil 4.48) [www.mexicolore.co.uk]. Portekiz-Oporto'da yer alan Campo 24 de Agosto Metro İstasyonu inşaatı sırasında, 16. yy.a tarihlenen bir çeşme kalıntısı bulunmuş ve istasyon, çeşmenin çevresine inşa edilmiştir (Şekil 4.49) [www.mic-ro.com]. Avusturya'da Stephansplatz Metro İstasyonu'nda, 19. yy.da yıkılan, 13. yy. Virgil şapeli sergilenmektedir (Şekil 4.50) [www.vienna.cc] .

Müze-istasyon yapıları en fazla Atina'da bulunmaktadır. 2004 Olimpiyat oyunlarının bir fırsat olarak değerlendirildiği Atina'da iki yeni hat açılması ile 5 yeni istasyon inşaatı başlamıştır. İstasyonlardaki kazı alanlarının toplamı 70 bin m²den oluşmaktadır*. Atina'da Syntagma

* Kazı alanlarındaki büyüklüklerin karşılaştırılabilmesi için, Yenikapı'daki arkeolojik kazı alanının 54 bin m² den oluştuğu bilgisi tekrarlanabilir.

Metro İstasyonu içerisinde iskeleti ile birlikte sergilenen mezar* çok sayıdaki katman sergisinden biridir. İstasyon duvarları, zemine ait kesitin gözleendiği yüzeyler olarak düzenlenmiştir (Şekil 4.51.-52) [www.greece-athens.com]. 2003 yılında açılan Monastiraki Metro İstasyonu'nda Romalılar'a ait suyolu ve Klasik Yunan Dönemi'ne ait taşıyıcı duvarlar istasyonun şeffaf zemininden gözlenebilmektedir (Şekil 4.53). Monastiraki İstasyonu'ndaki kalıntılar, inşa edilen cam köprü ile gezilebilmektedir. Atina'da ayrıca, Academia ve Evangelismos istasyonları, metro inşaatı sırasında arkeolojik buluntulara ve yapı kalıntılarına ulaşılan diğer istasyon binaları arasında sıralanabilir.

Kentsel düzenlemelerin ve radikal imar faaliyetlerinin; tarihi ve bilimsel keşifleri beraberinde getirdiği örneklerden diğeri de Roma Termini İstasyonu'dur (Şekil 4.54). Roma, Modern dönemlere ait yapılar ile Antik Dönemler'e ait kalıntıların üst üste keşşerek inşa edildiği bir kenttir. Kentsel altyapı müdahalesinin zarar verebileceği düşünülen arkeolojik kalıntılar korunurken, modern yapının tasarım ögesi olarak da kullanılmıştır. Arkeolojik kalıntılar, günümüz sosyal yapısı ve ulaşım teknolojileriyle bütünleştirilerek müze-istasyonda sergilenmektedir. Roma kentsel gelişiminin, toprak altında bulunan kalıntıları araştıran arkeolojik kazılar yapılmadan gerçekleşmesi elbette mümkün olmamıştır. Dolayısıyla, birçok kentsel dönüşüm projesine arkeolojik kazılar eşlik etmiştir. Esquiline Tepesi'ndeki Servian Duvarı, yaklaşık 100 metre boyunca uzanan ve yüksekliği 9 metreye varan, üzerinde geldikleri ocaklara ait işaretlerin olduğu geniş tuf bloklardan oluşmaktadır. Duvarda kullanılan malzemenin M.Ö. 4. yy. gibi erken bir tarihe ait olmasına karşın çok iyi korunduğu söylenebilir. 1938 yılında, toplu taşımanın geliştirilmesi amacıyla inşa edilen istasyon, mimar A. Mazzoni tarafından arkeolojik duvarın etrafında ve üzerinde inşa edilmiştir. Ağır Servian duvarı, istasyonun anıtsal traverten ve cam cephesiyle süperpose edilirken bir yandan da, binanın bodrum katında bu duvarın devam eden kalıntıları, yenilenen alışveriş merkezinin ortasındaki yemek holü boyunca uzanmaktadır.

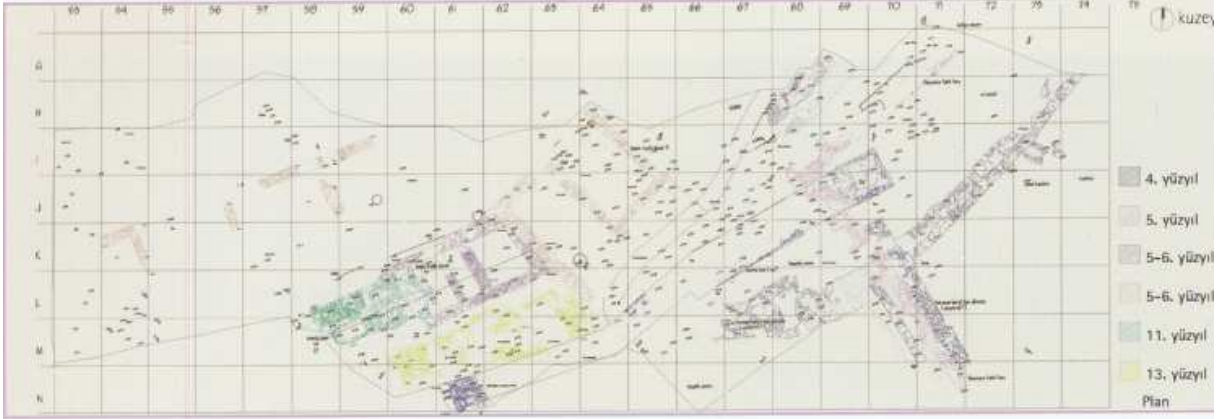
4.3.3 Nesne ve Yığılma İkilemi: Yenikapı Kazıları Koruma Değerleri

Yenikapı kazı alanındaki arkeolojik kalıntılara ait bilgilerin yer aldığı içerikte de belirtildiği gibi, kalıntıların korunmasıyla ilgili koruma stratejisi henüz belirlenmemiştir. Dolayısıyla Yenikapı kazı alanında inşa edilmesi planlanan müze-istasyondaki koruma ve sunum yöntemleriyle ilgili bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu noktada çalışmanın bütününde de

* Atina'da sergilenen katmanların, sonradan oluşturulup bir dekor niteliği taşıdığı, katmanlardan oluşturulan

vurgulanan nesne ve katman korunması arasındaki farklar kısaca yinelenebilir. Yenikapı örneğinde ulaşılan arkeolojik katmanlar ve yapı komplekslerinin korunması, bağlaşıklık ve yığılma olgularının öne çıkarılmasıyla anlamını bulacaktır. Kazıda bulunan nesnelerin üzerinde de eskime ve değişim izleri bulunsa ve bu nesnelerin de eskilik değerleri göz ardı edilmeden korunması gerekse de katmandaki yığılmaya ait izler, İstanbul kent tarihine ait bilgiler vermektedir. Liman bölgesi olması nedeniyle kalıntılar, ticaret hayatıyla ilgili ipuçlarını barındırır. Yenikapı projesi, büyük ölçekli kent projelerinin, arkeolojik katmanlara ve bu katmanlardan elde edilecek bilgiye ulaşmak için bir fırsat olarak da değerlendirilebileceğinin örneğini oluşturur.

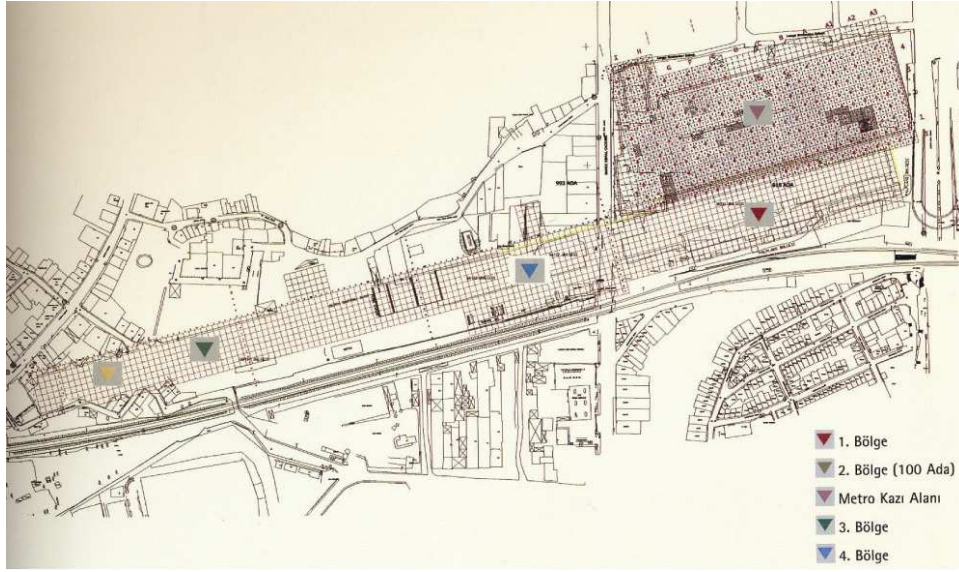
Bir diğer deyişle, Yenikapı'daki boşluğa ait hafızanın, ulaşım kodları ile aktarıldığı ileri sürülebilir. Bu aktarım sürecinin kendisi bir tür bilgi üretimi olduğu gibi, bu boşlukta var olan birikimin, farklı bir kodlamayla, farklı okuyucular ve kullanıcılarca yeniden okunması bu çalışma kapsamında sözü edilen bilgi üretiminin bir örneğini sergiler. Ayrıca, bu alandaki kalıntıların ilişkisi açısından barındırdığı mevcut durum, yine tezde tartışılan yığılma olgusunu ve bu olgunun temel özelliklerinden bağlaşıklık niteliğini oluşageldiği haliyle sergileme potansiyeli açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla, bu alana yapılacak müdahale, ulaşım işlevinin gerektirdiği dinamikleri değerlendireceği gibi, yığılmanın ve bağlaşıklığın barındırdığı bilgileri; aktarma, yorumlama ve yeniden üretmekle de yükümlüdür. Bu bağlamda, Yenikapı boşluğu tezde tartışılan bu kavram ve olguların birlikte sergilendiği ve pek çok koruma olasılığına açık potansiyel bir alandır.

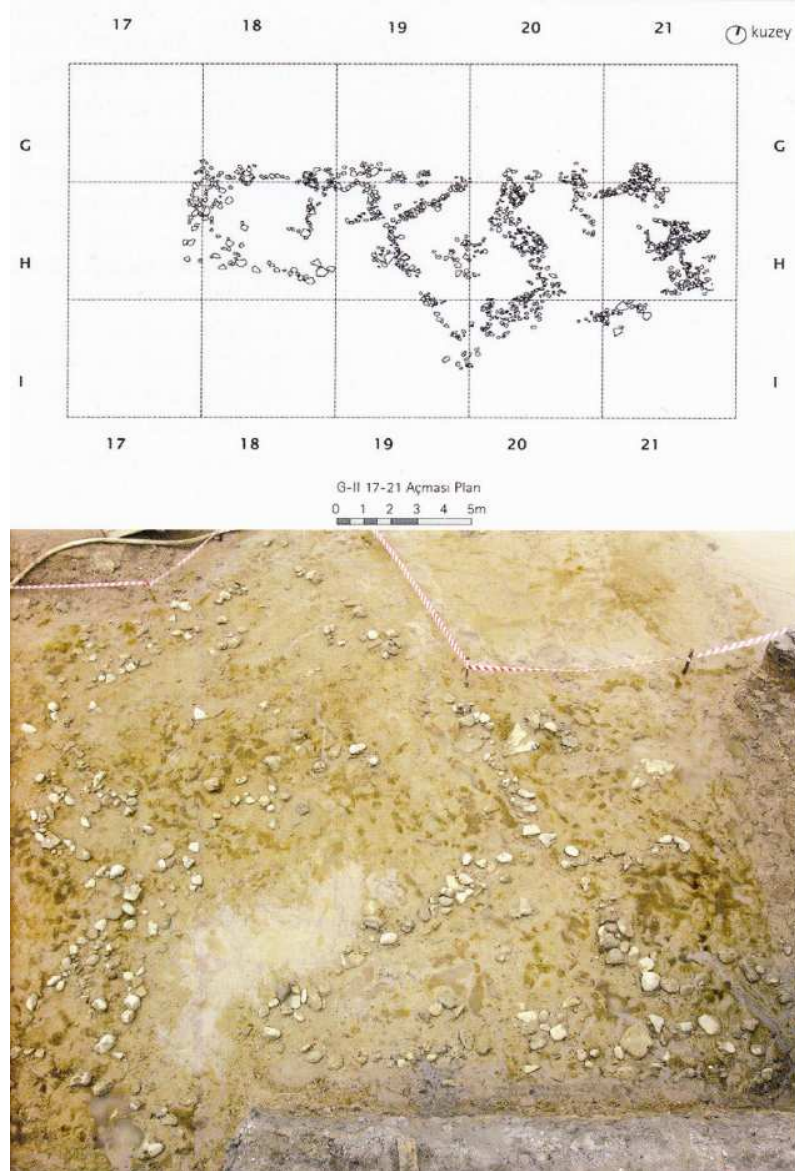
Şekil 4.32 Arkeolojik Kalıntıların Alandaki Dağılımı (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.33 Yenikapı Trafik Kavşağı [www.ibb.gov.tr]

Şekil 4.34 Kazı Alanı Çalışma Bölgeleri (I Nolu Koruma Kurulu Arşivi)

Şekil 4.35 Neolitik Dönem Mimari Buluntular (Gökçay, 2007)

Şekil 4.37 Arkeolojik Batık (Gökçay, 2007)

Şekil 4.38 Arkeolojik Batık (Gökçay, 2007)

4-5. yy. pişmiş toprak kandil			5-6. yy. pişmiş toprak kandil
5-7. yy. bronz tartı aleti			6-7. yy. bronz buhurdan
6-7. yy. bronz ve kurşun kantar ağırlığı			4-5. yy. cam bardak
5-7. yy. ahşap sandalet tabanı			5-7. yy. deri sandalet tabanı
5-7. yy. fildişi zar			9-10. yy. ahşap tarak
17-19. yy. cam tüp			Bizans ahşap tarak

Şekil 4.39 Arkeolojik Nesnelere (Gökçay, 2007)

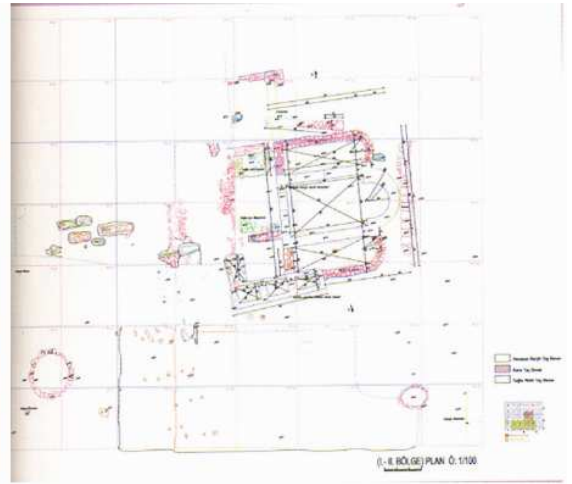
Şekil 4.40 Arkeolojik İskele Kalıntısı (Gökçay, 2007)

Şekil 4.41 At ve Deve İskeletleri (Gökçay, 2007)

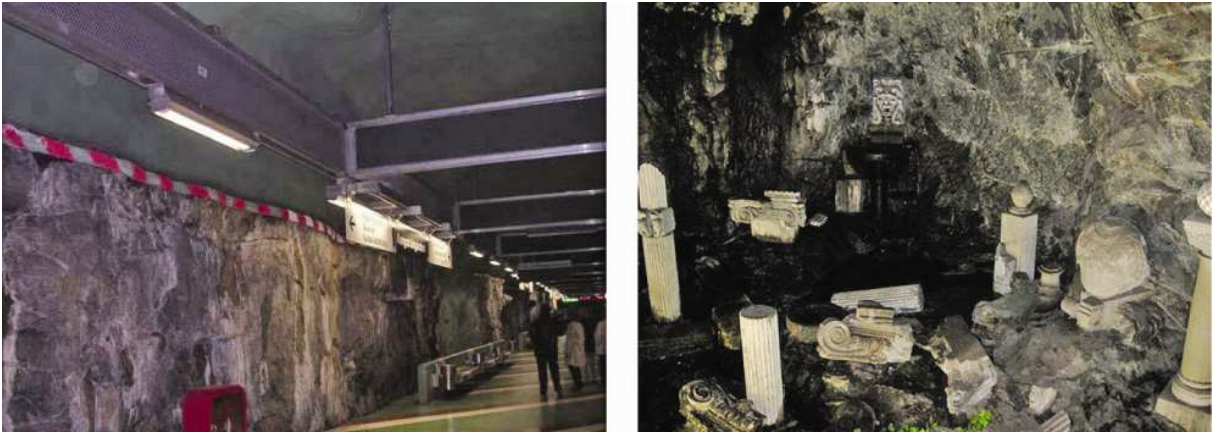
Şekil 4.42 Arkeolojik Yapı Kompleksleri (Gökçay, 2007)

Şekil 4.43 Arkeolojik Yapı Kompleksleri (Gökçay, 2007)

Şekil 4.44 Arkeolojik Yapı Kompleksleri (Gökçay, 2007)

Şekil 4.45 İsveç Stockholm’de Kungsträdgården Metro İstasyonu [www.inkstain.net]

Şekil 4.46 İtalya Napoli’de Müze Metro İstasyonu

Şekil 4.47 İzmir Çankaya Metro İstasyonu

Şekil 4.48 Meksika Pino Suarez Metro İstasyonu [www.mexicolore.co.uk]

Şekil 4.49 Portekiz Oporto'da Campo 24 de Agosto Metro İstasyonu [www.mic-ro.com]

Şekil 4.50 Avusturya Stephansplatz Metro İstasyonu [www.vienna.cc]

Şekil 4.51 Yunanistan Atina'da Syntagma Metro İstasyonu [www.greece-athens.com]

Şekil 4.52 Yunanistan Atina'da Syntagma Metro İstasyonu [www.greece-athens.com]

Şekil 4.53 Yunanistan Atina'da Monastiraki Metro İstasyonu [www.greece-athens.com]

Şekil 4.54 Roma Termini İstasyonu

5. SONUÇ

Çalışma kapsamında ortaya konulan ve sorunsallaştırılan yeni koruma sorunları, bilinen bazı kavramlar aracılığıyla işlenmiştir. Bu kavramlar yeni üretilmiş olmasa da koruma alanındaki kullanımları yaygın olmadığı için disiplindeki rolleri için yeni değerlendirilmesi yapılabilir. Kullanılan kavram içeriklerinin koruma disiplindeki karşılıkları araştırılarak, bu kavramların dönüştürülmesi ve içeriklerinin değiştirilmesi yoluna gidilmiştir. Bu sayede, söz konusu kavram içeriklerindeki anlam ve çağrışımların, korumanın düşünsel altyapısındaki kentsel koruma çözümlerini -kentin giderek artan karmaşıklığının gereklilikleri doğrultusunda- arttırıcı etkisi araştırılmıştır. Böylece kavramlar aracılığıyla, koruma ilkesi olarak benimsenen pek çok kabulün sorgulanma olanağı bulunmuştur. Sınıflara ayırma, bütüncül okumalar, kronolojiye dayalı değer atfetme, minimum müdahale etme kuralı gibi tezin içeriğinde benzer şekilde sorgulanan çok sayıdaki koruma kabulü üzerinden, oldukça geniş kapsamlı bir koruma eleştirisi yapıldığı söylenebilir. Çalışmadaki eleştirilere kaynak oluşturan ve tezin temel argümanlarından birini meydana getiren, “kentsel oluşum” sürecine ait özün, tez kapsamındaki tanımıyla “kentsel yığılma olgusu”nun, özgün bir koruma değeri taşıdığı ortaya konmuştur. Dolayısıyla, koruma disiplini açısından yığılma olgusunun, nesne korumasının yanı sıra bir başka koruma değeri olarak ele alınması gereken ek bir unsur olduğu tartışılmıştır. Ayrıca, bu olgunun korunmasına yönelik düşünsel altyapının geliştirilebilmesi yönünde; araçlar, yöntemler ve ölçütler üzerine bir değerlendirme yapılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, kentsel oluşum sürecinin özünü oluşturduğu öne sürülen “yığılma olgusu”, nesneyi belirli kategoriler çerçevesinde düzene sokmaya yönelik algılayışın aksine, “düzensizlik olgusu” ile özdeşleştirilmiştir. Bu nedenle, kentsel koruma disiplininin, yığılma olgusunun korunması konusuna, nesnenin korunması konusuna getirdiği yaklaşım ve çözümlerden farklı tavır geliştirmesi gerektiği tartışılmıştır. Bu gerekliliğin nedeni, kentsel gelişimin artan karmaşıklığıdır. Ayrıca geliştirilecek bu yeni tavır çerçevesinde sözü edilen kentsel birikimden bilgi üretilmesine yönelik yöntemler geliştirmesi gerektiği de tartışılmıştır.

Ele alınan kavramların anlamsal içerikleri üzerinden gerçekleştirilen sorgulamalar, korumanın nesne merkezli bir bakış açısının olduğu tespiti etrafında gerçekleştirilmiştir. Geliştirilen pek çok eleştiri, nesne merkezli algıya temellendirilmiş, bu tür bir algıya dayalı olarak geliştiği öne sürülen yaklaşımın sebep olduğu çeşitli koruma sorunları üzerinde durulmuştur. Sözü edilen odaklanmanın; kentsel yığılmanın korunmasına engel teşkil ettiği ileri sürülmüştür. Yığılma olgusunun koruma açısından önemini ortaya koyan çalışma, bu işi iki mecrada

gerçekleştirmiştir: İlk olarak, zemin altındaki arkeolojik kalıntılardan oluşan karmaşık yığının korunması konusuna yer verilmiştir. Kent zemini altındaki arkeolojik yığının korunması konusundaki muhafazakar tutumu eleştiren ve bu tutumun neden olduğu bilgi üretimindeki sınırlılığa değinen çalışma; kentsel arkeoloji kazısını kentsel bilgiyi arttırma konusunda bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Mevcut ve kendiliğinden oluşan kentsel yığılmanın sağladığı - ancak korumanın nesne merkezli stratejileri nedeniyle bir ölçüde yitirdiği- bilginin yanı sıra, kentsel yığılma ortamından yapay olarak üretilen katmanlar da; kentsel birikim kurgusu ve bu birikimin yorumlandığı mecra olarak değerlendirilmiştir. İnşa edilen bu tür katman, yığılma ortamına ait özgünlük niteliğini barındırmasa da yarattığı eşdeğerlik olgusu bağlamında kentsel hafıza inşasındaki -dolayısıyla kentsel bilgi üretilmesindeki- rolü ile değerlendirilmiştir. Yığılma konusunun araştırıldığı ikinci mecra ise; nesnenin en az varlık gösterdiği kesim olan kent boşluklarıdır. Boşluktaki yığılma, arkeolojik izler ya da nesne barındırmayan ancak -yığılma sureci içindeki farklı zaman dilimleri arasında- iletişim çizgisi görevi gören kurgu izler üzerinden araştırılmıştır. Bu iki mecrada incelenen “yığılmanın” kentsel koruma açısından önemi konusunda şu sonuca ulaşılmıştır: “Kentsel boşluğun korunması” önerisinin niteliğini belirleyecek olan unsur, o boşluğa özgü yığılma ve yığılmanın sağladığı bilgidir. Ancak bu koşulda o boşluğa ilişkin bir koruma kararı verilebilir. Bu karar söz konusu boşluğun boşluk olarak korunmasını önerebileceği gibi, o boşlukta süregelen birikimin niteliğine bağlı olarak tekrar nesnelere doldurulması yönünde de olabilir. Bu tür boşlukların barındırdığı birikim ve bilgiden soyutlanarak salt birer boşluk olarak korunması önerisi de, korumanın mevcut düşünce ve pratiğinde gözlenen nesne merkezli yaklaşımın boşluğa uyarlanmış katı bir versiyonu haline gelme tehlikesini barındırır. Bu da boşluğun barındırdığı birikimin ve bilginin gözardı edilerek bu kültürel değerlerin kaybına göz yummakla eşdeğer görülmektedir. Çalışmada ele alınan 3 farklı kent boşluğu için geliştirilen okuma yöntemleri arasındaki farkların temel nedeni, tüm boşluklar için genelleştirilebilecek şablonlaştırılmış bir koruma okumasından kaçınmaktır. Böylece, “yer”e ait özgün değerlerin gözardı edilerek korumanın kurulaştırılması olasılığı ya da tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla, mekansal özgünlüklere odaklanabilecek bir okuma geliştirme hedefi güdülmüştür.

Kentsel koruma söz konusu olduğunda, ortaya çıkan karmaşık koruma sorunları karşısında disiplinin geliştirdiği çözüm önerileri, belirli bir çerçeve ile sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla, uzmanlık alanının sınırlarını kalın çizgilerle belirleyen disiplin içerisinde üretilen koruma çözümleri de bu sınırla ilişkili olarak, artan karmaşıklığın gerektirdiği çoğalma şansını bulamaz hale gelmektedir. Daha açık bir deyişle, disiplinde; özgünlük, çeşitlilik, kültürel miras gibi kavramlar -bazı koşullarda gelişigüzel olmakla birlikte- sıklıkla kullanılmasına

karşın, neredeyse tüm kentler için geliştirilen koruma önerileri, birbirine benzer niteliktedir. Bu saptamanın, belirli bir kültürel ortamla sınırlandırılmaksızın, uluslar arası geçerliliğinden söz edilebilir. Koruma politikalarını yönlendirici nitelikteki uluslararası kurumların deklarasyonları dahi, tüm kentler için aynı içerikli çözümleri içerir. Kaldı ki öne sürülen söylemdeki tekillik yalnız özgün niteliklere sahip farklı bölgeler için değil, aynı zamanda tarihsel olarak da geçerlidir. Kentlerin özgün karakterleri ve kendilerine has girdilerinin yanı sıra sürekli değişen ve farklılaşan kentsel dinamiklere karşın, koruma alanı kentsel koruma sorunlarına; farklılaşmayan çözümler üretir. Korumanın karmaşık bir yapısı olan kente ve kentsel birikime önerdiği koruma çözümlerindeki tekillik ve basitlik, kentsel koruma sorunları karşısında ürettiği, hızlı ve reaksiyonel cevapların temeli, korumanın düşünsel altyapısındaki kurgunun nesne merkezli oluşuna temellendirilmiştir. Ancak bu basit kurgu, hızla değişen kent dinamikleri karşısında kimi zaman yetersiz kalabilmekte ve koruma disiplinini çözümsüz veya kentin doğal ve karmaşık dinamikleriyle çelişir bir pozisyonda bırakabilmektedir.

Koruma sorunlarının merkezini genellikle koruma nesnelere oluşturur. Bir başka bakışla, koruma alanındaki problemleri her zaman koruma nesnesi üzerinden gerçekleştirilir. Bu çalışma, problem alanını koruma nesnelere yerine koruma söylemi ve korumanın düşünsel altyapısı üzerinden gerçekleştirmesi ile farklılaşır. Çalışmanın temel problemi, nesneye olan odaklanma olarak belirlendiğinden, buna paralel olarak kapsamı ve araştırma yöntemi de nesne odaklı değil, kavramlar çerçevesinde oluşturulmuştur. Koruma söylemindeki nesne kavramının etkisine dair, yapılan incelemelerin ardından, bu kavramın koruma söylemi ile bazı zıtlıklar taşıdığı söylenebilir. Koruma; yalnız nesnenin korunması ölçeğinde değil, tüm kente ait tarihselliği koruma hedefini taşır. Ancak kentsel koruma üzerine bu büyük ve “tartışmasız” bütüncül koruma okumasının, yalnızca nesnelere aracılığıyla gerçekleştiği görülmüştür. Kentsel koruma içerisindeki boşluk da koruma tarafından tamamen göz ardı edilmeyen bir kent mekanı olmakla birlikte, bu boşluk -literatürdeki tanımıyla yakın çevre-nesnenin yakın çevresi olması ile koruma değeri kazanmıştır. Daha açık bir ifadeyle, boşluk korunurken, odak yine nesnedir. Çalışmada yığılma olarak adlandırılan birikim sürecinin korunması konusu da mevcut korumada karşılığını nesne merkezli olarak bulur. Arkeolojik birikimin gerçekleştiği mekandaki tüm tarihsel varlıkların korunmaya çalışılmasında yine bütüncül bakış önceliklidir. Ancak buradaki bütünün korunması sırasında, yapıların yerlerinde, hareket ettirilebilme niteliği olan küçük objelerin ise müzede koruma altına alınması ile birikime ait bütünlük, nesne ölçeğine indirgenerek yine yitirilmiş olur. Görüldüğü gibi, koruma söyleminde hedef her zaman bütüncül bakış açısını yitirmemek iken, koruma

düşüncesinin hareket noktası nesne ile sınırlı olarak kaldığı sürece, koruma söylemindeki içerik ile koruma uygulamaları arasındaki zıtlık ortadan kalkmayacaktır. Çalışmada, korumanın düşünsel altyapısındaki, nesne düzenliliğine dayalı bakış açısının, bu koruma başarısızlıklarının temel sorunsalını oluşturduğu ortaya konmuştur. Bu saptama karşısında da, korumanın hedeflediği birikimin korunabilirliği, araştırılan kavramlar aracılığıyla, kavramların içeriğinden geliştirilen koruma bilgisinin sürekli olarak üretilebilmesiyle özdeşleştirilmiştir.

Sonuç olarak, tekil nesnelere yerine kentsel çevrenin korunması konusunun, koruma disiplini çerçevesinde, yalnız nesnelere çevreleriyle kurdukları ilişkiler üzerinden değil, çevre olarak adlandırılan kent boşluklarının da başlı başına birer koruma varlığı olarak anlamlandırılması yoluyla araştırılabileceği görüşü öne sürülmüştür. Gerek koruma kuramını temellendiren yasal yönetsel düzenlemelerin incelenmesiyle, gerekse bu kavramların alan çalışmalarıyla somutlaştırılması yollarıyla boşluk koruma ve yığılmanın korunması konuları ortaya konmuştur. Kente ya da birikim ortamına yüklenen koruma anlamı; taksidermist bir nesne koruma eğilimi yerine, birikim sürecinin sürekliliğine anlam yükleyen bir yaklaşımla karşılığını bulabilir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, B., (2003), “Yerleşim Arkeolojisi”, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 115-117: 51–54.
- Arat, N., (1996), Etik ve Estetik Değerler, Telos Yayıncılık, İstanbul.
- Asal, R., (2007), “İstanbul’un Ticareti ve Theodosius Limanı”, Gün Işığında İstanbul’un 8000 Yılı, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul.
- Assmann, J., (2001), Kültürel Bellek, (Çev. A. Tekin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ataçeri, Er., (1965), “İstanbul’da Yeni Bulunan Birkaç Bizans Su Sarnıcı”, Ayasofya Müzesi Yıllığı 6: 67-74, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Başgelen, N., (2007), İstanbul Tarihi Yarımada ve Arkeoloji 1860-1960, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul.
- Baudrillard, J., (2006), The System of Objects, Verso Books, New York.
- Bayraktar, N., (1992), “İstanbul’un Bizans Sarnıçları Hakkında Bir Osmanlı Arşiv Belgesi” Ayasofya Müzesi Yıllığı, 12: 87-104, Dönmez Ofset, Ankara.
- Benjamin, W., (2007), Estetize Edilmiş Yaşam, (Sun.Ü. Oskay), Derin Yayınları, İstanbul.
- Bergson, H., (2007), Madde ve Bellek, (Çev. I. Ergüden), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Binan, C., (1999), Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüğü’nden Günümüze Düşünsel Gelişiminin Uluslararası Evrim Süreci, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.
- Bora, T., (2003), “Muhalefet, protesto, gösteri, gösteriş” Birikim Dergisi, 166: 8-12, İstanbul.
- Bozkurt, N., (2009), “Sarnıç”, İslam Ansiklopedisi, 36: 158-159, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul.
- Bradley, D. ve Creagh, D. (2006), Physical Techniques in the Study of Art, Archaeology and Cultural Heritage, Elsevier Press, Amsterdam.
- Brody, B., (1980), Identity and Essence, Princeton U.P.
- Cansever, T., (1961), “Beyazıt Meydanı”, Mimarlık ve Sanat Dergisi, 2: 74-78, İstanbul.
- Caple, C., (2000), Conservation Skills: Judgement, Method and Decision Making, Routledge, London.
- Cerasi, M., (2001), Osmanlı Kenti: Osmanlı İmparatorluğunda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, (Çev. A. Ataöv), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cerasi, M., (2006), Divanyolu, (Çev. A. Özdamar), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Clavir, M., (2002), Preserving What is Valued. Museums, Conservation, and First Nations, UBC Press, Vancouver.
- Çavlı, E. A., (1957), Bayezit Hamamı Meselesi 1730 Patrona İhtilali, Türkiye Basımevi, İstanbul.
- Çeçen, K., (1997), II. Bayezid Suyolu Haritaları, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul.

- Çeçen, K., (1999), İstanbul'un Osmanlı Dönemi Suyolları, İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, İstanbul.
- Çölmekçi, S., (2007), "Yenikapı'da Teknoloji", Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul.
- Denkel, A., (2003), Nesne ve Doğası, Doruk Yayınları, İstanbul.
- Dikkaya, F., (2003), "Epistemolojik Bir Sorun Olarak Kazıbilim" (Der. O. Erdur, G. Duru) Arkeoloji: Niye? Nasıl? Ne için?, Ege Yayınları, İstanbul.
- Doğan, D., (2006), Boşluk, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Duyuran, R., (1958), Bayazıt'da Yapılan Arkeolojik Araştırma ve Bazı Müşahedeler, Nurgök Matbaası, İstanbul.
- Eisenmann, P., (2007), Written into the Void: Selected Writings: 1990-2004, Yale University Press, London.
- Erder, C., (1987), "Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji" Anadolu Dergisi, XXI: 113-119, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara.
- Erder, C., (2007), Tarihi Çevre Bilinci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliğı, Ankara.
- Ebersolt, J., (1996), Bizans İstanbul'u ve Doğu Seyyahları, (Çev. İ. Arda) Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.
- Eyice, S., (1989), "İstanbul'un Bizans Su Tesisleri", Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi, 5: 3-14, Örünç Matbaası, İstanbul.
- Eyice, S., (2006), Tarih Boyunca İstanbul, Etkileşim Yayınları, İstanbul.
- Ferraris, M., (2008), İmgelem, (Çev. F. Genç), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Foucault, Michel, (2006), Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi, (Çev. M. A. Kılıçbay), İmge Kitabevi, İstanbul.
- Gökçay, M., (2007), "Yenikapı Kazılarında Ortaya Çıkan Mimari Buluntular", Gün Işığında İstanbul'un 8000 Yılı, Vehbi Koç Vakfı, İstanbul.
- Gökgür, P., (2008), Kentsel Mekanda Kamusal Alanın Yeri, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- Güngör, E., (1993), Değerler Psikolojisi, Hollanda Türk Akademisyenler Birliğı Vakfı Yayınları, Amsterdam.
- Gülersoy, N. Z.; Tezer, A. ve diğeri, (2008), İstanbul Project İstanbul Historic Peninsula Conservation Study, Ofset Yapımevi, İstanbul.
- Gürallar Yeşilkaya, N., (2003), Transformation of a Public Space in the Nineteenth Century İstanbul: Beyazıt Meydanı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Güzel, Ş., (1988), "1940'larda Öğrenci, Gençlik Dernekleri ve Eylemleri II", Tarih ve Toplum Dergisi, 55-56: 42-46.
- Gyllius, P., (1997), (Çev. E. Özbayoğlu), İstanbul'un Tarihi Eserleri, Eren Yayıncılık, İstanbul.

- Hobsbawm, E. ve Ranger, T., (2006), *Geleneğin İcadı*, (Çev. M. M. Şahin), Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Howard, P., (2006), *Heirtage: Management, Interpretation, Identity*, Continuum Publishing, London.
- Huyssen, A., (1999), (Çev. K. Atakay), *Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek*, Metis Yayınları, İstanbul.
- İncedayı, D., (2009), *Mimarlar Mektup*, Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi, 126: 1-2, İstanbul.
- Jokilehto, J., (2008), *A History of Architectural Conservation*, Elsevier Press.
- Kandemir, S., (1935), *Tarihi Eserleri Koruma Kılavuzu*, Kültür Bakanlığı, Devlet Basımevi, İstanbul.
- Kayaoğlu, G., (1993), “Bakırcılar Caddesi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1: 554–555.
- Kayra, C., (1990), *Eski İstanbul’un Eski Haritaları*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul.
- Kocabaş, U., (2008), *Yenikapı’nın Eski Gemileri*, Ege Yayınları, İstanbul.
- Koz, S., (1993), “Sarafim Kıraathanesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 6: 459, İstanbul.
- Le Corbusier, M., (2009), *Atina Anlaşması*, (Çev. A. Yörükan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Lektorsky, V., (1998), *Özne Nesne Biliş*, (Çev. Ş. Alpagut), Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Lokmanoğlu, H., (1955), *Haritalı Şehir Rehberi İstanbul*, Halk Basımevi, İstanbul.
- Mango, C., (2006), *Bizans Mimarisi*, (Çev. M. Kadiroğlu), Rekmay Matbaa, Ankara.
- Matthews, R., (2001), “M.S. 21. Yüzyılda Disiplinlerarası Arkeoloji”, *Cogito Dergisi*, 28 :225–236, İstanbul.
- Michalski, S., (1994), *Sharing Responsibility for Conservation Decisions. In Durability and Change. The Science, Responsibility and Cost of Sustaining Cultural Heritage*, (Ed. W.E. Krumbein, P. Brimblecombe, D.E. Cosgrove, S. Staniforth), John Wiley and Sons, Chichester.
- Mumford, L., (2007), (Çev. G. Koca, T. Tosun), *Tarih Boyunca Kent: Kökenleri Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği*, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul.
- Müller-Wiener, W., (2002), *İstanbul’un Tarihsel Topografyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Nietzsche, F., (2006), (Çev. M. Tüzel), *Tarihin Yaşam İçin Yararı ve Sakıncası*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Nora, P., (2006), *Hafıza Mekanları*, (Çev. M. E. Özcan), Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Öz, İ., (1985), “Beyazıt, Simkeşhane Yapısı Restorasyonu, Theodossius Takı ve Hasan Paşa

- Hanı'nın Sorunları", Ayasofya Müzesi Yıllığı, 10: 50-53, Yenilik Basımevi, İstanbul.
- Özbay, E. M., (1963), "Eski Sarnıçlar", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, 256-257: 12-14.
- Özdoğan, A. E., (2001), "Tarihi Yarımada'da Metro", Mimarist Dergisi, 1: 126-135.
- Pervititch, J., (2003), Sigorta Haritalarında İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Philippot, P., (1996), "Restoration from the perspective of the humanities", (Ed: N.S. Price, M. K. Talley, A.M. Vaccaro), Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage, Getty Conservation Institute, Los Angeles.
- Pulhan, G., (2001), "Halil İnalçık ile Osmanlı-İslam Arkeolojisi Üzerine", Cogito Dergisi, 28: 257-272.
- Saltuk, S., (1997), Arkeoloji Sözlüğü, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Sancar, M., (2008), Geçmişle Hesaplaşma, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Savaş, A., (2005), "Arzulanan Nesnelere: Müze, Nesne ve Hafıza Arasında Sıkışan Mekâna Dair" Voyvoda Caddesi Toplantıları Objeleri ve Ritüel Söyleşileri, İstanbul.
- Schnapp, A., (2001), "Arkeolojinin Keşfi", Cogito Dergisi, 28: 41-64.
- Sevin, V., (1999), Arkeolojik Kazı Sistemi El Kitabı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Shaukland, G. (1996), "Tarihi Değeri Olan Kentlere Neden El Atmalıyız" (Çev. A. Altınel) Cogito Dergisi, 8: 23-35.
- Suchy, S., (2004), Leading with passion: change management in the 21st-century museum, Alta Mira Press.
- Tanıncı, O. ve Kurt, Ö., (2009), Türkiye Arkeolojik Tahribat Raporu 2008: Marmara Bölgesi-Bizans Dönemi, TAY, İstanbul.
- Tanyeli, U., (2002), "1985 Sonrasında İstanbul: Kamusal Alanın Özeline Değişen Sınırları ve Mimarlık", İstanbul Dergisi, 41:56-59.
- Tanyeli, U., (2007), "Atina'da Patina", Arredamento Dergisi, 208:7.
- Tanyeri Erdemir, T., (2001), "20 Önemli Arkeoloji Kavramı", Cogito Dergisi, 28: 8-11.
- Tekin, O., (2009), İstanbul'da Eski Çağ, Tarih Vakfı Toplantıları, İstanbul.
- Thompson, P., (1999), Geçmişin Sesi, (Çev. Ş. Layıkel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tuna, N., (1998), "Çevresel Etki Değerlendirme Çalışmalarında Arkeolojik Kültür Mirasının Korunması", Arkeoloji ve Sanat Dergisi, 85: 39-48.
- Tuna, N., (2003), "İstanbul Suriçi'nde Kentsel Arkeolojik Kültür Mirası", İstanbul Dergisi, 46: 88-93.
- Tümerterkin, E., (1997), İstanbul İnsan ve Mekan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Ülgen, A. S., (1939), Fatih Devrinde İstanbul 1453-1481, Vakıflar Umum Müdürlüğü, Ankara.
- Ünüvar, K., (1998-1999), "Osmanlı'da Bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler", Doğu Batı

Dergisi, 5: 205–217.

Vinas, S. M., (2005), Contemporary Theory of Conservation, Elsevier Ltd., Burlington.

INTERNET KAYNAKLARI

[www.arkitera.com]

[www.greece-athens.com]

[www.ibb.gov.tr]

[www.icomos.org.tr]

[www.inkstain.net]

[www.kultur.gov.tr]

[www.kulturvarliklari.gov.tr]

[www.mexicolore.co.uk]

[www.mic-ro.com]

[www.trulasim.com]

[www.vienna.cc]

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi 02.05.1976

Doğum yeri İzmir

Lise 1991 – 1994 Özel Türk Koleji Fen Lisesi-İzmir

Lisans 1995 – 2000 Trakya Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Mimarlık BölümüYüksek Lisans 2000 – 2003 Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Rölöve Restorasyon Yüksek lisans ProgramıDoktora 2003 – 2010 Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Rölöve Restorasyon Doktora Programı**Çalıştığı kurum(lar)**2001 – 2003 Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık
Bölümü Rölöve Restorasyon Anabilim Dalı'nda
Araştırma Görevlisi2003 – 2010 YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Rölöve
Restorasyon Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi